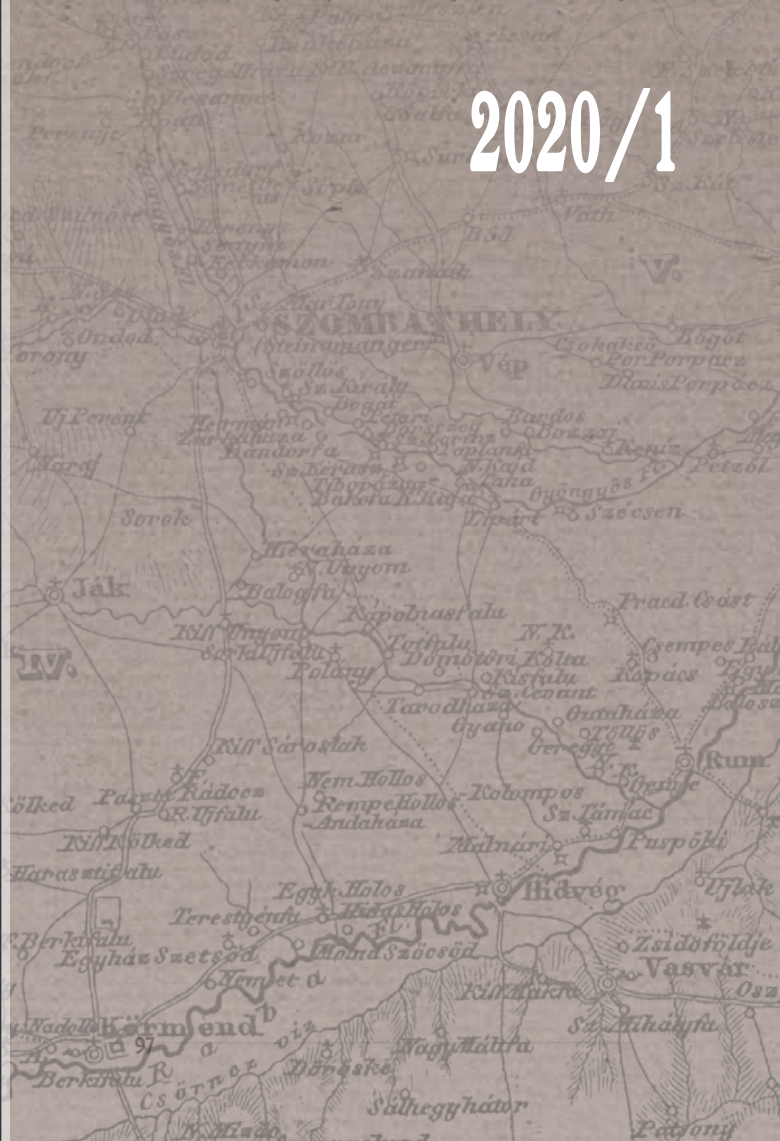

VASI HONISMERETI ÉS HELYTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

2020 / 1

M. Joannes Kithonich de Korthanicza
Ætatis suæ anno LVIII. CHRISTI MD CXVIII.

VASI
HONISMERETI és
HELYTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

2020/1

VASI HONISMERETI és HELYTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

2020 / 1

A VAS MEGYEI HONISMERETI MOZGALOM FOLYÓIRATA

ALAPÍTÁSI ÉV: 1974

Kiadja:
A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
VAS MEGYEI LEVÉLTÁRA

Szerkesztő:
KÓTA PÉTER

Szerkesztőbizottság:
BARISKA ISTVÁN
FEISZT GYÖRGY
KISS GÁBOR
M. KOZÁR MÁRIA
MURBER IBOLYA
PETHŐ GYULA
SZALAINÉ BODOR EDIT
TILCSIK GYÖRGY
TÓTH KÁLMÁN
ZSÁMBOKI ÁRPÁD

Felelős kiadó:
MELEGA MIKLÓS

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Szombathely, Hefele Menyhért utca 1.

Telefon: (30) 117-5173

Szövegszerkesztés: Németh József
Olvasószerkesztő: Takóné Hoós Ildikó

A kötetet gondozta: Line Design Kft.

HU – ISSN 1219-2783

A folyóirat számai elérhetőek a világhálón:

<https://mnl.gov.hu/mnl/vam/>
vasi_honismereti_es_helytorteneti_kozlemenyek

A borító belső oldalain:

Kithonich János egykorú arcképe (Heinrich Ullrich rézmetszete) a Directio methodica első kiadásában. Tyrnaviae [Nagyszombat] Moeller, 1619. RMNy (1193), illetve A Szombathelyi Szépitő Egyesület kézzel írt alapszabálya, 1885 (HU-MNL-VaML IV.440. Egyesületi alapszabályok gyűjteménye. Szombathely, Nr. 208.).

E SZÁMUNK SZERZŐI:

- **Bajzik Zsolt**
főlevéltáros, MNL Vas Megyei Levéltára
Szombathely
- **Baráth Attila dr.**
bíró, elnök, Körmenyi Járásbíróság
- **Benczik Gyula**
levéltáros, nyugdíjas, Egyházasközpont
- **Bódi Livia**
elnök, Szombathelyi Szépitő Egyesület,
Szombathely
- **Dominkovits Péter dr.**
főlevéltáros, igazgató, MNL Győr–Moson–
Sopron Megyei Levéltára, Sopron
- **Feiszt György**
főlevéltáros, nyugdíjas, Szombathely
- **Gedeon Magdolna dr.**
habilitált egyetemi docens,
Miskolci Egyetem ÁJK Jogtörténeti és
Jogelméleti Intézet, Miskolc
- **Halász Imre dr.**
történész, professor emeritus,
Budapesti Gazdasági Egyetem,
Zalaegerszeg
- **Kóta Péter dr.**
főlevéltáros, igazgatóhelyettes,
MNL Vas Megyei Levéltára Szombathely
- **Szalainé Bodor Edit**
könyvtáros, igazgatóhelyettes,
Berzsenyi Dániel Könyvtár, Szombathely
- **Tóth Kálmán**
múzeumpedagógus, Savaria Megyei
Hatókörű Városi Múzeum, Szombathely

TARTALOM

- 5 ■ **Kóta Péter**
„A SZOMBATHELYI JOGSZOLGÁLTATÁS
ÉVSZÁZADAIBÓL”
Kitonich János (1560–1619) emlékülés
- 7 ■ **Gedeon Magdolna**
KITONICH JÁNOS SZEREPE AZ ÚJKORI
MAGYAR PERJOG FEJLŐDÉSÉBEN
- 15 ■ **Dominkovits Péter**
ÜGYVÉD, BIRTOKIGAZGATÁSI SZAKEMBER,
JOGTUDÓS, PÜSPÖKI FAMILIÁRIS
- 18 ■ **Feiszt György**
KITONICH JÁNOS 17. SZÁZADI JOGTUDÓS
SZOMBATHELYI MŰKÖDÉSE
- 21 ■ **Baráth Attila**
A SZOMBATHELYI TÖRVÉNYSZÉK 130 ÉVE
- 27 ■ **Bődi Livia**
„A MÚLTAT TISZTELD A JELENBEN,
S TARTSD A JÖVŐNEK”
135 éves a Szombathelyi Szépipítő Egyesület

MŰHELY

- 44 ■ **Feiszt György**
„A VONZÓ PÉLDÁK ENGEM IS AKTÍV
RÉSZVÉTELRE INSPÍRÁLTAK”
Beszélgetés dr. Tilcsik Györggyel

ADATTÁR

- 49 ■ **Benczik Gyula**
LISZT-EMLÉKEK NYOMÁBAN
AZ AUGUSZ CSALÁDTÓL SIGRAY KLÁRÁIG
- 57 ■ **Halász Imre**
A PÉNZÜGYI INTÉZMÉNYRENDSZER
VÁLTOZÁSAI VAS VÁRMEGYÉBEN
A 20. SZÁZAD ELEJÉN. 3. rész
- 70 ■ **Bajzik Zsolt**
„HAZA AMERIKÁBÓL!”
Vas vármegyei kivándorlók portréi, 1914–1916

IN MEMORIAM

- 81 ■ **Feiszt György**
GRÓF LÁSZLÓ (1933–2020)
- 84 ■ **Feiszt György**
DR. OSZKÓ ZOLTÁN (1929–2020)

ESEMÉNYEK, HÍREK

- 86 ■ **Szalaiiné Bodor Edit – Tóth Kálmán**
KRÓNICA
2020. január–december

INHALT

VSEBINA

- Péter Kóta** ■ 5 ■ **Péter Kóta**
 „AUS DEN JAHRHUNDERTEN DER RECHTSPFLEGE
 ZU SZOMBATHELY“
 Gedenksitzung von János Kitonich (1560–1619)
- Magdolna Gedeon** ■ 7 ■ **Magdolna Gedeon**
 DIE ROLLE VON JÁNOS KITONICH IN DER
 ENTWICKLUNG DES NEUZEITLICHEN
 PROZESSRECHTES
- Péter Dominkovits** ■ 15 ■ **Péter Dominkovits**
 RECHTSANWALT, FACHMANN IN
 GUTSVERWALTUNG, RECHTSGELEHRTE,
 BISCHÖFLICHER FAMILIÄR
- György Feiszt** ■ 18 ■ **György Feiszt**
 DAS TÄTIGWERDEN DES RECHTSGELEHRTEN JÁNOS
 KITONICH AUS DEM 17. JAHRHUNDERT
 IN SZOMBATHELY
- Attila Baráth** ■ 21 ■ **Attila Baráth**
 130 JAHRE DES GERICHTSHOFES ZU SZOMBATHELY
- Lívía Bódi** ■ 27 ■ **Lívía Bódi**
 „RESPEKTIERE DIE VERGANGENHEIT IN DER
 GEGENWART UND ERHALTE SIE FÜR DIE ZUKUNFT“
 Der Schönheitsverein zu Szombathely ist 135 Jahre alt

WERKSTATT

DELAVNICA

- György Feiszt** ■ 44 ■ **György Feiszt**
 „ANZIEHENDE BEISPIELE INSPIRIERTEN AUCH MICH
 ZU TEILNAHME“
 Gespräch mit dr. György Tilcsik

DATENSAMMLUNG

GRADIVO

- Gyula Benczik** ■ 49 ■ **Gyula Benczik**
 IN SPUR VON LISZT-ERINNERUNGEN. VON DER
 FAMILIE AUGUSZ BIS KLÁRA SIGRAY
- Imre Halász** ■ 57 ■ **Imre Halász**
 ÄNDERUNGEN IM SYSTEM DER FINANZINSTITUTE
 IM KOMITAT VAS ZU BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS
 Teil 3.
- Zsolt Bajzik** ■ 70 ■ **Zsolt Bajzik**
 „RÜCKREISE IN DIE HEIMAT AUS AMERIKA“
 Porträte der Auswanderer aus Komitat Vas
 aus dem Jahr 1914–1916

IN MEMORIAM

IN MEMORIAM

- György Feiszt** ■ 81 ■ **György Feiszt**
 LÁSZLÓ GRÓF (1933–2020)
- György Feiszt** ■ 84 ■ **György Feiszt**
 DR. ZOLTÁN OSZKÓ (1929–2020)

TAGEBUCH, NACHRICHTEN

DOGODKI, VESTI

- Szalaiiné Edit Bodor – Kálmán Tóth** ■ 86 ■ **Edit Bodor Szalaiiné – Kálmán Tóth**
 KRONIK
 Januar–Dezember 2020
- Edit Bodor Szalaiiné – Kálmán Tóth**
 KRONIKA
 Januar–december 2020

„A SZOMBATHELYI JOGSZOLGÁLTATÁS ÉVSZÁZADAIBÓL”

KITONICH JÁNOS (1560–1619) EMLÉKÜLÉS

■ Kóta Péter

Kitonich János jogtudós halálának 400. évfordulója alkalmából 2019. december 19-én emlékülést tartottak a Szombathelyi Törvényszéken. Noha a jogtörténészek előtt jól ismert személyiség, az ő szombathelyi működéséről – ügyész, ügyvéd, iskolamester, püspöki tisztviselő szerepben – csupán Horváth Tibor Antal adott röpke, ám tartalmas utalásokat, néhány terjedelmes lábjegyzet keretében.¹ Tudományos munkája révén saját korán messze túlmutató jelentőségre tett szert: tisztelői a „splendida iuris praxeosque patriae lucerna” (fénylő lámpás a hazai joggyakorlatban) jelzővel illették.

Dr. Andor Szabolcs, a Szombathelyi Törvényszék elnöke nyitotta meg a felolvasó ülést. Emlékeztetett, hogy a bírói függetlenség alkotmányjogi alapelve kimondásának is kerek évfordulóját ünnepeljük: az 1869. évi IV. törvény-cikk mérőföldkő a polgári igazságszolgáltatás megteremtésének útján. Sőt, a szombathelyi törvényszéknek is kerek évfordulója volt; éppen 130 évvel ezelőtt kezdte meg működését.

Jogászok és történészek ismertették ennek a hosszú útnak néhány fontos állomását; az előadói gárda összetétele is tükrözte a tudományszakok közti szoros kapcsolatot.

Elsőként dr. Gedeon Magdolna, a Miskolci Egyetem docense helyezte el a jogtudóst a 17. század kormányzati, jogalkotási és politikai környezetében, méltatta elméleti tevékenységét. Legnagyobb hatású műve az 1619-ben megjelent *Directio methodica* című kommentár Werbőczy Hármaskönyvéhez. Ez az eljárásjogra koncentráló mű szinte azonnal átment a napi használatba, és a továbbiakban, egészen a reformkorig nélkülözhetetlen kézikönyve volt a hazai jogászoknak. Kászoni János magyar fordításban adta ki Váradon 1647-ben, kivonatokat, másolatokat készítettek belőle. Az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában nyolc „Excerpta Kitonicsiana” lelhető fel, nem beszélve más könyvtárak gyűjteményeiről. Ezek magánmunkák, a folyamatos használat során összegyűjtött kivonatok, jegyzetek. Kitonich munkájának előnye kortársaival, pl. Baranyai Decsi János elvont elméleti irányultságú *Syntagmájával* szemben a

¹ Horváth Tibor Antal: Szombathely a XV–XVIII. században. Szombathely, 1993. 317., 321. p. (Acta Savariensia; 8.)

gyakorlatiassága, közvetlen használatra alkalmassága volt. Szombathelyi tapasztalatai sokban hozzájárulhattak a hétköznapok joggyakorlásának kimerítő alaposágú ismeretéhez.

Dr. Dominkovits Péter levéltáros-történész Kitonich életének ezt az időszakát vette beható vizsgálat alá. Dominkovits már az általa írt, közelmúltban megjelent Szombathely-monográfiában felhívta a figyelmet Kitonichra. A Horvátországból, Kosztanica városából származó nemes valószínűleg a győri püspök – Szombathely földesura – támogatását élvezve jött a városba, vállalt tisztséget, többek között várnagyi és iskolamesteri posztot is betöltött, majd házassága révén a helyi elitbe került. Ügyvédként folyamatosan kimutatható szereplése a vármegyén és a városi tanács előtt egyaránt. Eme gyakorló jogász tapasztalat sűrűsödik össze élete vége felé megfogalmazott kézikönyveiben.

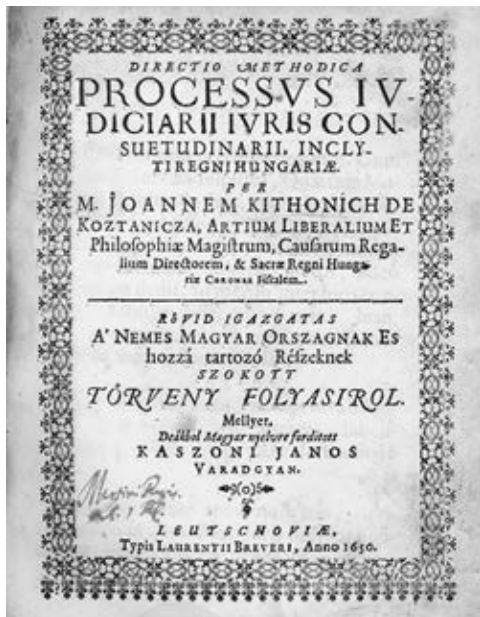
Ezidáig kevesen tudtak arról, hogy ilyen jelentős személyiség – szombathe-

lyi ügyvédségből a királyi jogügyigazgatóságra emelkedett; ennek a tisztségnek mai megfelelője talán a főállamügyész – alakította a város politikai és társadalmi életét. Feiszt György, mintegy tovább szűkítve a vizsgálatok látószögét, éppen az itteni tartózkodásának nyomait, bizonyítékait kereste. Az egykorú és közel egykorú adójegyzékek, házösszeírások szórványos adatait, az adószedők bejárású útvonalaikat összevetve talán kideríthető, hogy hol állhatott Kitonich egykori lakóháza (a mai főtéren?). Az előadás, mint a címe hangsúlyozza, kísérletnek tekintendő, ezért végeredménye további megerősítésre szorul, meglehet, hogy más forrásokból más lokalizáció adódik. Méltó megemlékezéséppen emléktáblát lehetne elhelyezni egykori lakóhelye közelében.

A tematikában nagy időbeli ugrást, egyúttal a jelen korhoz való közeledést jelentette dr. Baráth Attilának, a Körmenti Járásbíróság elnökének előadása, amelyben a Szombathelyi Törvényszék 130 éves működését foglalta össze. Szó esett az épületről is, de főleg a személyekről. Azokról a bírákról, jogászokról, akik hűségesen szolgálták a jog és igazság ügyét, vállalva akár a politikai meghurcoltatást is.

A rendezvényhez kamarakiállítás kapcsolódott, amely néhány a korhoz köthető levéltári és könyvtári dokumentumot mutatott be: formulagyűjteményt, széljegyzetekkel ellátott Tripartitumot, a Directio több egykorú, illetve reprint kiadását.

A Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára, a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár, a Magyar Jogászegylet Vas Megyei Szervezete és a Vas Megyei Ügyvédi Kamara támogatása tette lehetővé a konferenciát.

KITONICH JÁNOS SZEREPE AZ ÚJKORI MAGYAR PERJOG FEJLŐDÉSÉBEN

■ Gedeon Magdolna

A 16. század fordulópont volt Magyarországon életében. A mohácsi csatavesztés, az ország három részre szakadása, a Habsburgok megjelenése a királyi trónon a bírósági szervezetre és a jogszolgáltatásra is rányomta bélyegét. A Habsburgok trónra jutásával a király személyes bíraskodása megszűnt, a külső és belső háborúkkal terhes időkben a központi curialis bíraskodás jelentősége lehangyolott, hatásköre csökkent, a külföldön élő uralkodó a közrend védelmével az e korban szokásos mértékig sem törődött. A 16–17. század anarchikus viszonyai, a jogszolgáltatási szervezet fogyatékos működése és a műveltség színvonalának lehangyolása is erős hatást gyakoroltak a feudális magyar perjog fejlődésére.¹

A polgári peres eljárás során ebben a korszakban az írásbeli per lett az általános típus. A 16. század második felében azonban nemcsak a jogkereső közönség és az ügyvédek, hanem maguk a bírók sem ismerték a hazai jogszabályokat. A jogászok, törvényszéki bírák

és a többnyire jogi ügyekkel foglalkozó hivatalnokok két alapvető összefoglaló kiadványt forgattak: Werbőczy Tripartitumát és a magyar törvények időrendbe szerkesztett gyűjteményét. Peres eljárásra vonatkozó összefoglaló gyűjtemény azonban nem készült.

Kitonich János ezért olyan művet kívánt közreadni, amiből a magyar törvénykezési viszonyokat és elsősorban az ország felső bíróságain érvényesülő perrendet lehetett megismerni. Fő műve az 1619-ben elkészült *Directio methodica processus iudicarii iuris consuetudinarii, incltyti regni Hungariae*,² amely a korabeli törvénykezési eljárás szabályait összefoglaló tankönyvként is használható volt. A *Directio methodica* felépítésében a per menetét követi. Hat perszak különböztethető meg:

1. előkészületi szak
2. az exceptiók szakasza
3. az allegatiók szakasza, ez volt a per dereka

² Kitonich munkáinak jelentőségét az is mutatja, hogy többször kiadták őket. Először Nagyszombatban jelentek meg 1619-ben, majd ezt az 1634-es bécsi, az 1700-as nagyszombati, az 1701-es debreceni és az 1785-ös kolozsvári kiadások követték.

¹ Bónis György - Degré Alajos - Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Bp., 1961. 45., 107. p. (Levéltári szakmai továbbképzés. Felsőfok; 13.)

4. a befejezési szak
5. a perorvoslati szak
6. végrehajtási szak.

Az utolsó két *caput* a vármegyéken és az egyházi szentszéken folyó törvénykezés leírását tartalmazza. Ebben a munkában elszórta büntető eljárási elemeket is találunk, mint például azt, hogy a főbenjáró cselekményeket elkövetőknek személyesen kellett részt venniük a perben. Így ugyanis ellenvételeket is tudtak tenni, másrészt marasztaló ítélet esetén azonnal el lehetett fogni őket (DM VI. 20).

Kitonich a művet kérdés-felelet formájában írta meg. A kérdésekben a peres eljárás minden részlete szerepel. A kérdésekre adott válaszokban pedig Kitonich törvényekre, magyar és külföldi jogi munkákra, az országban használatos szokásjogra, a római jogra, a kánonjogra, és legfőképpen a bíróságokon követett, bevált és észszerű gyakorlatra hivatkozik.

Kitonich János korában nem volt egyszerű a perjog leírása. A sokféle jogforrás közül ki kellett válogatni azt az anyagot, amely szerint a törvénykezési eljárást a valóságban le lehetett folytatni. Kitonich a szabad művészetek és bölcsészet mestere, II. Mátyás idején a királyi ügyek igazgatója³, a 17. század elején Moson vármegye alispánja volt. Ez azért bír jelentőséggel, mert mind alispánként, mind a királyi ügyek igazgatójaként jelentős gyakorlatra tett szert a jogszolgáltatásban. A királyi ügyek igazga-

tójaként a koronát megillető javak ügyeit intézte, alispánként pedig a vármegyei törvényszéken járt el.

Kitonich művét így nagyobb részt korának praxisa alapján írta. Erről könyve elején, a bevezető részek, üdvözlő versek között, egy díszesen kiállított lapon így ír: „Mindazt, amit itt a nyilvánosság elé és hasznára bocsátok, ő császári és királyi felsége alatt a királyi táblán, Thurzó György nádor és királyi helytartó idejében 1610-ben és 1612-ben a pozsonyi, továbbá 1611-ben pedig az eperjesi oktávális törvényszéken, továbbá az említett években rendkívüli bírások során a magam tapasztalatából gyűjtöttem” (DM Praef).

Az oktávális bírások során, a királyi táblán folyó ügyeket Pozsonyban, Eperjesen, Kassán tárgyalták. Ennek módjáról maga Kitonich számol be: Pozsonyban Szent Lukács ünnepének oktaváján, tehát október 18-át követő 8. napon kezdődő törvénykezési időszakban intézték azokat az ügyeket, melyeket Liptó vármegyétől fogva a Drávaig terjedő vármegyékben, tehát az ország nyugati felén indítottak. Eperjesen Szent György oktaváján Liptó vármegyétől fogva Erdélyig terjedő vármegyékben és Liptó vármegyében keletkezett ügyeket tárgyalták. Bár Kitonich hozzáteszi, hogy „noha most Pozsonyba vonák, amint a pozsonyi oktavára rendelt vármegyék lajstromából kitetszik.” Ha a nádor maga helyett ítélmestert küldött Kassára, akkor a felső-magyarországi ügyekre nézve ott is történhetett az ügyek tárgyalása. Egy oktáva negyven napig tartott, a rövid oktavák, melyek Pozsonyban voltak 20 vagy 32 napig tartottak (DM I. 3).

Kitonich műve tehát egész pályájának, életének foglalata. Az ítélezésben töltött gyakorlata alapján írja le például részletesen azt a szokást is, hogy a rendkívüli kereseteket régebben ebéd után, újab-

³ A királyi ügyek igazgatója az állami javak ügyeinek jogi intézője, a Korona, a király érdekeinek képviselője volt. Ld. Mezey Barna: „...ez a szervezet minden tekintetben bevált.” 150 éves a királyi ügyészségről szóló törvény. = Magyar Jog, 2021. 6. sz. 329. p. Így a királyi ügyek igazgatója járt el azokban az ügyekben is, melyekben a királyra háramló földbirtokokról volt szó, ahol a nemesek érdekeivel szemben a korona jogait képviselte.

ban viszont kedden egész nap, pénteken pedig ebéd után tárgyalták (DM I. 5).

A szerző olyan jogszabályokat is ismertet, melyeket szerinte a törvényszékek gyakorlata alakított ki. Ilyen jogszabály például az 1618. évi 47. tc. a magszakadás esetében követendő eljárásról, aminek igen szűkszavú, egy mondatos rendelkezése így szól: „*A magszakadás peres eseteiben az eddig követett módot és eljárást kell megtartani.*”⁴ Ezt a törvénycikket Kitonich azzal magyarázza, hogy a magva szakadásos ügyeket nem lehetett rövid, rendkívüli eljárásban elbírálni, csak rendes törvénykezési időszakokban. Ez a szabály pedig egy Kolos Erzsébet nevezetű asszony perével kapcsolatban állt helyre, aki a bátyja, Kolos János magva szakadása ügyében perelte a *fiscust*. Bár Kitonich szerint a *fiscus* próbálta az ügyet a rendkívüli eljárásban lefolytatni, az ügy a fenti törvénycikk meghozatalához vezetett (DM I. 3). *Fiscus*nak vagy a „*fiscus jószágainak*” neveztek Kitonich szerint a magszakadás, vagy hűtlenség miatt a Szent Koronára szálló javakat (DM I. 4).

A gyakorlat alapján Kitonich jól ismerte azokat az eljárásokat is, melyekkel a felek a perek elhúzására törekedtek. Az egyik ilyen eszköz volt, hogy a felek az ügy szempontjából fontos okleveleket, egyéb bizonyító eszközöket nem egyszerre, hanem a per során hosszabb időközöket kihagyva nyújtották be. Ezért Kitonich arra inti a jogszolgáltatókat, hogy az alperestől csak egyszer kell elfogadni az okleveleket, mert már korábban is módja volt rá, hogy benyújtsa azokat (DM I. 4).

A XI. caput a vármegyei bíráskodás szabályait foglalja össze. Mivel Kitonich

Moson vármegye alispánja volt, ezért példában e vármegyét tünteti fel. Így az idézés megfogalmazásához adott mintát a következőképpen kezdi: „N, Moson vármegye alispánja: nemes N-nek Moson vármegye, nemes bírójának. Üdvözlétet és szerencsét.” (DM XI. 10).

A XII. caputban Kitonich a Szentzéken folyó eljárást csak vázlatosan írja le, és leginkább az egyházi és világi perben résztvevő jogtudós személyek különválasztását hangsúlyozza. Egy helyen az 1569. évi XL. *articulus*-ra hivatkozik, amely szerint az egyházi bíróságok Mátyás és Ulászló *decretum*-ai alapján működjenek, majd az 1563. évi XXVII. *articulust* is megjelöli, amely szerint az egyházi bíróságoknak a kánonjogi törvények alapján kell ítélniük (DM XII. 12). A két rendelkezésre való utalás Kitonich azon nézetét támasztja alá, mely szerint – ahogyan arra az előszóban is hivatkozott – a *ius canonicumot* a világi jogot kiegészítő jogforrásként kezeli, és ennek megfelelően az egyházi bíróságokon elsősorban a *leges regnit*, másodsorban a *canonicas sanctionest* alkalmazzák.

A hazai jogtörténészeket máig élénken foglalkoztatja, vajon a római jog talaján álló *ius commune* alkalmazást nyert-e Magyarországon? Azt a feltevést, hogy a *ius commune* szabályait a magyar bíróságokon alkalmazták, Kitonich munkája is alátámasztja. Erről ő maga így ír: „*A kánonjogból és a császári jogból némely dolgokat kölcsönöztem, mivel a mi országos jogunkat mindkettőből származtatjuk. Ezek nagy világosságot kölcsönöznek a mi jogunknak, sőt azokban a dolgokban, amelyek a mi jogunkból hiányoznak, kiegészítésül is szolgálnak*” (DM Praef). Munkájában így a szerző tapasztalatain kívül klasszikus humanista műveltsége is megmutatkozik, hiszen a római jog

⁴ Magyar törvénytár. Corpus Juris Hungarici. 1608-1657. évi törvénycikkek. Szerk. és magyarázó jegyz. Márkus Dezső. Bp., 1900. 149. p.

iustinianusi kodifikációja mellett több helyen idézi Cicero, Gellius, Ovidius, Livius, Varro és Vergilius műveit is.

A római jogi elemek Kitonich munkáiban nemcsak díszítő elemként jelennek meg, mint a Tripartitumban, hanem egyes köteteknek is a római jogi definícióját adja meg, mint például a kölcsönnek és a haszonkölcsönnek, vagy az adósságnak (DM VI. 22). Így Kitonich műve azt bizonyítja, hogy azok a *ius commune* szabályai szerint léteztek Magyarországon is, bár a Tripartitum nem részletezte azokat. Kitonich e kötetekkel kapcsolatban felteszi ugyanis a kérdést, hogy melyik félnek kell az ilyen ügyekben esküt tennie. A megoldást a rómaiak által használt *in dubio pro reo* elv alapján adja meg, amit Gelliustól idéz, aki Cato véleményét írja le: „A régi rómaiak ilyen adósságok és kölcsönök ügyeiben, ahol nem volt bizonyíték, ilyen törvényt hoztak: ha mindketten egyenlők voltak – vagy egyaránt jók vagy egyaránt rosszak – annak hittek, akitől az adósságot kérték, tehát az alperesnek, és e szerint ítélték. Ha pedig nem voltak egyenlők, a jobbiknak adtak hitelt, és a rosszabbat elmarasztalták” (DM VI. 22). Kitonich megállapításához azonban hozzá kell tenni, hogy a Gelliusnál szereplő ügyben maga a bíró nem tartotta megfelelő eljárásnak, hogy a felek erkölcsi megítélése szerint döntsön, és miután megesküdött, hogy előtte az ügy *non liquet*, azaz nem világos, felmentették a bírászkodás alól.⁵ Kitonich azonban Cato jogi véleményét követi, hiszen így egyszerűbben, okirati bizonyíték nélkül is el lehetett dönteni az ügyet. Ebben a megoldásban valószínűleg az a középkori magyar perjogi megoldás köszön vissza, amikor a tanúk nem a tényállásra vonatkozó vallomást tettek, hanem a felek szavahihetőségé-

re esküdtek meg. Kitonich szintén a római jogi definícióját adja meg a letét, a kézizálog és a jelzalog köteteknek. Az ezekkel kapcsolatos ügyekben azonban szerinte az alperesnek kellett esküt tennie, a letett dolog értékétől függő számú társával együtt (DM VI. 23).

A magyar saját jog és a *ius commune* egy műben való összedolgozásával Báthori István illetve Kristóf erdélyi kancelláriája Baranyai Decsi János humanista tudóst bízta meg. Baranyai Decsi János munkájának eredménye a *Syntagma iuris institutionum imperialis ac tripartiti*, amit Kolozsvárott 1593-ban adtak ki. Nagyrészt Strassburgban készült, 1590–92 között. Decsi munkájának célja az volt, hogy a római jog rendszerében, párhuzamosan feldolgozva mutassa be a közös jogot és a hazai különös jogot, s így tegye hazai használatra alkalmassá a jogalkalmazók – esetleg a jogalkotók – számára is. Mire a mű megszületett, a történelem túlhaladt rajta. Báthori Zsigmond a neki felajánlott munkát különösebb érdeklődés nélkül fogadta, így az ugyan kinyomtatása után a legtöbb hazai könyvtárba elkerült, és a 17. század irodalma számon is tartotta, de a gyakorlat számára nem volt megfelelő.⁶

Kitonich, aki a 17. század első harmadának hazai jogi szaktekintélyei közé számított, s akinek munkái a Tripartitum mellé bekerültek a hazai jog gyűjteményes kiadásaiba több helyen kritizálja Baranyai Decsi munkáját. Például egy helyen az szerepel, hogy milyen hibákat kell tartalmaznia az idézésnek ahhoz, hogy a pert már ebben a részben le szállítsák, azaz megszüntessék. Kitonich

⁶ Zlinszky János: Kitonics János véleménye a jogászok jogfejlesztő szerepéről. Válogatott tanulmányok. In: A XII táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig. Szerk. Koltay András. Bp., 2013. 349. p.

⁵ Gellius 14, 2.

szerint, ha a helyet, időt és a személyt helytelenül jelölik meg, a per leszáll. Ezen belül a helynek alkalmasnak kell lennie az ítéletkezésre, mert templomban vagy egyéb szent helyen, ahol imádkoznak, prédikálnak, vagy misét tartanak, nem lehet ilyen ügyeket intézni. Erre a szabályra Kitonich a gyakorlatból is hoz fel példát: Egykor Eperjesen egy nemes asszonyt az egyházba idéztek, és azután kifogás folytán leszállt a per. Mivel a szent helyek menedékre, s oltalomra valóok inkább, mint ahogyan az Szt. László és Kálmán törvényeiből is kitűnik. Majd Kitonich így folytatja: „Jóllehet a civilisták és Decsi is a Syntagmájában megengedik az idézést az egyházba. De az Isten ítéletével is ellentétes, aki a pénzváltókat és egyéb kereskedőket kiűzte a templomból. Szt. Ágoston a Regulákban pedig ezt írta: Imádkozó helyen semmi más nem lehet tenni, mint azt, amiről a nevéet kapta” (DM II. 11). Azt a körülményt, hogy Decsi miért írt az övével ellentétes szabályokat, maga Kitonich így indokolja: „Ezen nem kell csodálkozni, mivel amint maga írja (mármint Decsi) azt ő nem a praxisból, hanem elméletből írta össze, a gyakorlás pedig nemcsak a művészetek, hanem minden tudomány mestere is” (DM VIII. 34).

Kitonich tehát a jogalakítás kompetenciáját vitatta el a „szobatudóstól”. Kitonich szerint Decsi nem volt jogosult arra, hogy jogtudományi munkát bocsásson közre. „Ki a jogosult ilyenre, az ő felfogása szerint? Werbőczy ítélmester volt, gyakorló jogász, alnádor, hivatalos bíró, neki ez adta a jogosultságot. Kithonich is a bírói működésére vezeti vissza a maga ismereteit, amelyeket mások hasznára rendszerez. Amellett királyi jogigazgató is volt, s számos általa is ismert per anyagára hivatkozik munkájában forrásszerűn. A Hármaskönyv elfogadottságát is a bírói gyakorlatra vezeti vissza. Lényegében, Werbő-

czy nyomán, a hazai dekrétumok, privilégiumok, statutumok, azaz a saját jog forrásai anyagából is azt tekinti érvényesnek, amit a bírói gyakorlat befogadott, s ugyanez áll a közös jog forrásaira és feldolgozásaira is. Lényegében tehát a bíró az illetékes az érvényes jog meghatározásában, nem a tudós, a *praxis forensis*, nem az *universitas*.⁷ Mint azt az előbbi példában láthattuk, hiába írta Baranyai Decsi János a *ius commune* nyomán, hogy az egyházba is lehet idézni a feleket, mivel a bírói gyakorlat azt mutatta a korábbi magyar sajátosságoknak megfelelően, hogy ilyenkor a per leszállt, Kitonich is ezt az eljárást tartotta követendőnek.

Kitonich nemcsak Baranyai Decsi János művében talált kifogásolni valókat, hanem a magyar szokásjogi jogfejlődés alapművében, a Hármaskönyvben is. A jogkönyv a hazai jogéletre döntő befolyást gyakorolt, amit Illés József találóan a következőképpen fogalmazott meg: „Werbőczyig csak Werbőczyt ismerjük s jóformán Werbőczy után is csak Werbőczyt látjuk. A magyar magánjog ezer éves történetében Werbőczy, mint a nap sugárzó fényességével elhomályosít minden más jelenséget s látszólag szükségtelenné tesz minden vizsgáldást.”⁸ Kitonichot is Werbőczyhez hasonlították „*altera a Werbőczyo juris prudentiae lucernának*”, azaz egy második Werbőczynek a jogtudomány lámpásának nevezték.⁹

Ennek ellenére nemcsak a *Directio methodicában* találunk a Hármaskönyv állításaival szemben megfogalmazott kritikát. Kitonich másik műve a *Centuria Certarum contrarietatum et dubietatum, ex Decreto*

⁷ Uo. 350. p.

⁸ Illés József: Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története. Függelékül válogatott forráshelyek gyűjteménye. Bp., 1910. 17. p.

⁹ Wenzel Gusztáv: Kitonich János XVII. századbeli magyar jogtudósról és munkáiról. = Magyar Akadémiai Értesítő, 1851. 3. sz. (továbbiakban: Wenzel, 1851.) 133. p.

Tripartito, desumptarum et resolutarum,¹⁰ a Hármaskönyvből vett száz látszólagos ellentmondást sorol fel és old meg. A mű egy előszóból és három részből áll, a Tripartitum három részének megfelelően. Ebben a műben egy-egy kérdés megoldása kétféleképpen történik:

1. Szerepel egy állítás a Hármaskönyvből, melyet szintén a Hármaskönyvből vett ellenállítás követ, majd ezután következik a megfejtés, mely az állítás és az ellenállítás közötti ellentétet oldja fel.
2. A másik megoldás, hogy a Tripartitum valamelyik rendelkezésével szemben felmerült kételyt fogalmaz meg Kitonich, amit a megfejtés követ.

Kitonichnak ebben a művében is nagyon sok perjogi állítás és kétely található. Erről ő maga az előszóban így ír: „*Minthogy a felvett száz szám tárgya hasonló a perlekedési rendszerről írt munkáméhoz, mindkettőt együtt adom ki, hogy így annál nagyobb sikerrel használhassák mindazok, kik a hazai törvény megtanulásában fáradoznak*” (CC Praef.).

Például a 63. kételyben felteszi Kitonich a kérdést: „*A közös tanúvallatásnak hány és minémű személyek által kell történnie?*” A Tripartitumban ugyanis az szerepel, hogy a közös tanúvallatás hat szomszédnak, ugyanannyi határosnak és 12 megyebelinek, vagy ha éppen annyi szomszédot és hatarost nem kaphatna, azon hiány a megyebeliek tanúbizonyosságával pótlendő (HK II. 32). Kérdés tehát, hogy mindig 24 tanúnak kell-e lennie a felperes keresetének bebizonyítására? Kitonich a kérdésre adott válaszában szintén egyszerűen a bírósági gyakorlatra hivatkozik: „*Annakelölte ez a szokás volt, hanem most minél több és jobb tanúkat állíthat elő, annál jobb.*”

¹⁰ A *Centuria Certarum* először nem önállóan, hanem a *Directio methodica* 1619. évi nagyszombati kiadásával együtt, annak függeléként jelent meg.

Kitonich munkáinak széles körben való megismerését a magyarra való fordításuk is elősegítette. A Tripartitum volt az első olyan jogi munka, melyet Weres Balás 1565-ben magyarra fordított, és melyet *Magyar Decretum* címen Debrecenben nyomtattak ki.¹¹ Weres Balás, Bihar vármegye íródiákja és váradi főbíró volt, így a fordításhoz lényegében a munkája során alkalmazott jogi műnyelvet használta fel, ezért a jogi nyelv kialakítása a praxisból indult.¹²

A különféle jogi munkák fordításaiból képet kaphatunk a jogi kifejezések magyar terminusainak változására. Weres Balás, az *appellatiót* nem fordítja le.¹³ A 16. század végén valószínűleg még szóban sem létezett az *appellatió*nak megfelelő, egyöntetű magyar terminus, ezért a fordító kihagyta az arra való utalást. A magyar terminus hiányát jól bizonyítja, hogy az oklevelekben 1574-ben az „*Apellalta volt*” és 1589-ben az „*appel-lala*” kifejezéseket használták.¹⁴

A 17. és 18. század folyamán vizsgálatszerűsítés következett be a magyar jogi műnyelv fejlődésének területén. Kitonich János *Directio methodicáját* Kászoni János fordította magyarra, és a gyulafehérvári nyomdában adták ki 1647-ben, majd 1650-ben ezt a fordítást Lőcsén Lorenz Brewer nyomtatta ki kétnyelvű

¹¹ *Werbőczy István*: Magyar decretum, kyt Weres Balas a deakbol tudni illyk, a Werbewczy Istwan decretomabol, melyet tripartitomnak neweznek, magyarra forditot. Vadnak továbbá ez decretomnak előtte egy nehany iroth articulusok, kyket azon Veres Balas a regi kiralyok decretomibol törvenyhez valo jeles dolgokat ky szedegeth. Ford. Weres Balázs. Szerk. Csorba Csaba. Hasonmás kiad. Miskolc, 1991. [345] p. (továbbiakban: Csorba, 1991.)

¹² Bakos Gábor: A magyar jogi műnyelv kérdéséhez. Bp., 1880. 9. p. (Értekezések a társadalmi tudományok köréből; VI. 7.)

¹³ Csorba, 1991. 126. p.

¹⁴ Papp László: Magyar nyelvű levelek és okiratok formulái a XVI. században. Bp., 1964. 43. p. (Nyelvtudományi értekezések; 44.)

változatban. Kászoni János a gyulafehérvári fejedelmi nagyobb kancellária írnoka volt, tehát szintén a gyakorlatban tevékenykedő személy készítette el a magyar fordítást, aki a saját maga által használt magyar jogi nyelvet alkalmazta munkájához. Ha a *Directio methodica* fordításában és a *Magyar Decretum*-ban is megtalálható terminusokat összehasonlítjuk, láthatjuk, hogy száz év alatt a magyar jogi nyelvben történtek ugyan változások, de még a régebbi szóhasználat is tartotta magát.

Ha ebben a műben az előbb említett *appellatio* intézményét vizsgáljuk, a következőt találjuk: Kitonich János munkájában felteszi a kérdést, „*Quid est appellatio?*” Kászoni János fordításában: „*A Kérdőre vétel mitsoda?*”¹⁵ Kászoni tehát Weres Balástól eltérően már megpróbálta az *appellatiót* lefordítani. Ha a későbbi terminusokat vizsgáljuk, láthatjuk, hogy azoktól teljesen eltér, hiszen az *appellatio* magyar megfelelőjeként a *fellyebbvitel* vált általánossá. Kassay Adolf a következőket írja a *Centuria Certarum* fordításához írt előszavában: „*Sajnálандók tehát, hogy a nemzeti nyelvet teljesen mellőzték, de dicsérettel halmozandók azért, hogy a hazai tudományosság terjesztésére irodalmi téren is közrehatni nem áttallottak.*”¹⁶

Wenzel Gusztáv az MTA tagja, 1851-ben tartott akadémiai gyűlésen feltette a kérdést, van-e haszna Kitonich János munkáit vizsgálni, hiszen már 1723-ban a bírósági szervezet jelentős reformon esett át, megváltozott a perrend is. Mégis éppen 1851-ben, a neoabszolu-

tizmus idején Wenzel Gusztáv Kitonich János munkásságát elemezte, és arra a következtetésre jutott, hogy a magyar jogfejlesztő tevékenységhez éppen a több mint kétszáz évvel korábban élt jogtudóst lehet példaképnek tekinteni, hiszen ő munkáiban a gyakorlatot és a tudományt ötvözve egy korának megfelelő útmutatót kívánt nyújtani mind a jogászok, mind a perlekedők számára.¹⁷

Wenzel Gusztáv nem véletlenül állította korának jogtudósai elé példaképként Kitonich Jánost. Wenzel Gusztáv ugyanis a történeti jogi iskola híve volt, aki a jogintézmények nemzeti jellegét hangsúlyozta. Szerinte a Kitonich munkájához felhasznált jogi irodalomból látható, hogy „*mi állásban volt a XVII. században a magyar jogtudományi irodalom; látható egyszersmind az is, hogy létezik bizonyos fonál, melly mai jogtudományunkat a régiebb, főképp a Werbőczy korabeli hazai joggal tudományos uton is összeköti, melly tehát amannak a hazai ösviszonyokbani gyökerezését közvetíti.*”¹⁸

Az sem véletlen, hogy Wenzel Gusztáv a hazai jogtudomány figyelembevételének szükségességét hangsúlyozta, hiszen ebben az időben az osztrák jog erőltetése jellemezte hazánk jogéletét. Az akadémikus előadása után nem sokkal, 1853-ban például az Osztrák Polgári Törvénykönyvet próbálták bevezetni Magyarországon. A Tripartitum, a magyar szokásjog erejét azonban lehetetlen volt áttörni egy idegen jogszabállyal.¹⁹

¹⁷ Wenzel, 1851., 128–129. p.

¹⁸ Uo. 147. p.

¹⁹ Erről ld. bővebben: Neschwara, Christian: Das ABGB in Ungarn. In: Österreichs Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Eine europäische Privatrechtskodifikation. Bd. 3., Das ABGB außerhalb Österreichs. Hrsg. von Elisabeth Berger. Berlin, 2010. 33–134. p. (Schriften zur Europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte; Bd. 57.)

¹⁵ Kitonich János: *Directio methodica processus iudicariii iuris consuetudinarii, incltyi regni Hungariae. Rövid igazgatás a Nemes Magyar Országnek és hozzá tartozó Részeknek szokott törvénye folyásiról.* Ford. Kászoni János. Leutschoviae [Lőcse], 1650. 233. p.

¹⁶ Kitonich János: *A Hármas Törvénykönyvből merített s megfajtott száz ellenvetései s kételei.* [Ford.] Kassay Adolf. Pest, 1848.

A perjog területén a változások ellenére Kitonich munkái is tartották magukat. Szegedy János ugyanis Kitonich mindkét munkáját felvette a *Corpus Juris Hungarici* általa készített kiadásába. Így e művek a *Corpus Juris* révén a gyakorlatban is ismertté váltak, és jogfejlődésünkre jelentős hatást gyakoroltak. A bíróságok gyakorlatában pedig a *Corpus Juris*szal együtt jogforrásként alkalmazták őket, s csak az 1896. évi millenniumi, bilingvis kiadás hagyta el azokat, a többi toldalékkal együtt. A *Directio methodicának* a *Corpus Juris*ban foglalt szövege azonban az eredetitől különbözik. Így számos, a későbbi magyar törvénykezésről, a nagyszombati egyetem jogtanításáról szóló adat található benne, melyek az eredeti kiadásban nem szerepeltek, és olyan munkákra is hivatkozás történik, melyek a szerző életében még nem is léteztek, mint pl. az 1656-ban kiadott *Praxis Criminalis*. Ezen kívül a *Corpus Juris* számos lábjegyzetet is fűz a *Directio methodicához*, melyekben javításokat végez rajta a későbbi törvényeknek megfelelően.²⁰ Ebből is kitűnik, hogy Kitonich munkája nemcsak az elmélet számára bírt komoly jelentőséggel, hanem azt a gyakorlatban is alkalmazták. Ezért találkozhatunk a későbbi kiadásokban az időszerű változásokhoz igazodó toldásokkal, eltérésekkel.

Már Wenzel Gusztáv előadásától is eltelt majdnem 200 év, Kitonich János pedig több mint 400 éve halt meg. Újra feltehetjük a kérdést, van-e haszna Kitonich János munkásságát elemezni és a jogtudóst példaképnek tekinteni? Manapság éppen úgy, mint Kitonich János vagy Wenzel Gusztáv idejében a magyar jogrendszert számos behatás éri, és itt az új, sajátos *ius commune*, az

Európai Unió joga is. Mint láthattuk, Kitonich a saját jogi forrásainak anyagából azt tekintette érvényesnek, amit a bírói gyakorlat befogadott, s ugyanez állt a közös jog, a *ius commune* forrásaira és feldolgozásaira is. Kitonich János szerint pedig a bírói gyakorlat azokat a megoldásokat fogadta be, melyek az észszerűség követelményeinek megfelelőek, és a hazai jogfejlődés folyamatába beilleszthetőek voltak.²¹ Wenzel Gusztáv szerint pedig Kitonich János egy dogmatikus fonalat is követett, műveinek egyik erőssége a fogalmak egyértelmű meghatározása, melyeket máig felhasználhatnak a kutatók.

Ma is követendő Kitonich János bírónak szóló tanácsa: A bíró „minden ítéletében kövesse azt, ami általánosabb, ésszerűbb, a tudósoknak is hihető, és amelyet a bíró is értelme szerint tartozik helyben hagyni.” (DM X. 25). Ebből a tanácsból is az derül ki, hogy bár Kitonich igyekezett összegyűjteni a peres eljárásra vonatkozó jogszabályokat, maga is elismerte azok hiányosságait. A gyakorlatból vett számos jogeset, az azokból levont elvek és az eljárásokban kialakult szokásjogi szabályok összefoglalása azonban alkalmas volt arra, hogy a *Directio methodica* valóban iránymutatásként szolgáljon a korabeli peres eljárás résztvevői számára.

²⁰ Uo. 134. p.

²¹ Kitonich János így azon 20. századi jogfilozófusok előfutárának tekinthető, akik a jogszabályok érvényességéhez a jogalkalmazók által való elfogadottságot is szükséges követelményként tüntették fel. Ld. például Hart, Herbert Lionel Adolphus: A jog fogalma. Bp., 1995. 126. p. (Osiris könyvtár. Jog)

ÜGYVÉD, BIRTOKIGAZGATÁSI SZAKEMBER, JOGTUDÓS, PÜSPÖKI FAMILIÁRIS

RÁHANGOLÓ ADATOK ÉS SZEMPONTOK A LEGJELENTŐSEBB
KORA ÚJKORI SZOMBATHELYI ÜGYVÉD ÉLETÚTJÁNAK
KUTATÁSÁHOZ

■ Dominkovits Péter

A magyarországi ügyvédség kialakulásának és fejlődésének az útja – miképpen tudományos alapossággal megírt története a meglévő eredmények, sőt alapvetés ellenére is – több tekintetben feldolgozásra vár, amit azonban nem lehet megtenni alapos forrásfeltárás nélkül. Az ügyvéd személyére vonatkozó iratok ugyanis megbújnak az általa képviselt ügyfél és az adott eset mögött. Még a puszta név megismerése is csak forrásfeltáró és elemző munka eredményeként jöhet létre.¹

A kora újkori Szombathelyen egy időben, párhuzamosan több bíraskodási fórum is funkcionált. Legalapvetőbb a városi magisztrátus volt, amely előtt a mezőváros polgársága és lakói pereskedtek. Fellebbezési fóruma a várban ülésző földesúri úriszék. Ugyancsak a mezővárosban folytak le a vármegye közgyűlései és törvényszékei. Bármilyen meglepően is hangzik, a kora újkori hazai jogtudomány és joggyakorlat egyik legjelesebb személyiségének neve és ügyvédi-procuratori tevékenysége Szombat-

hely mezővárosához kötődik. Ezt a tényt már a két világháború között rögzítette a város szorgos történetbúvára, a tudós premontrei szerzetes-tanár, Horváth Tibor Antal (1889–1964), akinek – gazdagságát tekintve napjainkig egyedülálló – várostörténeti adattárában Kitonich neve megtalálható az ügyvédek többoldalas névsorában.² Ugyanőt az 1597. évnél feltünteti a várnagyok jegyzékében is.³ Ebből a gazdag adattárból kitűnik, hogy személyében nem csak a birtokigazgatás egy magas rangú tisztségviselőjét tisztelhetjük. 1593-ban a szombathelyi uradalomnak két ügyésze közül az egyik Kitonich János, a kiváló jogtudós, aki évi 100 forintot kapott és útiköltségeit földesura megtérítette. Horváth röviden így foglalta össze az általa gyűjtött életrajzi adatokat: kosztajniczai Kitonich János Zágráb vármegyéből származott. 1561-ben szegény polgárcsaládban született az előnevét adó Kosztajnicán (ma:

¹ Alapvető tanulmány: *Zlinszky János: Az ügyvédség kialakulása Magyarországon és története Fejér megyében.* In: *Fejér megyei történeti évkönyv.* Székesfehérvár, 1974. 7.

² *Horváth Tibor Antal: Szombathely a XV–XVIII. században.* A kötetet sajtó alá rendezte, és a technikai szerkesztést végezte: Benczik Gyula – Mayer László et al. Szombathely, 1993. (továbbiakban: Horváth, 1993.) 266–276., 267. (Acta Savariensia; 8.)

³ Horváth, 1993. 305.

Stari grad Kostajnica, Horvátország). Heresczy püspöksége idején és közbenjárására, 1590. április 13-án magyar nemességet kapott. 1590/1591 során Horváth szerint a szombathelyi gimnázium igazgatója lett. Valószínűleg a tudós szerzetes téved: az idézett rector csak a rector scholae lehetett, azaz esetünkben az alsófokú iskolatanítói tisztségét töltötte be. 1597-ben még szombathelyi várnagy. 1601-ben taxás, azaz megadóztatott szegény nemes. A várost feldúló 1605. esztendő a vár és a város vezetőivel együtt ő is a monyorókeréki (ma: Eberau, Ausztria) várban vészelt át.⁴ 1610-ben már elhagyta Szombathelyt. 1603-ban visszatért Varasdra, a térség jelentős erődvárosába és 1609-ig ott maradt. 1609 és 1618 között már királyi jogügyigazgató (director causarum regalium). Bár hivatala országos tisztség volt, Szombathely polgárságával továbbra is szoros kapcsolatot tarthatott. Ezt bizonyítja, hogy 1616. április 25-én vette feleségül a Szombathely mezővárosi elitből származó Verőcsey Erzsébetet.

A szombathelyi magisztrátus előtt, Vas vármegye bíraskodási fórumain sürűn ügyvédkedő gyakorlati jogász az alábbi öt pontban rögzítette az ügyvédi köteleességeket: 1.) Ne pereljen meghatalmazás nélkül. 2.) Fejtse ki a vonatkozó jogszabályokat. 3.) Tájékoztasson a helyi jogszokásokról. 4.) Ne hagyja figyelmen kívül a jogtudomány véleményét. 5.) Gondoskodjon megfelelő tanúkról és bizonyítékokról. Mindezen kívül, ha biztos a per kimenetelében, sürgesse az ítéletet. Kitionich János a legismertebb és leghíresebb, túlzás nélkül állítható, szakmai szempontból is a legfelkészültebb procurátor volt a

Szombathely mezőváros magisztrátusa előtt peres feleket képviselő ügyvédek közül. Ő leggyakrabban – a 16. század utolsó harmadában a kancellár feladatát is ellátó – győri püspököt képviselte mind a mezőváros lakosaival, mind az ott ingatlannal rendelkező nemesekkel szemben. Az utóbbi esetet kiválóan példázza az az 1599 május első felében lefolytatott per, amelyben a földesura jogait megsértő Bezerédi László ellen tiltakozott. Professzionális ügyvédi működését jelzi a vármegye törvényszékén is felvett pere, amelyben a zágrábi káptalan érdekeit védte az akkor egyik leghatalmasabb vasi mágnással, gróf Zrínyi Györggyel szemben.⁵

Ugyanakkor püspök-földesurai érdekeit hasonló erélyesen képviselte, csupán illusztrációként álljon itt, hogy 1599 nyarán a kifizetetlen dézsmabérek miatt intette meg nem csak a kiterjedt család köznemesi ágába tartozó Nádasdy Tamást és Lászlót, de a vármegye arisztokráciájába tartozó Liszthy Istvánt is.⁶ Professzionális ügyvédi tevékenységét mindkét oldalról megvilágítja, hogy a 16. század utolsó évtizedében ugyanazon ügyben egyaránt képviselte a földesurat és annak mezővárosi polgárait. A jelenleg szokatlan eset alapját az adta, hogy a győri püspök képviselőjeként nagyon erősen fogalmazva tiltotta a mezőváros polgárait attól, hogy azok olyan borospincéket tartsanak, amelyek révén borokat vonnának ki a földesúri dézsma alól,⁷ miképpen a mezőváros polgárainak (konkrétan Szabó Mihálynak a képviselőjében) a mezővárosi polgárokat képviselve a mezővárosban ingatlannal bíró nemeseket tiltotta el a dézsma elkerülésétől.

⁴ Minderről részletesebben: *Dominkovits Péter*: „Egy nemzetek lévén...” A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején. Bp., 2006. 47. p.

⁵ Tóth 1595-1600., Nr. 593., 597.

⁶ Tóth 1595-1600., Nr. 557.

⁷ Tóth 1595-1600., Nr. 558.

Kitonich kora egyik legnagyobb tekintélyű jogtudósa is volt. Gyakorlati ismeretekben alapuló, a kortárs bíraskodási gyakorlatot segítő jogtudományi munkáinak értékét és használhatóságát kitűnően szemlélteti az a tény, hogy kézikönyvszerű műveiből a Directio methodica a konfesszionális konfliktusok szándékában számos hitéhez következetesen ragaszkodó, ugyanakkor a Habsburg-ház tántoríthatatlan hívéként megnyilvánuló soproni evangélikus városvezető és politikus magánkönyvtárában is megtalálható volt, kik közül itt is most csak pár személyt emelnék ki. A több generáción keresztül a városi elithez tartozó Artner családból Erhard Artner 1651. évi könyvjegyzékében, az ugyane körbe tartozó Georg Poch 1665. évi magánkönyvtár összeírásában. A krónikaíró, legmagasabb városi hivatalokra is megválasztott Marx Fauth 1667-ben összeállított magánkönyvtárában, de munkáit ugyancsak ott találjuk a város élére megválasztott Melchior Zuana 1668. évi hagyatékában is, miképpen a Zrínyi Miklós evangélikus prókátora megkülönböztető jelzőt kiérdemelt Vitnyédi István 1670 körül összeállított könyvjegyzékében is.⁸

Úgy vélem, e száraz adatoknál jobban semmi nem érzékeltetheti a gyakorlatot jól ismerő jogász, jogtudós munkáinak általános elfogadottságát, tudásának megbecsültségét.⁹

Sopron forrásanyagának jelen felmérése szerint Kitonich Sopronban peres feleket nem képviselt, a több katolikussal – így Napraghi Demeter püspökkel – jó kapcsolatot ápoló Lackner Kristóf városbíró, majd polgármester nem állt vele közvetlen kapcsolatban. Ez talán azzal magyarázható, hogy Kitonich a szomszédos gazdag püspöki mezővárosban, Rákoson (ma: Kroisbach, Ausztria) rendelkezett birtokkal, a város pedig folyamatosan konfliktusokba keveredett a győri egyházmegye vezetőivel.

Kitonich egyik nagysága, hogy ő a perrendtartás olyan elemeit és alapelveit fogalmazta meg, amelyeket felekezettől függetlenül egyformán fontosnak tartott a kor jól iskolázott akár katolikus, akár evangélikus procuratora. Az ügyvédi hivatás egységesülésének folyamatában kikerülhetetlen lépcsőfok az ő munkássága. Erre a Monok-féle könyvtárkultúra-kutatás 18. századra való kiterjesztése világíthat rá.

⁸ A családtörténetre (a korábbi irodalommal) legutóbb: *Károlyi Bálint*: Kiegészítések a muzsaji Vitnyédi család 17. századi leszármazásához. = *Soproni Szemle*, 2022. 3. szám, 277-289. p.

⁹ A soproni magánkönyvtárak kézikönyve: *Lesestoffe in Westungarn I. Sopron (Ödenburg) 1535–1721*. Szeged, 1994. Hg. Tibor Grüll, Katalin Keveházi et al. passim. Természetes a 17. században még más soproni polgárok magánkönyvtáraiban is megtalálhatók voltak Kitonich munkái. Így Joannes Andreas Schuwerth könyvtárában is, a kortársai között is elismert Christoph Lackner és Rotterdami Erasmus munkái mellett. *Lesestoffe*. i. m. Nr. 572, 355.

KITONICH JÁNOS

17. SZÁZADI JOGTUDÓS

SZOMBATHELYI MŰKÖDÉSE

■ Feiszt György

Az Erdélyt romba döntő tizenötéves Háború nyomán kirobbant Bocskai-szabadságharcot az 1606. június 23-án – I. Rudolf (1552–1612) király nevében – Mátyás (1557–1619) osztrák főherceg és Bocskai István (1557–1606) erdélyi fejedelem által megkötött, a magyar köz-történetben „Bécsi-béke”-ként ismert egyezmény zárta le. A dokumentumot aláíró és pecsétjével hitelesítő küldöttek között olvashatjuk Kitonich János (1560–1619) nevét, aki a szerződést Dalmát- és Szlavónország nevében ratifikálta.¹

Kitonich János jogtudományi tevékenységének jelentőségére elsőként Wenczel Gusztáv irányította rá a figyelmet. A 16–17. század fordulóján tevékenykedő jogtudós működésének legfontosabb momentumait a Tudományos Akadémián 1851-ben elhangzott előadásában ismertette.² Wenczel tanulmányára a jogtudományi értekezések rendszeresen hivatkoznak, kiemelve, hogy Kitonich Nagyszombatban,

1619-ben megjelent *Directio methodica processus iudicarii juris consuetudinarii incltyi regni Hungariae* című, több kiadást megért jogi opusával a magyar perrendtartás kézikönyvét alkotta meg, amely Kászoni János (1605 k.–?) fordításában *Rövid igazgatas a nemes Magyar Országának és hozzá tartozó részeknek szokott teorveny folyasirol* címmel már a 17. század köze-pén magyarul is megjelent, és a művet a korszak hazai bírósági gyakorlatában rendszeresen használták.³

Kitonich János Szombathelyen kifejtett munkásságának fő eseményeit Horváth Tibor Antal (1889–1964) foglalta össze.⁴ Az általa hivatkozott irodalom szerint Kitonich „a török elől menekülve Vas megyében telepedett le”.⁵ Az erről szóló első dokumentumok a 16. század végéről ismeretesek. 1591 nyarán azt olvashatjuk, hogy évek óta ő a szombathelyi városi iskola igazgatója. Szombathely

³ Szabadfalvi József: A Magyar jogbölcseleti gondolkodás kezdetei. = Debreceni Szemle, 2008. 4. sz. (továbbiakban: Szabadfalvi, 2008.) 471–480. p.

⁴ Horváth Tibor Antal: Szombathely a XV–XVIII. században. Szombathely, 1993. (továbbiakban: Horváth, 1993.) 317. p. (Acta Savariensia; 8.)

⁵ Margalits Ede: Horvát történelmi repertórium. 1. köt. Bp., 1900. (Margalits, 1900.) 132. p.

¹ Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen: Magyar törvénytar 1526–1608. évi törvénycikkek. Bp., 1899. 890–891. p.

² Wenczel Gusztáv: Kitonich János magyar jogtudósról. = Új Magyar Múzeum, 1851/1852. 2. köt. 14–37. p.

város tanodája Draskovich György (1515–1587) győri püspök áldozatkészségének köszönhetően a 16. század második felében létesült. 1579-ben Pitacsics Márk volt az igazgatója. 1590-ben Heressinczy Péter (?–1590) győri püspök halála után, az üresedésben lévő püspökégek birtokait kezelő királyi kamara intézkedett az iskolaépület püspök által megkezdett bővítésének befejezéséről, és az ott elhelyezett szegény tanulók élelmezéséről. Ebben az időben az iskola tanítója Kitonich János volt, aki élelmezését és évi 15 forint fizetését a szombathelyi várnagytól kapta. Amikor Kitonich 1591 végén állását elhagyni készült, a pozsonyi kamara kérte őt a maradásra, megdicsérve buzgalmát, és kilátásba helyezte, hogy szolgálataiért a király megfelelő jutalomban fogja részesíteni.⁶

Az 1560-ban Kosztajnicán született Kitonich János családja Rudolf császártól 1590-ben kapott nemességet.⁷ Ő maga a török elől menekülve a testvérével együtt érkezett Szombathelyre. Ezt 1593-ban kelt levelében maga írja le, amikor jogorvoslatért fordult Kőszeg város tanácsához mondván: „Batthyány Boldizsár nagynardai jobbágya betört a házába és onnan Szlavóniából ide menekült Pál nevű testvére ezüstjét, pénzét és ékszereit elrabolta. Az ezüstöt azután a Tamás nevű kőszegi aranyműves beolvasztotta. A jóvátétel ügyében a városi tanács intézkedését kérte, hogy az aranyműves, költségek felszámítása nélkül, részére ugyanolyan kelyhet készítsen.”⁸

Kitonich János neve ezt követően 1596. január 26-án Meszlenben, Vas és Sopron vármegyék közösen tartott közgyűléséről készült jegyzőkönyvében olvasható. Ekkor már mint Kutassy János (1545 k. – 1601) győri püspök szombathelyi várnagya, a török terjeszkedés ellen, a Rába folyó mentén felállított védvonal ügyében szólalt fel. A főpap nevében arról tájékoztatta a vármegyéket, hogy a püspök a keszői végvárában elhelyezett katonaság élelmeszerrel való ellátását, az ott élő jobbágyainak kis száma miatt nem tudja biztosítani.⁹ Kitonich ezt követően, püspöki várnagyként, illetve jogi képviselőként tucatnyi alkalommal vett részt Vas vármegye közgyűlésein.¹⁰ A személyével kapcsolatos utolsó vármegyei intézkedést az 1604. december 6-i testületi jegyzőkönyvben rögzítették, amikor is megbízást kapott, hogy a vármegyei adószedők által készített számadások ellenőrzésében legyen az alispán segítségére.¹¹

Ezzel párhuzamosan ügyvédként aktívan vett részt Szombathely város és a vármegye közéletében, nevével peres ügyek tárgyalása során rendszeresen találkozunk a város és a vármegye közgyűléseinek jegyzőkönyveiben.¹² Verő-

⁹ Tóth Péter: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1., 1595–1600. Szombathely, 1989. (továbbiakban: Tóth, 1989.) 54. p. (Vas megyei levéltári füzetek; 2.) Regeszta sorszáma: 148.

¹⁰ Tóth, 1989.; Tóth Péter: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 2. 1601–1620, 1631–1641. Szombathely 1992. (továbbiakban: Tóth, 1992.) 309 p. (Vas megyei levéltári füzetek; 5.)

¹¹ Tóth, 1992. 32. p. Regeszta sorszáma: 885.

¹² Benczik Gyula – Dominkovits Péter: Szombathely város jegyzőkönyveinek regesztái. [4.], 1604–1605. Szombathely, 2002. 97 p. (Acta Savariensia; 18.); Dominkovits Péter: Szombathely város jegyzőkönyveinek regesztái. [2.], 1610–1614. Szombathely, 1994. 215 p. (Acta Savariensia; 10.)

⁶ Horváth, 1993. 330. p.; Frankl Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Bp., 1873. 164–165. p. A szombathelyi iskola 16. század végi működéséről részletes leírás olvasható Fehér Mátyás, P.: A szombathelyi vár tisztjei és cselédsége a XVI–XVII. századfordulón. = Dunántúli Szemle, 1943. 5–6. sz. 200–201. p. tanulmányában.

⁷ Horváth, 1993. 317. p.

⁸ Kőszeg Város Levéltára Kőszeg Város Tanácsának ir. Acta Misc. 1593. ápr. 30.

czey Máttyás szombathelyi tanácsos Erzébet nevű leányát vette feleségül.¹³

Bocskai István alakulatai 1605 nyarán már Vas vármegye területén harcoltak. A Némethy Gergely által vezetett hajdúcsapatok elől Szombathely tanácsa elmenekült. 1605 novemberében Kitonich János is Monyorókeréken tartózkodott.¹⁴ 1606-ban, a horvát nemzet képviselőjében Merniavcsics Kristóf vicebánnal együtt ő írta alá a császár Bocskai Istvánnal kötött békeokmányát. Küldetéséről a horvát országgyűlésen tartott beszámolót, és érdemeiért a zágrábi káptalantól a Varasd vármegyei Tihovec és Okovec birtokokat kapta.¹⁵

Kitonich János jogászi országos karrierje 1609 augusztusában kezdődött, amikor királyi jogügyigazgatóvá nevezték ki. Ezt a hivatalát 1618 augusztusáig viselte, majd 1619. december 20-án, Nagyszombatban bekövetkezett haláláig a pozsonyi Magyar Kamara tanácsosa volt.¹⁶

Arra a kérdésre, hogy hol állhatott Kitonich Jánosnak, a 17. század első évtizedei egyik legjelentősebb jogi auktorának szombathelyi háza, nem könnyű választ adni.

Feltételezzük, hogy Kitonich a győri püspök szombathelyi iskolájának tanáraként az épületben, szombathelyi várnagyi tisztségébe való beiktatása után pedig a püspökvárban lakhatott.¹⁷

¹³ Kitonich Jánosné asszony, Verőczey Máté leánya, elhunyt atyja után maradt 3 hold földjét és erdejét eladja. Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: HU-MNL-VaML) Szombathely város Hegykönyve 1625. ápr. 25.

¹⁴ Horváth, 1993. 317. p.

¹⁵ Margalits, 1900. 133. p.

¹⁶ Szabadfalvi, 2008.; Horváth, 1993. 317. p.

¹⁷ Horváth, 1993. 305. p.; Tóth, 1989. 121. p. Regeszta sorszáma: 350.; XII.1.a Protocolla 1626. f6 pp D. corp. Christi 87 Tapolczay Gergely fia: Ferenc, Imre eladják házukat a szomszédoknak 160 arany forintért. „domum suam desertam in fundo arcis inque oppido Sabariensi ac comitatu Castriferrei existen[ti], cui ab orientali admodum reverendus Martinus Szob-

Ebben változás, minden valószínűség szerint, házasságkötését követően történhetett. A frigy megkötésének ideje anyakönyvek hiányában sajnos nem adatható, de feltételezzük, hogy Kitonich házépítési szándéka ezzel lehet kapcsolatos.

Amikor 1593-ban testvére kirablásával kapcsolatban való jogorvoslatért Kőszeg városához fordult, leírta, hogy a „Föl” (ma Kőszegi) utcában lakott, de levele végén megemlítette, hogy „épülő házához a várostól 12 gerendát kér”.¹⁸

Sajnos Kitonich házépítéséről szóló direkt információt tartalmazó dokumentumot nem találtunk. A Vasvári Káptalan iratanyagából viszont előkerültek közvetett adatok. Egy házbérlettel kapcsolatos 1603. évi vita aktája arról szól, hogy Istvánffy Miklós nádori helytartó eltiltotta Heresenczi Jánost a Szombathelyen Balogh Gergely és Kitonich János háza között álló kőházának zálogba adásától.¹⁹

Azt, hogy Heresenczi János és Balogh Gergely a „Forró” (ma Kossuth Lajos) utcában voltak házbirtokosok, a győri püspökség inventáriumából tudjuk.²⁰

A rendelkezésre álló információkból úgy véljük, hogy Kitonich János 1593 és 1603 között a szombathelyi Forró utcában építette fel lakóházát.

ri praepositus b. Mariae Magdalanae de Felsőőr, custos et canonicus ecclesiae Castriferrei, ab occidentali vero nobilis Gasparus Szekeres vicinatur, quam olim Ioannes Kitionich possedisset et tenuisset, ac Stephano Eöttues vendidisset, ac tandem iusto precio in potestatem Gregorii Tapolczay devenisset.”

¹⁸ Kőszeg Város Levéltára Kőszeg Város Tanácsának ir. Acta Misc. 1593. ápr. 30.

¹⁹ HU-MNL-VaML Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára, Litteralia instrumentae 92. 49. Az adatot dr. Kóta Péter kollégának ezúton is köszönöm.

²⁰ Zágórhidi Czigány Balázs: Szombathelyi urbáriumok és inventáriumok a 16. századból. A Magyar Országos Levéltár Urbaria et conscriptiones gyűjteményéből. Szombathely, 2000. 94. p. (Acta Savariensia; 16.)

A SZOMBATHELYI TÖRVÉNYSZÉK 130 ÉVE¹

■ Baráth Attila

Történészek és jogászok hivatásának egyik közös ismérve, hogy gyakran tekintenek vissza az időben a közelmúlt eseményeit vizsgálva, vagy a távoli múlt történéseit fürkészsze, arra keresve a választ, hogy a múlt szereplői hogyan élték mindennapjaikat, különféle dolgokról miként vélekedtek, vagy ahogy John Lukacs történész ezt megfogalmazta, hogyan gondolták, amit gondoltak, vagy miért gondolták, amit gondoltak, egyszóval mi lehetett cselekedeteik mozgatórugója.²

KITONICH JÁNOS

A kora újkor jogi kultúrájának egyik jelentős alakja volt Kitonich János jogtudós, bölcséleti doktor. 1560 táján Magyarországon született, Moson megye alispánja, királyi ügyigazgató és a korona ügyésze volt. 1619-ben hunyt el Nagyszombatban.³ Munkássága korá-

ban és az azt követő századokban is hatott. Ezt bizonyítja a halála után Vas vármegyében is megjelent perrendi iránymutatás, valamint műveinek 17-18. századi újrakiadása. Joggal tekinthetünk rá úgy, mint a modern – a törvények szellemét és értelmét kutató – jogász gondolkodás kútfőjére.

De hogyan is kapcsolódik a helyi bíráskodás 130 évének története neves elődünkhöz? Szoros összefüggés van a 17. század elején alkotó jogász és a reformkori nagyjaink között, összeköti őt valami láthatatlan szál az elmúlt csaknem másfélszáz év bírónemzedékeivel és velünk, akik az újkor végén élünk. Ez a kapcsolat jogtudósi mivoltából és azon felfogásából ered, hogy a bíró autonóm módon, a saját gyakorlati tudása alapján illetékes az érvényes jog meghatározására, tehát független jogalkalmazó.

HORVÁTH BOLDIZSÁR ÉS SZABÓ MIKLÓS

A magyar polgári bíráskodás megteremtésében kiemelkedő szerepet játszó Horváth Boldizsár és Szabó Miklós munkásságának is egyik központi ele-

¹ A Szombathelyi Törvényszéken 2019. december 20-án a Kitonich-emlékülésen elhangzott előadás szerkesztett változata.

² Lukacs, John: Egy eredendő bűnös vallomási. Bp., 2001. 12. p.

³ Kitonich János [szócikk]. Lásd: Magyar jogi lexikon. 4. köt., Halászyúró – Kitonich. Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1903. 896. p.

me a bírói függetlenség megteremtése volt, ezért reformkori és az 1848-as pályafutásukat követően nem véletlen, hogy a kiegyezés után az igazságügyi tárca élén foghattak hozzá a közigazgatástól elkülönített, független bírósági szervezet megalkotásához, amely 1872-ben 360 járásbíróságon és 102 törvényszéken kezdte meg munkáját. Vas vármegyében Szombathelyen és Szentgotthárdon létesült törvényszék, míg járásbíróság 10 településen jött létre.⁴

BÍRÓSÁGI ÉPÜLETEK LÉTREJÖTTE

A jogi fundamentumok letételét követően az 1880-as években vette kezdetét az az építkezés, amelyet már a reformkort követő második és harmadik nemzedék hajtott végre. Zsitvay Leo elnöksége idején épült meg 1887 és 1889 között a Szombathelyi Törvényszék és fogház épülete. Az általa megkezdett munkát Laky Kristóf elnök folytatta, aki 1891-től 1911-ig igazgatta a törvényszék munkáját, elnöksége idején létesült a járásbírósági épületek többsége. Húsz évnyi munkássága bővelkedett ünnepekben, de hétköznapi teendőiben is. Az ünnepek sorában említhető a Szombathelyi Törvényszék 1903-as bővítése, a szentgotthárdi, a muraszombati, a sárvári járásbírósági épületek létrehozása. A nagyszabású munkák mellett komoly figyelmet fordított a mindennapi munkavégzésre is. A hivatalvizsgálati iratok egy olyan vezető portréját rajzolják meg, aki szigorú követelményeket támasztott beosztottjaival szemben, ugyanakkor elismerte a teljesítményt is,

⁴ *Laky Ferenc*: Horváth Boldizsár az igazságügy-miniszter. In: *Vas Megyei Bíróság az ezredfordulón. Emlékkönyv*. Szerk. Laky Ferenc. Szombathely, 2003. (továbbiakban: Laky, 2003.) 39–44. p.

éves vizsgálatait során minden dolgozó munkájáról véleményt mondott. Piros tintával írt megjegyzései közt nem ritka a kemény kritika, de gyakori a dicsérő szó is. A hivatali személyzet munkájáról is véleményt alkotott, a Szentgotthárdi Járásbíróságon dolgozó Surányi Imrét, Totterer Ignácot és Bencsik Istvánt, mint jeles gépírókat méltatta, míg Rozmann Lajos és Surányi Antal előléptetésére tett javaslatot.

A KÖRMENDI BÍRÓSÁGI ÉPÍTKEZÉS ÉS A HIVATALI MUNKAVÉGZÉS KEZDETE

Laky Kristófot az elnöki székben Náray-Szabó Jenő követte, hivatalba lépését követően kezdődtek meg a tárgyalások a Körmendi Járásbíróság építéséről. A feladat elvégzésére pályázó négy építőmester közül Krenner Jenő és Lang Ignác 199.400 korona és 66 fillér összegű árajánlatát fogadta el a törvényszék elnöke. A vállalási ár nagyságáról talán könnyebb képet alkotnunk úgy, ha viszonyíthatunk: egy korabeli vezető járásbíró évi jövedelme 1914-ben 3200 korona volt, amelyet 400 korona személyi pótlék és 520 korona lakpénz egészített ki.⁵ Némi kerekítés-sel, körülbelül 48 bíró évi bérének felelt meg a teljes építés költsége.

Összehasonlításuképp: Links Arthur visszaemlékezése⁶ szerint a devecseri rabbi, tehát tudós ember, havi fizetése 100 korona volt, egy privát orvosi vizsgálat pedig 25 koronába került. Olyan fontos termékért, mint a bor, literenként 70 fillért kellett fizetni. A jövede-

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: HU-MNL-VaML) VII.1.a. Szombathelyi Törvényszék iratai. Elnöki iratok

⁶ *Links Arthur*: *Harc a harmadik halállal*. Ifjúkorom Magyarországon. Bp., 1990. 395 p.

lem oldaláról szemlélve a bírói hivatás megbecsült stallumnak számított.

A körmendi építkezés céljára az 1729-ben emelt sóhivatal telkét bocsátotta rendelkezésre az állam, amely épület már megérett a bontásra, annak építőanyagát a vállalkozó a bíróság alapjainak építése során használta fel. Építési naplóval dokumentált, hogy a vállalkozók tizenöt hónap leforgása alatt eleget tettek feladatuknak, Körmen-d főtere új, tetszetős hivatalpalotával gyarapodott, ahol a munkavégzés 1914. május 25-én indult meg. Az épületben a bíróság és telekkönyv mellett az adóhivatal és a pénzügyőri szakasz is helyet kapott, az udvari szárnyban pedig a fogház került kialakításra.

Az 1914-es hivatalvizsgálat szerint 6428 ügy érkezett a járásbíróságra, amelyből 3143 volt a peres és peren kívüli ügyek száma, 3285 pedig telekkönyvi ügy volt. Mindezt a munkát két járásbíró, Harsányi József és Király Gyula, valamint dr. Szende István aljársbíró végezte, a bíróságon dolgozó öt tisztviselő és egy írógép segítségével.⁷ Az épület rendben tartása, a hivatalsegédi munka elvégzése, valamint a ház melegét adó 18 darab cserépkályha felfűtése Farkas János hivataloszolga feladata lett volna, cserébe szolgálati lakásra volt jogosult, ami a bíróság mai vendégszobai részén helyezkedett el.

De miért is a feltételes mód? Két hónap sem telt el az épület átadását követően, és dr. Szende István aljársbíró, Császár Viktor irodai gyakornok és Farkas János hivataloszolga a korabeli törvényszék számos dolgozójával együtt elindult a történelmi Magyarország utolsó, nagy háborújába.

HÁBORÚ OKOZTA BÍRÓSÁGI VESZTESÉGEK

Nem köztudomású, de a Szombathelyi Törvényszék is nagy áldozatot vállalt a háború kitörését követően, a mozgósítható férfiak – bírók, törvényszéki jegyzők, tisztviselők és hivataloszolgák – közel hetvenen vonultak be a négy év során, és vettek részt különböző alakulatok, köztük a 83-as gyalogezred, a 9-es és 11-es huszárezred és más egységek kötelékében a szerbiai, galíciai, majd az erdélyi és doberdói hadszíntereken.

Hősies helyállásuk bizonyítéka, hogy szolgálatuk során szinte valamennyien kitüntetésben részesültek, többen kaptak Károly-csapatkeresztet, Ezüst, illetve Bronz Vitézségi Érmét, dr. Szende István, hősi halált halt körmendi aljársbíró, és Gayer Gyula bíró pedig kiérdemelte a Signum Laudis érdemérmét.

A számvetés és az együttérzés gondolata foglalkoztatta Náray-Szabó Jenőt, a Szombathelyi Törvényszék korabeli elnökét is, mikor elrendelte, hogy minden járásbíróság készítsen számvetést a háborús veszteségekről, a frontokat megjárta sebesültekről, rokkantokról. Megállapítható volt, hogy jelentős áldozatot hozott a törvényszék és tíz járásbírósága. A hadba vonultak közül nyolcan vesztették életüket a csatatereken (név szerint: dr. Szende István aljársbíró, Kovács Ferenc szakdíjnok, Kovács Ferenc betétszerkesztő, irodasegédtsízt, Trsztzenszky István irodasegédtsízt, dr. Perjessy László járásbírósági jegyző, dr. Törösi Miklós Zoltán és dr. Peregi Ödön, valamint Avas Dezső törvényszéki jegyzők), négyen pedig az orosz, illetve olasz hadifogságból nem tértek haza (Farkas János körmendi hivataloszolga, Horváth Ferenc vasvári díjnok, Tóth Andor tisztviselő, Gombossy István díjnok). Továbbá legalább tizen-

⁷ HU-MNL-VaML VII.1.a. Szombathelyi Törvényszék iratai. Elnöki iratok

negyük sebesüléséről, rokkanttá válásáról szóltak a hírek. Lipcsei Antal Vasvári Járásbírósági tisztviselő három ízben sebesült meg, kétszer puszkagolyó taláta el, egyszer pedig kézigránát robbant melléte. Tomann József vasvári és Csöppenszky Gyula szombathelyi tisztviselők is több ízben sérültek, ennek ellenére végigharcolták a világháborút. A Kárpátokban és Galíciában folyó 1914-1915-ös harcok során, valamint az olasz hadszíntéren tizennégyen kerültek hadifogságba, közülük tízen tértek haza 1918 és 1920 között. Talán a leghosszabb időn keresztül dr. Juhász János szombathelyi járásbíró raboskodott, 1914. október 22-től kezdődően 1920. június végi hazatértéig.⁸

A jelentős emberáldozattal járó háborús éveket követően újabb veszteségek is érték a törvényszéket. A békekötést követően három járásbíró és szinte teljes illetékességi területük került az utódállamokhoz.

GÁYER GYULA ÉS FODOR ERNŐ MUNKÁSSÁGA

Az elszenvedett veszteségek ellenére sem állt meg a munka a megmaradt bírósági épületek falai között. Az 1900-as évek elején pályájukat kezdő Gayer Gyula és Fodor Ernő munkássága ebben az időszakban teljesedett ki.

A törvényszéki bíró és botanikus Gayer Gyula bírósági szolgálatát 1909-ben a komáromi törvényszéken kezdte. 1914-ben albírói kinevezést kapott a felsőöri járásbírószéken, majd 1915-től mint törvényszéki bíró tevékenykedett Szombathelyen. Részt vett a nagy háborúban, hősiességét helytállását vitézségi érdemmel ismerték el. Bírói munkája mellett botanikai tudományos tevé-

kenységet is folytatott, a szegedi egyetemen a növényföldrajz és növényrendszertan tanára volt. Az őt méltatók szerint bírói egyéniségére tudományos műveltsége nagy hatással volt. Fáradságot nem ismerően, páratlan lelkiismerettel kereste az ügyek lényegét.⁹

Bírói és természettudósi munkássága gyakorta össze is kapcsolódott. Az 1920-as évek végén, a korabeli Gödörháza területén tagosítási tevékenység zajlott. Mint a témával foglalkozó bíró csaknem fél évet töltött ebből a célból Gödörházán.¹⁰ Nem csak bíróként tevékenykedett itt, nyitott szemmel járva néprajzi, botanikai tapasztalatait is megöröklítette egy tanulmányában. 1925-től a Szombathelyi Törvényszék tanácselnökéként tevékenykedett, 1932-ben bekövetkezett haláláig.

Pályatársa és barátja Fodor Ernő a kolozsvári egyetem elvégzését követően 1908-ban tette le a gyakorlati bírói vizsgáját. Bírósági pályafutását a Győri Ítéltáblánál kezdte, ahol 1912-ben albírói, majd 1914-ben bírói kinevezést kapott. A Devecseri Járásbírószékről került Vas vármegyébe, 1918-20 között a Németújvári Járásbírószéken ítélkezett, majd pályáját bíróként, a Szombathelyi Törvényszéken folytatta bírói, majd 1922-től tanácselnöki beosztásban. Széles műveltségére jellemző, hogy az elsőfokú polgári ügyek mellett kereskedelmi vétségi, haszonbérleti és malomügyi vegyesbírószéki ügyekben is tanácsvezetőként ítélkezett. 1942-ben vonult nyugállományba, ezt követően ügyvédi praxist folytatott.

A Körmenyi Járásbírószék irattárában, az egyik félreeső polcon egy jogi szakkönyv porosodott, még az egyko-

⁹ Vincze Imre: Gayer Gyula a törvényszéki bíró és botanikus. In: Laky, 2003. 60–63. p.

¹⁰ Benczik Gyula: Gayer Gyula (1883–1932) falurajza 1931-ből. A „Gödörháza” helye az életműben. = Vasi Szemle, 2022. 1. sz. 3–16. p.

⁸ Baráth Attila: Törvényszéki katonahőseink. = Vas Népe, 2017. szept. 30. 13. p.

ri bírósági leltárban sem szerepelt, fel-lapozva látható volt, hogy Fodor Ernő ügyvéd ex librisét őrzi a könyv. Az egy-kori tanácselnök, majd ügyvéd jogi szakkönyve, talán, egy bíróelődünkhöz került, aztán néhány évtizedet az irat-tár homályában töltött. Miután nem volt bírósági tulajdon, kollégámmal úgy döntöttünk, hogy visszaszármaztatjuk jogos tulajdonosának, és adandó alkal-mal átadtuk dr. Fodor Ernő ügyvéd úrnak, aki meghatódással fogadta a csa-ládi emléket. Beszámolt arról, hogy a II. világháború során bombatalálat érte a házukat, könyveik, irataik megsemmi-sültek. Édesapja a háború után családjá-val együtt egy ideig társbérletbe kény-szerült. Így alakult elődeink és könyve-ik sorsa a 20. század első felében.

De más sorsokról is árulkodnak a le-véltár megsárgult iratai. Itt van például Krenn Gusztáv sárvári végrehajtó ese-te. Egykori elődünk 1931-ben tett vég-rehajtói vizsgát, és 1932-től 1938-ig bí-rósági végrehajtóként tevékenykedett. Hat évnyi pályafutása során a Sárvári Járásbíróság elnöke szabálytalan eljá-rások miatt 10 alkalommal megintette, 2 ízben pénzbírsággal sújtotta. A tör-vényszék fegyelmi bírósága már kevés-bé volt méltányos, kétszeri feddést kö-vetően négy ízben részesült pénzbír-ságban. Röögös pályájának az igazság-ügy miniszter 1938-as felmondó hatá-rozatával vetett véget.

BÍRÓI PORTRÉK AZ 1956-OS FORRADALOM IDEJÉBŐL¹¹

Az 1956-os forradalom eszméi a bírói karban is hatottak. A bírák többsége a bírói függetlenségre hivatkozva tilta-

kozott a pártpolitikai befolyás ellen, és a hatalom által kinevezett vezetők el-távolítását követelte.

A megyei bíróság korabeli elnöke K. Gusztáv 1956. október 25-én tett nyilat-kozatában mélyen elítélte „azokat a tö-rekvéseket, amelyek népi államrendszerünk megdöntésére, pártunk és kormányunk munkájának megakadályozására irányul-nak”, ám tiltakozása a forradalmi esz-méknek már nem tudott gátat vetni. 1956. október 31-én megalakult a Bíró-sági Forradalmi Bizottság, amelynek el-nökéül dr. Unger József megyei bírósá-gi tanácselnököt választották. Tagjai dr. Augusztinovicz István és dr. Szenko-vits Tibor járásbírák, dr. Benkő József, a Szombathelyi Járásbíróság elnöke, dr. Varga Ferenc megyei bírósági tanácselnök, Kiss József telekkönyvi előadó, dr. Horváth Jenő járásbírói titkár és Börzsönyi Józsefné bírósági gazdasági hivatali előadók lettek.

A Bírósági Forradalmi Bizottság a megyei bíróság éléről K. Gusztávot le-váltotta, és dr. Unger Józsefet nevez-te ki. Mivel K. Gusztáv a forradalmi bi-zottság felhívása ellenére nem adta át hivatalát, 1956. november 4-ig kettős vezetés alakult ki.

A megyei bíróság elnökévé kineve-zett dr. Unger József 1900-ban született Szombathelyen, egyetemi tanulmányai befejeztét követően 1926-ban lépett bí-rósági szolgálatba. 1941-ben kapott bí-rói kinevezést a Soproni Törvényszé-ken, majd munkáját 1945-től kezdődő-en a Szombathelyi Törvényszéken foly-tatta. 1947-től tanácsvezető bíró volt. Bírói munkája nagy megbecsülést ka-pott, kollégái tisztelték és elismerték.

1906-ban született dr. Augusztino-vicz István, aki a Pécsi Erzsébet Tu-dományegyetem elvégzését követő-en Zala megyében ügyvédként prakti-

¹¹ *Laky Ferenc*: Az 1956-os forradalom történé-sei és következményei a Vas Megyei Bírósá-gon. = Vasi Szemle, 2007. 3. sz. 277–284. p.

zált. Az orosz fronton zajló világháborús harcokban súlyos sérüléseket szenvedett. Leszerelése után a Zalaegerszegi Törvényszéken titkárként dolgozott, 1945-ben kapott bírói kinevezést a Szombathelyi Járásbíróságra. Munkáját nagy szorgalommal, átlagon felüli teljesítményt nyújtva végezte.

Dr. Szenkovits Tibor 1914-ben született, jogi tanulmányait Marosvásárhelyen végezte. Kezdetben ügyvédként dolgozott, majd 1943-ban bírói kinevezést kapott. 1952-ben került a Szombathelyi Járásbíróságra. Kollégái tisztelték, kedvelték, munkáját nagy szakmai felkészültséggel végezte.

A forradalom erőszakos leverését követően, a központi hatalom megszállásának után a bíróságon is megkezdődtek a számonkérések.

A forradalmi mozgalomban szerepet vállaló dr. Unger József, dr. Szenkovits Tibor és dr. Augusztinovicz István bírákkal szemben fegyelmi eljárás indult, az igazságügyi miniszter 1957 februárjában állásukból felfüggesztette őket, büntetőperük a Győri Megyei Bíróság előtt folyt. A hatalom nem gyakorolt kegyelmet, példás büntetéssel sújtotta valamennyiüket.

Dr. Augusztinovicz Istvánt egy év hat hónapi börtönbüntetésre, ezer forint értékű vagyonelkobzásra, dr. Szenkovits Tibort egy évi börtönbüntetésre és ötszáz forint értékű vagyonelkobzásra ítélte, emellett mindkettőjüket három évre eltiltotta egyes jogaik gyakorlásától. Dr. Unger József egy évi börtönbüntetését és háromszáz forint értékű vagyonelkobzását három évi próbaidőre felfüggesztette.

Három bíróelődünk sorsa 1956 októberének forradalmi napjaiban kap-

csolódott össze véglegesen. Büntetésük letöltését követően a hatalom minden eszközzel megakadályozta, hogy ők és gyermekeik biztos egzisztenciát teremthessenek. Dr. Augusztinovicz István szabadulását követően csak barátai segítségével tudott alkalmi munkát vállalni. Dolgozott salakrakodó, segédmunkás és éjjeliőri munkakörben. Egészségi állapota a börtönben megromlott, 56 éves korában, 1962-ben hunyt el szívroham következtében. Dr. Szenkovits Tibor is nagy nehézségek után jutott munkához a Budapesti Népművészeti és Háziipari Vállalatnál, ahol kezdetben raktárosként, majd pénztárosként dolgozott. 2004-ben hunyt el, hiába várva, hogy rehabilitációjára sor kerüljön. Dr. Unger József három gyermeket nevelt nagy nehézségek közepette, éveken át csak idénymunkásként tudott elhelyezkedni. Dolgozott szerződéses földnyilvántartóként, forgalomterelő őrként és kampány adminisztrátorként. Kerestét latin korrepetálással egészítette ki. Állandó munkát 62 évesen a Szombathelyi Ügyvédi Munkaközösségben kapott, ahol nyolc évet töltött el. 88 évesen 1988-ban hunyt el.

Helytállásuk megörökítésének szándékával 2006 októberében emléktábla-avatásra került sor a Vas Megyei Bíróságon. Dr. Laky Ferenc, a megyei bíróság elnöke avatóbeszédében hangsúlyozta, hogy szenvedésük, tönkretételük, igaz emberségük indokolja, hogy nevüket emléktábla örökítse meg. Üldöztetésük a jogra és a törvényekre hivatkozással történt, semmibe véve a horatiusi örök igazságot, amely szerint „*erkölcs nélkül a jog önkény*”.

„A MÚLTAT TISZTELD A JELENBEN, S TARTSD A JÖVŐNEK”

135 ÉVES A SZOMBATHELYI SZÉPÍTŐ EGYESÜLET

■ Bódi Livia

A Szombathelyi Szépítő Egyesület a város egyik legrégebbi, legrandinásabb szervezete. Fennállásának 135 éves évfordulója alkalmából, 2020. október 8-án kiállítás nyílt a Berzsényi Dániel Könyvtár földszinti előadótermében, amelynek keretében dokumentumok, újságcikkek, tárgyi emlékek tanúsították sokoldalú értékkeremő és értékmegőrző tevékenységét. Az írás a jubileum kapcsán született.

A Szombathelyi Szépítő Egyesület történetének kezdete a reformkorig nyúlik vissza. 1832-ben Schenk Ferenc városbíró elnökletével létrehoztak egy bizottságot a javaslatok kidolgozására, de az egyesület elődjének hivatalosan az 1837-ben létrejött Csinosságra Ügyelő Bizottság tekinthető. Az 1848. XXIII. tc. 28. § előírása szerint Vas megye székhelyén is

megalapították az Építő és Szépítő Bizottmányt.”¹ Az intézményesített városszépítés valójában 1864-ben indult meg, amikor létrehozták a Szépítészeti és Építészeti Választmányt. A ki-

egyezést követően a választmány megszűnt, helyette 1867. június 1-jén létrejött a Szépítő Bizottmány. Szombathely a korabeli Magyarország egyik legmodernebb városává fejlődött, amely folyamatban – lehetőségeihez mérten – szerepet játszott a szépítő egyesület is.

Létrejöttekor kis számban, de megtalálhatóak voltak ilyen típusú szervezetek országszerte. Varasdy Károly (1846–1897) újonnan

¹ Tilcsik György: A „Városszépítő Bizottmány” intézménye Szombathelyen 1867 előtt. Előadások Vas megye történetéről II. Szerk. Tilcsik György. Szombathely, 1993. 112. p. (Vas megyei levéltári füzetek; 6.)

megválasztott polgármester az 1885. évi, a budapesti Városligetben megrendezett Országos Kiállítás ihletésére „összegyűjtötte a város arra érdemes polgárait és elhatározta, hogy városunkban megalakítják a Szombathelyi Szépítő Egyesületet, amelynek feladatául parkok és sétáló utak létesítését tűzték ki.”²

A Vas megyei Lapok 1885. július 7-én felhívást tett közzé, amely szerint délután 2 órakor lesz a szépítő egyesület alakuló ülése a város tanácstermében. Varasdy Károly polgármestert lelkes éljenzés fogadta, aki az egyesület létrehozását azzal is indokolta, hogy Szombathely a Dunántúl legforgalmasabb városa, de nincsenek sétányai, ligetei, védtelen a gyakori szélmozgás okozta portól. Őt választották meg elnöknek, a bizottság tagjai között pedig ügyvéd, kereskedő, rendőrkapitány, főlevéltáros és egyéb méltóságok kaptak helyet.³

Az alapszabálynak megfelelően a fásítási program elindítása volt az első feladat. 1889-ben, a közgyűlésen, az első 3 év összefoglalásában több területet nevesítettek, ahova fasorok kerültek, de készültek cement gyalogjáró utak is. Az egyesület saját vagyonából is segítette a fásítási programot. Mivel a tagság nem gyarapodott, „a szépnek legilletékeőbb és leghűbb ápolóihoz”, a helybéli hölgyekhez fordultak segítségért. Ebben az évben tisztújításra is sor került: az akkori polgármestert, Szabó Ernőt (1849–1929) jelölték, ő 1890-ben lemondott tisztségéről,

helyette Kőfalvi Vidor (1838–1907) addigi alelnököt választották meg.⁴

Az egyesület megalakulása óta nagy álmom volt a Városliget létesítése. Az 5 hektáros ligetből napjainkra már csak a Pelikán park maradt. A Vasvármegyei Sport Egylet kérvényezte, hogy a liget területén kerékpáros versenypálya, korcsolyatér és tenispálya épüljön, amelyhez anyagi forrást is felajánlottak és a szépítő egyesület véleményezését, támogatását kérték. A liget karbantartása még évekkel később is szerepelt a munkatervben. Ahogyan a parkosítás folytatása és a zöldterületek kialakítása is, erre koncepciót dolgoztak ki.

A Kioszk ötlete is az egyesület nevéhez köthető, amelyet 1893-ban javasoltak megvalósítani, de végül átadására tizenkét évet várni kellett. Az Építő Bizottság véleménye alapján Rauscher Miksát (1850–1934) bízták meg az épület tervezésével.⁵

Éhen Gyula (1853–1932) polgármestersége alatt, a város kérésére több tervet is készítettek, köztük a Berzsenyi-szobor felállítására a városháza és a színház előtti ligetbe. A városi közgyűlés egybehangzóan elfogadta a javaslatot. 1896-ban új vezetőséget választottak. Az elnök Ajkas Károly (?-?) királyi ügyész lett, aki sajnos, még ebben az évben elhunyt, helyére Farkas Ferenc (1848–1923) került. A közgyűlésen Éhen Gyula polgármester is részt vett. Itt jelentették be, hogy az Ezredévi park földmunkái befejeződtek, kezdődhet a fásítás. A városvezető a következő munkákban kérte az egyesület segítségét: a laktanyaépítés szepitési teendői és az Olad felé vezető út fásítása.⁶

Éhen Gyula 1897-ben a „Középhegy alatt elnyúló földdarabok kisajátításá-

² Dobri Mária - Mayer László - Melega Miklós - T. Pásztor Ágnes: A Szombathelyi Szépítő Egyesület története, 1885–2015. Szombathely, 2015. (továbbiakban: Dobri et al. 2015.) 18. p.

³ Az 1885-ben kézzel íródott alapszabály eredeti példánya fennmaradt: Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: HU-MNL-VaML) IV.440. Egyesületi alapszabályok gyűjteménye. Szombathely, Nr. 208. (28. doboz); Dobri et al. 2015. 193–196. p. Az egyesület többi dokumentációja: HU-MNL-VaML-X.62.

⁴ Dobri et al. 2015. 27. p.

⁵ Dobri et al. 2015. 32., 220. p.

⁶ Dobri et al. 2015. 25. p.

val oly terület birtokába juttatta a várost, amelyet a szépítő egyesület szorgalmas munkája és szinte erejét meghaladó áldozatkészsége rövid idő alatt kies közkertté és a mostani Szent István parkká alakította át.” Az egyesület és a város jó kapcsolatát példázta, hogy a munkálatokat karöltve végezték, de 1901-ben egy kölcsönös félreértésnek nyilvánított vita után az összhang megbomlott. Éhen Gyulának, a „modern város” megteremtőjének elképzelései nem egyeztek az egyesület programjaival és az ellentét odáig fajult, hogy a szervezet vezetősége benyújtotta lemondását. Ennek okaként a várossal való kapcsolat megromlását nevezték meg. Az 1901. március 31-i közgyűlésen a polgármester által kijelölt személyeket választották meg a tisztségekre, az elnök Kárpáti Kelemen (1859–1923) főgimnáziumi igazgató lett. Ő a városvezető, de főként a közóhaj előtt meghajolva, elfogadta a megbízást, egyben kérte, hogyha nála alkalmasabb személyt találnának a posztra, mentsék fel. Az elnöksége 12 évig tartott! A megválasztás módja, amely nem volt jellemző egy polgári kezdeményezésű, önszerveződő egyesületre, valamint a várossal való nem túl jó kapcsolat megtörte az egyesület lendületét és hosszú idő kellett ahhoz, hogy újra visszanyerje régi fényét.⁷

1902-ben Saághy István (1865–1945) a város iránti tisztelete jeléül 40 különféle, nemes fenyőből álló gyűjteményt, fákat, cserjéket adományozott a Szent István parkba. Az akkori polgármester, Brenner Tóbiás (1850–1919) nagy örömmel fogadta az ajándékot: „létesül Szombathelyen az első közkert, mely nem csak árnyékot és üdülést nyújt, hanem egyzersmind hivatva van arra, hogy a botani-

ka szép tudományának kultuszához kedvet és impulzust adjon az ifjúságnak.”⁸

1904-ben Rauscher Miksa műépítést választották meg alelnöknek, aki Kárpáti Kelemennel együtt hosszú ideig, többször újraválasztva vezette a szervezetet. Az előző évben került szóba a császtói erdő Népligetté alakítása. A Népliget hosszú ideig adott munkát az egyesületnek, azonban a kedvezőtlen körülmények (a városi törődés hiánya, az 1. világháború, vandalizmus) miatt teljesen elpusztult.⁹

A civil szervezet újra a hölgyekhez fordult a létszám növelése érdekében, nőbizottság alakult Eredics Ferencné Taschler Jusztina (1840?–1910) vezetésével. Brenner Tóbiás polgármesterrel jó volt a kapcsolat, ami az anyagi támogatás mértékében is megnyilvánult. Egy 1910-es választmányi ülésen indult el a „Virágos Szombathely” mozgalom, amelynek népszerűsége és jelentősége folyamatosan nőtt.¹⁰

Az 1912. évi közgyűlésen megerősítették tisztségében Kárpáti Kelemen és Rauscher Miksát, az egyesület díszelnökévé gróf Mikes János (1876–1945) megyés püspököt választották. A püspök támogatása nagyot lendített az egyesület népszerűségén, aki a taggyűjtésben is fontos szerepet játszott. 1913-ban tisztújítást tartott az egyesület. Kárpáti Kelemen levélben értesítette a közgyűlést lemondásáról, és Mikes püspök javaslatára dísztaggá választották. Elnöknek Herbst Gézát (1864–1938) nevezték ki, aki egészen 1936-ig állt az egyesület élén. A legkiemelkedőbb esemény 1913-ban Szent Márton hamvainak hazaszállítása volt. Az ünnepi ese-

⁸ Dobri et al. 2015. 43. p.

⁹ Dobri et al. 2015. 44–46. p.

¹⁰ <https://szombathelyiszepitoe egyesulet.hu/eredics-ferenc-1840-1911/> (Megttekintve: 2023. június 1.)

⁷ Dobri et al. 2015. 38–41. p.

ményen a szervezet vállalta az útvonal fenyőgírlándokkal történő díszítését.¹¹

1916-ban Kiskos István (1874–1945) polgármester azon véleményének adott hangot, amely szerint az egyesület és a város együttműködése nehézkes, a párhuzamosságok miatt gyakoriak a súrlódások. Felvetette, hogy a szervezet a vagyonát és a tagdíjat a városnak adja át, majd a választmányt, mint a város egyik bizottságát a többihez hasonlóan beillesztenék a város szervezetebe. Ez hatalmas felháborodást váltott ki a civil szervezet részéről és a közvélemény is az egyesület mellé állt.¹²

1927-ben újra felvetődött a „Virágos Szombathely” mozgalom felélesztése, hiszen ez kevés anyagi kiadással járt, viszont szép eredményekkel kecsegtett. Egy évvel később meg is hirdették a programot, kapcsolódva a „Virágos Magyarország – Virágos Budapest” mozgalomhoz. Ez az egyesület történetének kiemelkedően sikeres akciója volt.¹³

Egy cikkben annak szerzője úgy fogalmazott, hogy negyven év múlva Európa városdíszítői Szombathelyre fognak jönni tanulmányozni a ritka szép fasorokat. 1932-ben pedig a következő mondat jelent meg: „20-30 év múlva a világ dendrológusai Szombathelyre járhatnak a város-fásítást tanulmányozni.” Ujváry Ede (1876–1950) polgármester gyakran személyesen is megjelent a közgyűléseken és nem zárkózott el a javaslatok elől.¹⁴

Az egyesület utolsó nagy, igazán önálló alkotása – amellyel 50 éves fennállásának állított emléket – az Oladi kilátótorony volt. Méltóképpen szeretete volna a szervezet a jubileumot megünnepegni, ezért Ország László (1876–1946) két ötlettel is előállt a választmányi ülés-

sen. Az egyik a kilátótorony, a másik a Felső-hegyen egy kápolna építése volt. A korlátozott anyagi lehetőségek függvényében a kilátóra esett a választás. Az 1935. évi közgyűlésen ismertették a terv részleteit. „A kilátótorony kb. 12 méter magas lesz, ahonnan tiszta időben gyönyörű kilátás nyílik a Stájer alpokra, az elszakított országrészekre, a kőszegi hegyekre, Vértes hegységre, a bakonyi hegyláncolatra, a Gyöngyös mellékre és a jáki templomra.”

A kilátó Horváth Gyula nyugalmazott iskolaigazgató telkén épült fel, aki ezen célra ingyen adta át a területet. A kilátó megtervezésére jelíges pályázatot írtak ki, a tervezés jogát Tóth János (1899–1978) városi főmérnök kapta. A költség 4500 pengő volt, de mivel az egyesületnek nem volt ennyi pénze, hitelt kellett felvennie. A szervezet ez mellett arra kérte a magánszemélyeket és közttestületeket, hogy járuljanak hozzá az építési költségekhez.¹⁵ A széleskörű összefogásnak köszönhetően a szombathelyi téglagyárak 1000–1000 téglát, Weisz Sámuel cége 200 kg égetett meszet, Andráska Müller Ede és Dénes 20 köbméter homokot és 1000 db téglát, Pohl Gusztáv kavicsbányája fővenyt és kavicsot ajánlott fel.

100 pengő hozzájárulást adott Vármegyei Törvényhatósága, a Doctor Móric szövőgyár, a Vármegyei és az Egyházmegyei Takarékpénztár. A telkelfizetése is problémát jelentett, hiszen az örökösök csak vételárért voltak hajlandók a területet átadni. Végül az egyesületnek sikerült megegyezni a tulajdonosokkal. Az 1936. évi közgyűlésen bejelentették, hogy elkészült a kilátó és május 10-én lesz az ünnepélyes felavatás. Az eseményre prominens személyeket is meghívtak. Végül a program elmaradt, mert az esőzé-

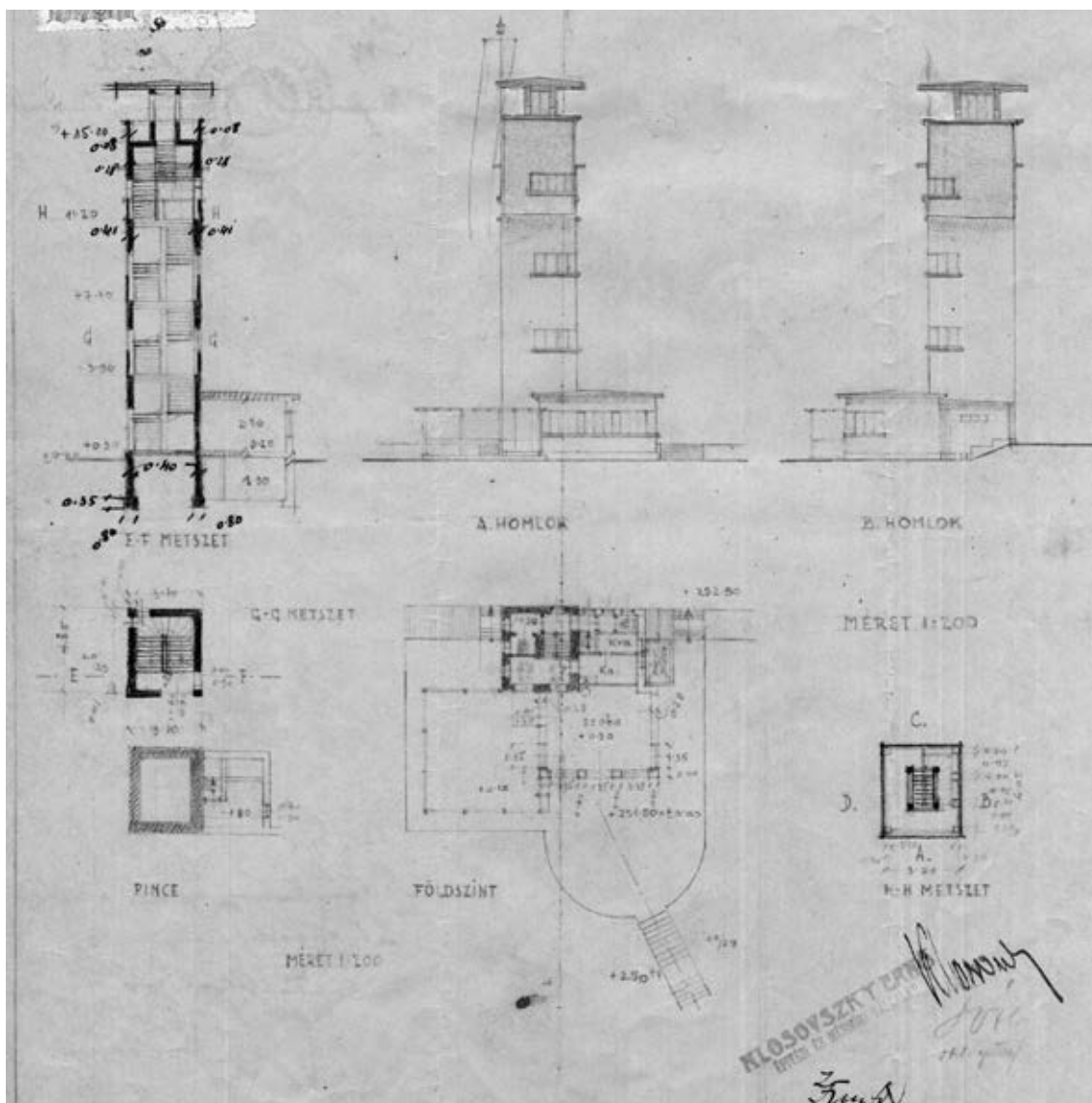
¹¹ Dobri et al. 2015. 53. p.

¹² Dobri et al. 2015. 54–55. p.

¹³ Dobri et al. 2015. 64–67. p.

¹⁴ Dobri et al. 2015. 67. p.

¹⁵ Dobri et al. 2015. 69. p.

Az Oladi kilátó tervrajza
(HU-MNL-VaML-X.62)

sek miatt a toronyhoz vezető utak járhatatlanná váltak. Az ünnepi közgyűlés 1937-ben került megtartásra, ahol emelkedett hangú beszédben méltatta a tornyot Országh László elnök, akit 1936-ban választottak meg.¹⁶

Az utolsó választmányi ülés 1944 januárjában volt, a terveknek a hábo-

rú vetett véget, majd az oladi kilátót a szombathelyi honvéd állományparancsnokság bizonytalan időre és díjtalanul kérte „a demokratikus honvédség törekvéseinek segítésére.” „A kilátót a Szombathelyi Szépítő Egyesület építette, amely egyesületet a belügyminiszter feloszlattott A feloszlattott egyesület vagyoni jogi kérdésében a belügyminiszter úr ezidá-

¹⁶ Dobri et al. 2015. 199. p.

Egyesületi folyószámla kivonat, 1943. január 10.
(HU-MNL-VaML-X.62.)

ig nem határozott.” A civil szervezet első időszaka itt ért véget, Az utolsó dokumentum, amely megmaradt, az 1949. évi városi közgyűlési jegyzőkönyv határozata. A sok kiváló szombathelyi polgárnak köszönhetően azonban, akik fáradhatatlanul dolgoztak a település fejlődésének érdekében, a megyeszékhelyt a mai napig a parkok és virágok városaként emlegetik.

Néhány összefoglaló adat az egyesület életének első 60 évéből:

- 1885-1946 között 8 elnöke volt az egyesületnek, ők a város tisztségviselői, nevezetes polgárai, a megyeszékhely életében fontos szerepet betöltő személyek közül kerültek ki.
- 1913-1936 között, a leghosszabb ideig, 23 évig Herbst Géza, Vas vármegye alispánja volt a szervezet vezetője.

- 1935-ben készült el az Oladi kilátó, az egyesület önálló nagy alkotása, amelyet az 50 éves jubileumra építettek. A civil szervezet máig szívén viseli az építmény sorsát.
- A Szent István park, az Ezredévi park, a Városliget egy kis része (a mai Pelikán park), az Oladi kilátó a mai napig a város életének meghatározó területei.
- A Szent Márton úti temető számtalan olyan neves személy végső nyughelye, akik az egyesületért és a városért sokat tettek: Varasdy Károly, Herbst Géza, Kárpáti Kelemen, Ujváry Ede, Balogh Gyula, Kafferh Béla, Knébel Kornél.

Szombathely a 2. világháborúban, de főleg az 1945. március 4-i bombázások során hatalmas károkat szenvedett el, ezek felszámolásához a város lakossága azonnal nekilátott. A lokálpatriotizmus különösen a székesegyházzal kapcsolatos romeltakarítás során teljesedett ki. Ezen időszakban a városépítési, helyreállítási munkák nem szervezett, egyesületi keretek között történtek. Szükséggé vált, hogy a városrendezési tervet felülvizsgálják, amely munkálatok Károlyi Antal (1906–1970) építész nevéhez fűződnek, de sajnos ezekből nagyon kevés valósult meg. A városrendezési terv 1959-1960-ban elkészült változata igyekezett minden problémára átfogó megoldást találni. Új lakótelepek épültek, 1963-ban elkészült a Művelődési és Sportház, a Csónakázó tó, parkosították a Köztársaság és az Ady teret. Az előzőleg egy szervezet kezében összpontosuló városépítő munkák széttagolódtak, és így szűk körben nyilvánultak meg.

Az új szépítő egyesület létrehozása Gyurácz Jánosnak (1922–1898), a Városi Tanács V.B. elnökének javaslatára indult meg. Az 1968. május 16-i ülésen

emlékeztette a résztvevőket arra, hogy régebben működött egy, a város szépítéséért munkálkodó egyesület. Mivel az igény az akkori városlakókban is élt, így indítványozta egy ilyen célú szervezet alapítását. A szervezőbizottság elnökének Heckenast János (1936–2019) építész-mérnököt kérték fel, alakuló ülésüket 1968. október 1-jén tartották. Már ezen a megbeszélésen eldőlt, hogy az alakuló szervezet jogutódja lesz az előzőnek. Az 1968. december 16-án az Ady Endre Művelődési Házban tartott alakuló gyűlésre 120–130 ember gyűlt össze, köztük Bánó István (1917–1995), aki az előd egyesületnek is tagja volt.¹⁷

Az ülésen ismertették az addig elvégzett szervezési munkákat, amely részeként egy távlati programot állítottak össze szakosztályok létrehozásával. Ideiglenes vezetőség megválasztását javasolták azzal, hogy fél év elteltével véglegesítik az egyesület képviselőit.

A tisztségviselők nemcsak a város jelentős személyiségei közül kerültek ki. Az első felajánlás is itt hangzott el: Dr. István Lajos (1922–2007) orvosprofesszor 200 nyírfa és fenyőfa elültetésére tett ígéretet a Vérellátó Központ környékén. Ezzel, mint az előző százdában, Sopron után másodikként az országban Szombathelyen is megalakult a Szépítő Egyesület.¹⁸

Ezt követően megindult az érdemi munka, a szakosztályok összeállították terveiket, elképzeléseiket. Elkészítették az egyesület bélyegzőjét, fejlécét. Javaslattal tettek szobrok elhelyezése ügyében, emlékművek és emléksztány létesítésére, emléktáblák kihelyezésére. Tervbe vették a parkok, fasorok állapotának felmérését, meghirdették a „Virágos, tiszta Szombathelyért” mozgalmat.

Szakmai előadások szervezését javasolták, műemlék és műemlék jellegű épületek állapotfelmérését végezték el.

Az első közgyűlésen, 1969-ben nyilvánították, hogy az elődnek tekintett egyesületnek és az újonnan létrejött szervezetnek közös tevékenysége és legfőbb célja a város szépítése. De az új egyesület más feladatokat is megjelölt: a lakóhely történelmi, régészeti és természeti értékeinek megismertetése, a köztisztaság és közegészségügy előmozdítása, véleménynyilvánítás a város általános rendezési tervéhez és a megvalósításban való részvétel. Ezen a közgyűlésen választották meg a végleges vezetőséget. Az elnök Iszak Gábor (1926–2020), a Tervező Iroda igazgatója lett. A vezetőségbe bekerültek a várossal kapcsolatot tartó elszármazott, neves személyek is.

A Városi Tanács és az egyesület kooperációja eredményes volt, és tervezték a kapcsolat további elmélyítését. Együttműködési megállapodást írtak alá a képviselők, amelyet a későbbiekben megújítottak. 1974 elején a Hazafias Népfront összegezte az első 5 éves munkát és hiányosságként róta fel, hogy nem volt közgyűlés. Ezt orvosolandó összehívták a tagságot, hogy beszámoljanak az elvégzett munkáról. A Hazafias Népfront Városi Bizottsága székházában biztosított helyet az egyesületnek.

A civil szervezet kezdeményezése volt 1974-ben, hogy a Felszabadulási emlékmű feletti, egykori téglagyári gödröket hasznosítsák, bekapcsolva a területet a város üdülő- és zöldterületébe. A Hazafias Népfront Városi Bizottságával közösen ötletpályázatot írtak ki. A terv az volt, hogy a város teljes lakossága számára, korcsoporttól függetlenül lehetőséget biztosítsanak a szabadidő eltöltésére. A benyújtási határidő

¹⁷ Dobri et al. 2015. 88. p.

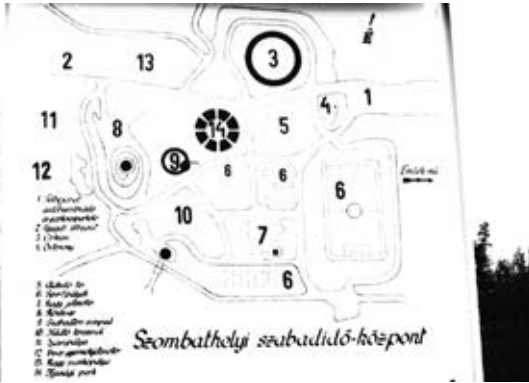
¹⁸ Dobri et al. 2015. 89. p.

SZABADIDŐ KÖZPONT SZOMBATHELY
INFORMÁCIÓS TEREPRENDEZÉSI TANULMÁNY TERVE
 KÉSZÜLT TÁRSADALMI MUNKÁBAN A
SZOMBATHELYI SZÉPÍTŐ EGYESÜLET
 FELKÉRÉSÉRE

2020/1

TERVEZŐI: *Rónai Károly Mihály Győző Takáts János*
 RÓNAI KÁROLY MIHÁLY GYŐZŐ TAKÁTS JÁNOS

Szabadidő Központ tereprendezési terve
 (HU-MNL-VaML-X.62.)

Szabadidő Központ információs tábla
 (HU-MNL-VaML-X.62.)

Az 1981-es Országos Találkozóra ültetett fasor
 (HU-MNL-VaML-X.62.)

Emléktábla a fasorhoz
 (HU-MNL-VaML-X.62.)

1974. október 31-e volt és még abban az évben megtörtént a zsűrizés. A városi műszaki osztályon megtartott 1975. évi tanácskozáson Rónai Károly (1940–2022) építésztt bízták meg az általános terv kidolgozásával, mert enélkül nem lehetett terepet rendezni. 1975 júliusában felkérték a VASITERV munkatársait – Rónai Károlyt, Takáts Jánost (1932–2020) és Mihály Győzöt – hogy készítsék el a szükséges terveket.¹⁹

Ezek 1978-ban láttak napvilágot, utána pedig megkezdődött a tereprendezés. Az egyesület anyagilag támogatta a munkálatokat, a lakosság pedig társadalmi munkával járult hozzá a megvalósításhoz. Ez utóbbi koordinálását is az egyesület végezte.

A város lakosságának mozgósítására második alkalommal hirdették meg a gyermekrajzpályázatot. A napjainkban már hagyománnyá vált tavaszi virágvásárt pedig első alkalommal 1976-ban, a Kertész Szövetkezettel közösen szervezte meg az egyesület, árusítással egybekötött virágbemutatót tartva. Az elkövetkezendő időszakban az éves munkatervek alapján folytatták tevékenységüket: virágvásárok, gyermekrajzpályázat, eligazító táblák, virágtartók, padok kihelyezése, emléktáblák elhelyezése épületeken, virágosítás, fásítás. A Szűrcsapó utcában autóbuszváró létesült társadalmi összefogással. A város kérésére elkészítették a Sportliget terveit. Elindult a „Tiszta udvar – rendezes ház” akció és a város szépítésére helyezték a hangsúlyt.²⁰

Az egyesület által koordinált társadalmi munka keretében, 1979-ben, 4000 fő 14.000 órát dolgozott a szabadidőközpont építésén. 1980-ra elkészült a vízvezeték, fűvesítették a területet, fákat és

¹⁹ Dobri et al. 2015. 108. p.

²⁰ Dobri et al. 2015. 113. p.

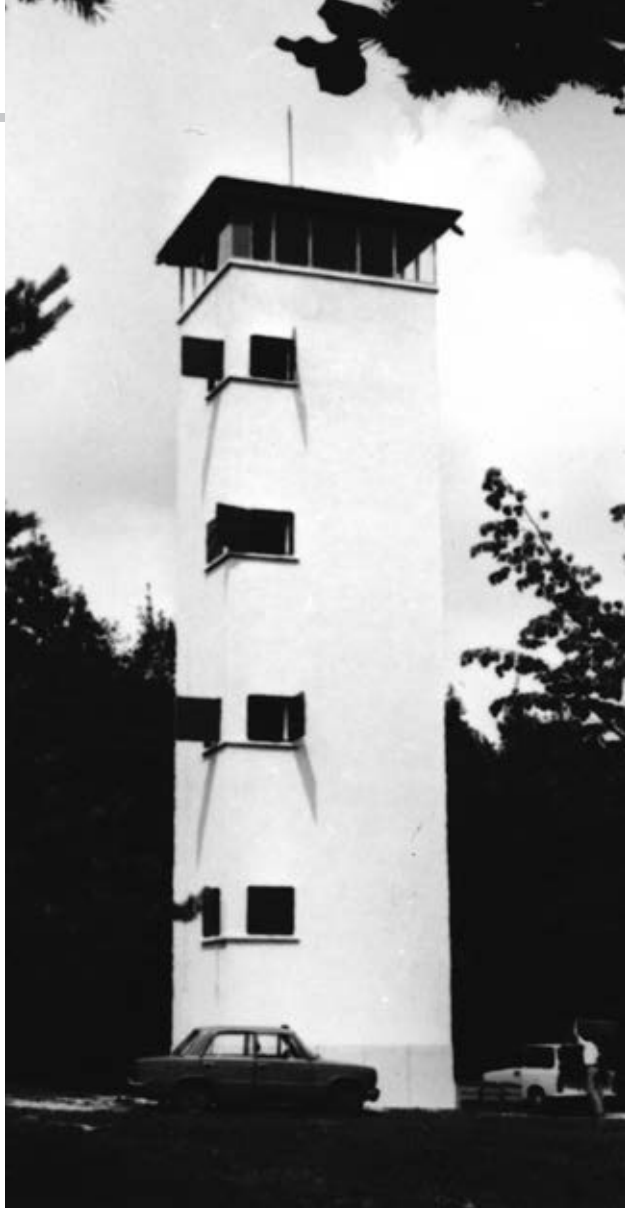
cserjéket ültettek, „Béke és barátság” néven felavatták az első emlékparkot.²¹

Az 1981-es év kiemelkedő eseménye az egyesület kezdeményezésére megrendezett találkozó volt, amelyre kilenc szervezet – Csorna, Kaposvár, Kapuvár, Kazincbarcika, Nagyatád, Sárospatak, Sárvár, Sopron, Szerencs – képviselőiben érkeztek vendégek. A kétnapos program célja egymás tevékenységének megismerése, ötletgyűjtés és nem utolsósorban a kapcsolatok kiépítése és ápolása volt. Összegzésként megállapították, hogy a szépítő egyesületek tevékenysége elengedhetetlen, létrehozásuk mindenhol fontos lenne.

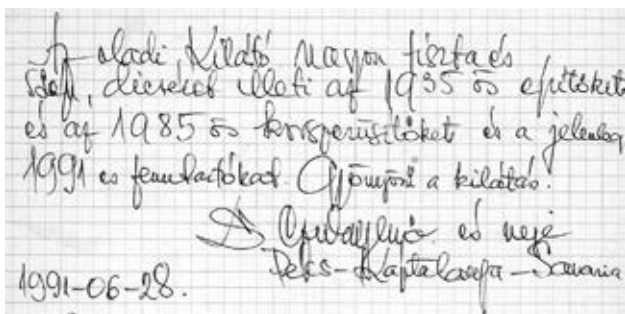
A résztvevők elhatározták, hogy évente más városban találkoznak. Ezt bizonyítandó a második találkozó megszervezését Kaposvár, a harmadikat Sopron vállalta. Az esemény tiszteletére egy-egy fát ültettek az épülő szabadidőközpontban.²²

A következő évben elindították a köztéri kutak és szökőkutak állapotfelmérését. Emléktáblákat avattak, virágládákat készítettek, a virágvásárt mindhárom lakótelepre kiterjesztették. Legnagyobb feladat a centenáriumi ünnepség előkészítése volt, ezen belül is az egyesület 50. évfordulójára épített kilátó rendbehozatala.

1985-ben fennállásának 100. évfordulójához érkezett a szervezet. A jubileumra a városi tanács anyagi segítségével, széleskörű társadalmi összefogással felújították az Oladi kilátót. Ennek alkalmából egy emléklakettet is kiadtak. A 100 éves egyesület november 29-én a Derkovits-lakótelepen, a Bem József utcai transzformátorház és a Váci Mihály utcai iskola között lévő területen felavatta a nagymértékű tár-

Az Oladi kilátó
(HU-MNL-VaML-X.62.)

A kilátó vendégkönyvének egy bejegyzése
(HU-MNL-VaML-X.62.)

²¹ Dobri et al. 2015. 115. p.

²² Dobri et al. 2015. 116. p.

Az Oladi kilátó emléklakettje, 1985
(HU-MNL-VaML-X.62.)

Pro Opere Publico emléklakett, 1885–1985
(HU-MNL-VaML-X.62.)

sadalmi munkával és a Kertészeti és Parképítő Vállalat segítségével létesített „Centenárium-i ligetet.” Az ez évi tisztújításkor a szervezet elnöke Tóth István lett. Az alapítás centenáriuma „PRO OPERE PUBLICO” felirattal emléklakett készült, amellyel azon egyéneket és testületeket tüntették ki, akik a legtöbbet segítették a kitűzött célok elérésében.²³

Az országban működő 56 város-
szépítő és városvédő egyesület szövetsége 1986 májusában alakult meg, amelynek a szombathelyi egyesület is tagja lett, sőt Horváth Ödön titkárt beavasztották a vezetőségbe. Szobor-restaurálás, emléktábla-készíttetés, az Oladi kilátó környezetének rendbetétele és adománypersely kihelyezése – ez mind az elvégzett feladatok közt szerepelt.²⁴

A 2. világháború városi áldozatainak emlékének őrzésére, pályázatot írtak ki 1987. május 25-én. Az emlékhelyet a Jáki úti temetőben, a ravatalozóhoz közeli téren állították fel. További emléktáblák kerültek kihelyezésre, helyreállításra került a Rudas László Szakközépiskola 1. világháborús emlékműve Csinger Péter (1949–2008) kőfaragómester segítségével. Szily János püspök bronz reliefjét a püspöki palota templom felőli oldalán helyezték el.²⁵

A kilencvenes évek legnagyobb vállalása Széll Kálmán (1843–1915) miniszterelnök táplánszentkereszti síremlékének felújítása volt. Az egyesület szervezte meg a munkát, megkeresve több szakembert, vállalatot és iskolát. A síremléket Brenner József (1935–) plébános szentelte újra.²⁶

²³ Dobri et al. 2015. 126. p.

²⁴ Dobri et al. 2015. 128. p.

²⁵ Dobri et al. 2015. 131. p.

²⁶ Dobri et al. 2015. 133. p.

Tóth István, aki 15 éven át, 1978-tól látta el az egyesület vezetését, egészségügyi állapota miatt lemondott. Az 1993. február 19-én megtartott közgyűlésen Horváth Ödönt választották meg elnöknek, aki 1973 óta tevékenykedett a szervezetben. Az egyesületnek köszönhető, hogy az 1921-es nyugat-magyarországi felkelés halottjainak emlékműve restaurálásra került.²⁷

A változások szükségessé tették a vezetőségen belüli feladatmegosztás módosítását. Az új tisztségek a következők: tiszteletbeli elnök, ügyvezető elnök és alelnök. A szervezet ügyvezető elnöke Rónai Károly lett, aki hangsúlyozta: „az egyesületben nagyon sokféle szakemberre lenne szükség, hiszen a város egésze olyan bonyolult, összetett szervezet, aminek működésében mindenkinek részt kellene vennie”.²⁸

2000. november 7-én ismét közgyűlést tartott az egyesület, ahol megválasztották az új vezetőséget, az ügyvezető elnök Zsiros Imre lett. A 20. század utolsó elnökségi ülésén a résztvevők az egyesület 115 éves történetét feldolgozó könyv megjelentetésének lehetőségéről is tárgyaltak, amellyel több évtizedes óhaj és terv valósult volna meg.²⁹

Néhány különleges adat és tény az egyesület életének második szakaszából:

- 1968 és 2000 között 5 elnöke volt az egyesületnek.
- 1978 és 1993 között, 15 évig – a leghosszabb ideig – Tóth István állt a szervezet élén.
- 1976 és 1996 között Horváth Ödön először titkár, majd elnök volt, ő képviselte a szombathelyi egyesületet az országos szövetségben.
- Többféle tisztséget is létrehoztak: díszelnök, tiszteletbeli elnök, társ-

Dicséroroklevél, 1985
(HU-MNL-VaML-X.62.)

Elismerő oklevél, 1989
(HU-MNL-VaML-X.62.)

²⁷ Dobri et al. 2015. 128. p.

²⁸ Dobri et al. 2015. 141. p.

²⁹ Dobri et al. 2015. 147., 233. P.

Liszt Ferenc emléktáblájának koszorúzása
(HU-MNL-VaML-X.62.)

elnök, szervezőtitkár, ügyvezető elnök és alelnök.

- 1978 és 2000 között 22 évig Farkas János volt az egyesület szervezőtitkára.
- 1968 és 2000 között a civil szervezet 25 emléktáblát készíttetett, 1 emlékművet és 1 gránittömböt, felújított 2 emléktáblát, 2 emlékművet, 1 szobrot és 2 kutat. 7 db lakótelepi útbaigazító táblatérképet helyeztek ki a három lakótelepen.
- A szabadidőközpont egyik tervezője az a Rónai Károly volt, aki később ügyvezető elnöki tisztséget is betöltött az egyesületben. Társadalmi munkában 1979-ben 4000 fő 14.000 órát, 1983-ban 3200 fő 15.000 órát dolgozott. 1982 és 1985 között 35.221 óra segédmunka, 1614 óra szakmunka, 7613 gépi munkaóra jellemezte a munkálatokat, ennek értéke 11.517.000 Ft volt.
- Csinger Péter kőfaragó 4 emléktábla és 1 gránit emlékoszlop elkészítését, 1 szobor restaurálását, 2 emléktábla, 1 síremlék, 1 emlékmű felújítását adományként végezte el az egyesület számára. Ügyvezető alelnöke és vezetőségi tagja is volt a szervezetnek.

A neves elődöknek készíttetett emléktáblák (5 kivételével) mai napig díszítik az épületek falait. A városszépítő-városvédő tevékenység ebben az időszakban meghatározó volt, hiszen az elődök által létrehozott értékek megóvását az utódok fontos feladatuknak tekintették.

Az ezredforduló után több változás is történt az egyesület életében. Alkalmazkodni kellett a megváltozott gazdasági, társadalmi helyzethez, a jogszabályi változásokhoz. Ezek minden téren éreztették hatásukat: többször módosult az alapszabály, csökkent a vezetőség létszáma, több alkalommal kellett székhelyet változtatni. A „tömegmozgalom jelleg” eltűnt, így az egyesület tagságának létszáma csökkent és nagyon kevesen voltak, akik szabadidejükben a városszépítő tevékenységben részt kívántak venni. Elsősorban az elnökség elkötelezettségének volt köszönhető, hogy az egyesület továbbra is fennmaradt.

És szerencsére mindig akadtak olyan személyek, akik átvették az előző vezetőségtől a stafétabotot. A támogatások terén is változások történtek, a céges felajánlások lassan elmaradtak, helyette pályázat útján kellett előteremteni a forrásokat. Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata is támogatóként állt az egyesület mellé. Mindezen nehézségek ellenére a szervezet továbbra is aktívan tevékenykedett.

Az egyesület életében az egyik legváratlanabb esemény az volt, hogy a 33 éven át állandó jelleggel használt Honvéd téri irodának és irattárnak költöznie kellett. 2000 után több alkalommal költözött a szervezet.

2001-ben az alapszabályban rögzítették a 3 éves tisztségviselői ciklust, megszűnt a szervezőtitkári tisztség, de

megmaradt a tiszteletbeli elnöki cím. Jelentősen átalakult a vezetőség összetétele is, 2004-ben az új elnök Németh Kálmán lett, az elnökség 15 főből állt. A következő választáskor az összetétel csak kis mértékben módosult.³⁰

2008-ban időközi választást kellett tartani, mert alpolgármesteri teendői miatt Németh Kálmán lemondott, helyére Hesztera Aladár került. 2011-ben rendkívüli közgyűlés összehívása vált szükségessé, mert az elnök leköszönt.³¹

Az egyesület életében ezen tisztújítás történelmi jelentőségű volt, hiszen első alkalommal választottak a szervezet élére női elnököt Erdélyi Ilona személyében. Ekkor a vezetőség létszáma is lecsökkent: előbb 12, majd 9 főre. 2015-ben a leköszönő elnök helyére immár második alkalommal került hölgy Bódi Lívia személyében, aki azóta is képviselője a szervezetnek. Az elnökség tagjainak száma 7 főre csökkent. Ezen a közgyűlésen első alkalommal szavazták meg az „örökös elnökségi tag” címet Rónai Károly építésznek, majd a következő közgyűlésen Theisz Károly dísznövénykertésznek.³²

Az egyesület 2004-ben kezdett el jobban foglalkozni a fiatalok felé nyitással, ifjúsági tagozat létrehozásával. A feladatra Spiegler Tibor vezetőségi tagot kérték fel, aki 2011-ig vezette a szekciót, majd helyére Bódi Lívia került. Három lelkes fiatalember belépésének köszönhetően új lendülettel indult meg a tagozat. Nyári tábor szerveződött, ahol délelőttönként dolgoztak a fiatalok, délután pedig helytörténeti programokon vettek részt. 2015-ben a csoport vezetését Simon Ádám vette át

Bódi Líviától, akit az egyesület elnökének választottak.³³

A zöldterületek védelme, a fásítás és a környezetvédelem továbbra is az egyesület fontos tevékenységei között szerepelt. 2010 novemberében dr. Balogh Lajos botanikai szakember több éves munkálkodásának eredményeképpen a Szombathely határában található Potyondi-mocsár országos védett státuszt kapott (ex lege védettség), 2018-ban pedig felvételt nyert Szombathely MJV Települési Értéktárába. Az egyesület minden évben tavasszal a rügyfakadás időszakában szemétszedési akciót végez a területen.³⁴

Az egykori „Tanítók fája” mozgalmat felelevenítve, 2014-ben a szombathelyi Székesegyház előtti tágas barokk téren került elültetésre a Tanítók fája, egy libanoni cédrus, dr. Balogh Lajos ajánlására. Az emlékhely az egyesület, az önkormányzat és magánszemélyek összefogásának eredményeként jött létre, példát adva arra, hogy széles körű összefogással is lehet értéket teremteni. A fa emlékeztet a város oktatástörténetének múltjára, ezáltal jól illeszkedik az egyesület értékteremtő munkájához.³⁵

Folytatva az előző időszakok hagyományát, az egyesület minden évben megrendezte a tavaszi virágvásárt. Eleinte a Szent Márton utcai parkoló volt a vásár helyszíne, majd a virágárusítás átkerült a Fő térre. A program fő szervezője Theisz Károly volt, aki 2014-ben Príma-díjban részesült. Az utóbbi években a vásár nem került megszervezésre, de az egyesület dolgozik azon, hogy valamilyen formában újra megrendezze az egykor népszerű virágvásárt.³⁶

³⁰ Dobri et al. 2015. 153. p.

³¹ Dobri et al. 2015. 154. p.

³² Dobri et al. 2015. 155. p.

³³ Dobri et al. 2015. 157. p.

³⁴ Dobri et al. 2015. 159. p.

³⁵ Dobri et al. 2015. 168–170. p.

³⁶ Dobri et al. 2015. 163–164. p.

A villamoskocsi áthelyezése a Smidt Múzeum udvarára, 2007
(HU-MNL-VaML-X.62.)

Az előző korszakokhoz hasonlóan folytatódott az emléktáblák kihelyezése, síremlékek felújítása. Játsszóterek létesültek, padok kerültek kihelyezésre. Szemétszedési akciókat szervezett az egyesület és bekapcsolódott a TeSzedd programba is.

Állandó szakmai partnerként működik közre a fejlesztési koncepciók kidolgozásában, javaslattevési lehetősége van a városrendezési tervhez, valamint a város településfejlesztési koncepciója és integrált településfejlesztési stratégiája kidolgozásában szakmai támogató volt. Az egyesület számos más civil szervezettel áll kapcsolatban.

A szervezet nevéhez fűződik az egykor az Éhen Gyula téren állt, régi szombathelyi villamos motorkocsi 2007. július 11-i áthelyezése. A folyamatos rongálásnak kitett villamoskocsi védelmét

Dr. Kalocsai Péter indítványára kezdeményezte az egyesület. A jármű, felújítása után a Smidt Múzeum kertjében kapott helyet. Közlekedéstörténeti konferenciát és villamos napi ünnepeket is szervezett az egyesület különböző partnerekkel.³⁷

Az egyesület megépítése óta szívéen viselte az Oladi kilátó sorsát. 2011-ben – saját erőből – megcsináltatta az üvegezést, műszaki-statikai vizsgálatot kért az épületen található repedések miatt. 2015-ben, a kilátó 80 éves jubileumára a szervezet tagjai, önkéntesek és a Hefele Menyhért Építő- és Faipari Szakképző Iskola diákjai közösen dolgoztak az épület rendbetételén. Megtörtént a külső-belső festés, a falfirkák eltüntetése, takarítás, a kilátó környezetének rendberakása. Ezenkívül, az egyesület tevékenységének köszönhetően kiállítás is nyílt a torony történetéről az évforduló alkalmából.

Esett már szó a Szent Márton úti temetőről. 2014-től a szervezet munkatervébe egy új tevékenységként is bekerült a temető sírjainak gondozása és pályázat útján a síremlékek felújítása. Nemcsak pályázati pénzből, hanem támogatásokból is újultak meg sírok. Ez a temető egyike hazánk és Európa legrégibbi, egyben legtovább is használt sírkertjeinek. A Szent Márton temető a város panteonja, hiszen Szombathely nagyjai itt nyugszanak. A Szombathelyi Szépítő Egyesület rendszeresen szervez tematikus sétákat a sírkertbe, szép számú érdeklődő részvételével. Ezenfelül a civil szervezet két tagja (Bódi Livia elnök és Szalainé Bodor Edit titkár) a temető sírjainak újbóli felmérését végzi egy közel 30 éve készülő adattár segítségével.

³⁷ Dobri et al. 2015. 167. p.

Az egyesület 2000 után több kiadványt is megjelentetett. 2003-ban került kiadásra „A Szombathelyi Szépitő Egyesület története, 1885-2000” című könyv az önkormányzat támogatásával. Majd 2018-ban a bővített változata is megjelent 2015-ig feldolgozva az egyesület történetét. A civil szervezet két tag kötetének megjelenését is támogatta, ezenkívül aprónyomtatványokat, leporellókat is csináltatott.

Minden évben tematikus rajzpályázati felhívást tett közzé, a pályaművek kiállításra kerültek. A saját pályázat mellett az egyesület fiataljai részt vettek a Város- és Faluvédők Szövetsége által kiírt „Fiatalok az épített és természeti környezet védelméért” című pályázaton írásos dolgozat kategóriában. Évről-évre több díjat is sikerült elnyerniük.

Természetesen ilyen hosszú idő alatt nemcsak pozitív történések voltak az egyesület életében, voltak/vannak megvalósulatlan tervek. Többször felvetődött a Szent István parki szökőkút újjáépítése, amelyhez egy átfogó pályázati anyag készült és beadásra került egy országos örökségvédelmi pályázatra. 2008-ban Hesztera Aladár melegeitette fel újra a tervet. Kikutatva a gyártó adatait, megindult a kapcsolatfelvétel a céggel. Sajnos az üzem a 2. világháborúban súlyos károkat szenvedett és az eredeti tervek, öntőformák megsemmisültek. Ezek hiányában nem tudták vállalni a kivitelezést, a beruházás költsége csillagászati összegbe került volna, így a terv megvalósítása várat magára.

Nem sikerült a Szily János utcai Eölbey-ház előtti egykori gázlámpát visszaállítani.

Felmerült egy városi szoborpark létrehozása, ahová azok a szobrok kerültek volna, amelyeket valamely okból elmozdítottak a helyükről. A kiál-

Bódi Livia és Ráday Mihály a Podmaniczky-díj átadásán
(Debrecen 2019. július 26.)

lítóhely nem jött létre. Javaslatot tett az egyesület a „Felszabadulási” emlékmű vadszőlővel történő befuttatására. Az emlékmű tervezője, Heckenast János nem támogatta az elképzelést. Nem sikerült a trafikok megvédése és a Szent Márton utcai betonhíd korlátjainak védelem alá helyezése sem.

Az egyesület 2015-ben jubileumi közgyűléssel ünnepelte alapításának 130 éves jubileumát a városházán. Az eseményen részt vett Ráday Mihály, a városvédelem ikonikus alakja, a Város- és Faluvédők Szövetségének egykori elnöke. Előadások hangzottak el, a program végén pedig minden egyesületi tag díszoklevelet vehetett át.

A civil szervezet a jubileum után is töretlen lelkesedéssel folytatta városépítő-városvédő tevékenységét. Szombathely Megyei Jogú Város Érték-

Városszépítő javaslatok gyűjtőládája
(HU-MNL-VaML-X.62.)

Az egyesület emlékoszlopa a Centenáris parkban, 1985.
(HU-MNL-VaML-X.62.)

tára számos, az egyesület által javasolt értékkel gazdagodott. 2020-ban a szervezet elnökét, Bódi Líviát választották meg az Értéktár Bizottság elnökének.

Új kezdeményezésként QR-kódos tábla került kihelyezésre a Szombathelyi polgárok szoborhoz, illetve a VAOSZ udvari falfreskóhoz.

„Úgy szépítünk, hogy közösséget építünk” címmel EFOP-pályázatot nyert az egyesület, melynek keretében számos örökségvédelmi program, előadások, konferenciák, iskolai ismeretterjesztő órák, kiállítások, nyári országos örökségvédő tábor és még számos program valósult meg.

2016-ban a Város- és Faluvédők Szövetségének választmányi tagjává, majd a 2021-es tisztújításon alelnökké választották meg az egyesület elnökét. Ezzel az egyesület hosszú idő után újra bekerült az országos vérkeringésbe.

1981 után a város és a szervezet adott helyet a Város- és Faluvédők Szövetsége (Hungaria Nostra) XXXVII. Országos Találkozója és Szakmai Konferenciájának 2018-ban. A találkozóra jelent meg az egyesület történetét feldolgozó könyv bővített változata. A polgármesteri fogadáson a Szövetség Podmaniczky-díjat adományozott Pintér Gábor kert- és tájépítő mérnöknek.

A 2017-es évben két nívós díj miatt került a figyelem központjába az egyesület. A Gyöngyösön megrendezett országos találkozón Rónai Károly vehette át a Podmaniczky-díjat. Ez történelmi jelentőségű volt a szervezet és a város életében is, hiszen első alkalommal kapta meg szombathelyi városvédő a kitüntetést. A másik elismerést pedig az egyesület kapta a Szent Márton ünnepi gálán. A város közgyűlése által alapított „Az év civil szervezete díjat” „A város szebbé, élhetőbbé tétele, valamint

az értékmentés terén kifejtett sok évtizedes kimagasló tevékenysége elismeréséül” érdemelte ki a szervezet. Ez kitüntetés nemcsak a mostani egyesületi vezetőknek és tagoknak szól, hanem mindenkinek, akik bármilyen módon az egyesület javát szolgálták. Ezúton szeretném tiszteletemet és köszönetemet kifejezni elődeinknek, akik egykor elindultak ezen az úton és csodálatos örökséget hagytak ránk. Köszönet és tisztelet mindazoknak, akik a legnehezebb körülmények között sem adták fel, szívükön viselték városunk, egyesületünk sorsát, és jelenleg is tevékenyen részt vesznek értékeink megóvásában!

A Szombathelyi Szépipítő Egyesület 2019-ben Szombathely Megyei Jogú Város értéktárába is bekerült három szakterületben, ezek az épített környezet, természeti környezet és kulturális örökség.

A járványhelyzet miatt az egyesület 135 éves jubileumát szerény keretek között ünnepelte meg. A Berzsenyi Dániel Könyvtárban kiállítás nyílt 2020. október 8-án, amely segítségével az érdeklődők megismerhették a szervezet történetét a megalakulástól napjainkig, valamint ezen keresztül a város fejlődését.

Az Életünk folyóirat 2020. évi 11-12. dupla száma is az egyesület életét dolgozta fel.

Néhány adat egyesületünk életének harmadik szakaszából:

- 2011-től – megtörve az addigi hagyományt – női elnök került az egyesület élére.
- A Szent Márton temető bővebb megismerésére Múltidéző barangolások a Szombathelyi Panteonban címmel 10 előadásból és 10 sétából álló program indult.

- 2016 és 2022 között a Szent Márton úti temetőben 15 síremlék újult meg pályázati összegből, 1 síremléket családi alapítvány, 1 síremléket a nemesbódi önkormányzat támogatásával sikerült restaurálni.
- A szervezet 8 sírt gondoz a temetőben.
- Bárdos Alice síremléke is pályázati forrásból került felújításra a zsidó temetőben
- A „Vigyázzuk együtt Szombathelyre” szemléletformáló kezdeményezés keretén belül, a „Fogadj örökbe egy parkot” programban a civil szervezet az elődjei által létrehozott Szent István parkot fogadta örökbe.

Befejezéseképpen le kell hogy rójam tiszteletemet és köszönetemet, amely 2015 óta szorosan beépült a munkámba. Az idén 135 éves egyesület életében eltelt emberöltők alatt számtalan esemény történt, de egy dolog mindig a tagság és a vezetőség szeme előtt lebegett: a ránk hagyott örökséget védenünk kell, hogy az utánunk következő nemzedékek ne fényképekről, képeslapokról lássanak egy-egy emblematikus épületet, emlékművet, szobrot.

„Az emberi nemnek hivatása nem rontás, pusztítás, megsemmisítés, hanem hogy munkáljon, alkosson, teremtsen.” Gróf Széchenyi István ezen gondolata is lehetne a vezérfonala az egyesület munkásságának.

Büszkék lehetünk arra, hogy városunkban működik az ország második legidősebb városszépítő egyesülete.

A városszépítő álmok összefogással valóra válnak.

Az egyesület ennek tudatában folytatja a jövőben is értékmentő, értékvédő és értékteremtő munkáját!

„A VONZÓ PÉLDÁK ENGEM IS AKTÍV RÉSZVÉTELRE INSPIRÁLTAK”

BESZÉLGETÉS DR. TILCSIK GYÖRGGYEL

■ Feiszt György

Miként találkozik a levéltáros a honismereti mozgalommal?

1978-ban, amikor a Vas Megyei Levéltárban dolgozni kezdtem, részesévé váltam egy széleskörű, sokak együttműködésével zajló mozgalomnak, amelyben a levéltár munkatársai fontos szerepet játszottak, vezető funkciókat töltöttek be. Visszatekintve: a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóját túlzás nélkül mondhatjuk a honismereti mozgalom virágkorának. Ezekben az években a levéltárban egymásnak adták a kilincset azok a honismeretesek, akik lakóhelyük, szűkebb környezetük múltjának levéltári forrásait kutatták.

A honismereti mozgalom hőskorát felidézve feltétlenül meg kell említenünk Kanyar József nevét, aki azokban az években a Somogy Megyei Levéltár igazgatójaként, az országos honismereti mozgalom egyik vezetőjeként végzett példamutatóan fontos munkát. Elég talán azt emlékezetünkbe idézni, hogy az általa vezetett intézmény akkor *Iskola és levéltár* címen kiadványsorozatot jelentetett meg, amelyben pedagógusok, tanárok levéltári kutatása-

ik során előkerült források felhasználásával írtak oktatás- és intézménytörténeti cikkeket, tanulmányokat.

Mi, levéltárosok is rendszeresen forgattuk és olvasásra ajánlottként adtuk kézbe az érdeklődőknek levéltáros kollégáink által írt és szerkesztett *Hogyan írjam meg falum..., üzemem..., iskolám... stb. történetét* című módszertani füzeteket.

Olyan vonzó példák voltak ezek, amelyek engem is a bekapcsolódásra, az aktív részvételre inspiráltak. Később azután már intézményvezetőként is mindig fontosnak tartottam, hogy a Vas Megyei Levéltár a honismereti mozgalom egyik bázisa legyen.

Jól emlékszem magam is, hogy ebben a munkában szakkörvezetőként válllvetve dolgoztunk...

Az Ifjú Történelembarátok Köre néven futó kezdeményezés a TIT égisze alatt szerveződött. Az ebben való részvételre mindkettőnket Horváth Krisztina, az egykori Forradalmi Múzeum munkatársa invitált. A szakkörök tagságát a szombathelyi középiskolák história iránt fogékony, az akkoriban még lé-

tező „történelem fakultációt” választó diákjai adták. Őket igyekeztünk a levéltári órák ideje alatt a helytörténet, honismeret tárgykörének forrástípusaival megismertetni. Ez az ismeretterjesztő munka sok sikerélményt is adott. Egykori szakköröseink közül mindenképp említeni kell Sütheő Péter nevét, aki az akkor zajló középiskolai tanulmányi versenyen történelemből első helyezést ért el, de végül nem történész, hanem könyvtáros-informatikus lett, vagy Kosztolánczy Tibor irodalomtörténészt. Vannak többen is, akik szintén komoly szakmai pozícióba emelkedve vívtak ki tekintélyt maguknak. Elég talán Borhy László régészt említeni, aki napjainkban az ELTE rektori tisztségét tölti be, és számosan országos közgyűteményekben dolgozva lettek kollégáink. Bár a kiváltó okokra már nem emlékezem, de ezek a szakkörök néhány év után sajnos megszűntek.

A honismereti mozgalom viszont megmaradt. Vannak olyan személyek, akiknek munkájára szívesen emlékezel vissza?

Nehéz helyzetben vagyok, ha nevet kell mondanom, miután sokat tudnék említeni, de számomra a levéltári anyagot aktívan használó, az elmúlt évszázadok dokumentumait rendszeresen forgató kutatók a legemlékezetesebbek. E munkának emblematikus alakja volt Nádasdy Lajos bácsi, aki hangyaszorgalmú forráskutatással vastag kéziratokat produkált, amelyeket azután a Veszprémi Akadémiai Bizottság pályázataira nyújtott be bírálatra. Szívesen emlékezem Mesterházy Sándor ostffyasszonyfai evangélikus lelkészre, a megye egyház- és családtörténetének szorgalmas búvárlójára. Ő nemcsak kutató, de hatalmas he-

lyismeretének birtokában szívesen segített mindenkinek, így nekem is, amikor Vidos József életének kemenesaljai történései után nyomoztam.

Ha már a Vas megyei honismeret nagyjai szóba kerülnek, feledhetetlen személyiség volt Csaba József ornitológus, aki eredetileg csákánydoroszlói körjegyzőként dolgozott és vált később Vas megye flórájának és a faunájának messze földön és határokon túl is elismert szakemberévé.

Azután tagja lettél e folyóirat szerkesztő bizottságának...

Az eleinte kicsit rapszodikusán „A honismereti mozgalom Vas megyei fóruma” alcímmel megjelenő Vasi Honismereti Közlemények a nyolcvanas évek közepétől vált periodikává. Kezdetben a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ adta ki, majd 1990-től a Vas Megyei Levéltár lett a gazdája. Ez több változást is hozott. Az első időszakban évente kettő, majd négy szám látott napvilágot. Ez nem csak terjedelmi, de elfogultság nélkül mondhatom, hogy minőségi változást is jelentett. Az 1990. 1. számtól „A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata” alcímmel, majd 1995-től „Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények” (VHHK) fejléccel jelent meg. A változást Vas Megye Tanácsának még a rendszerváltozás előtt meghozott investíciója tette lehetővé, amikor a VHHK periodika megjelentetésének anyagi háttérét biztosító összeggel megemelte a Vas Megyei Levéltár költségvetését.

Új szerkesztőbizottság állt fel Kuntár Lajos vezetésével, akinek tevékenysége a megújulás meghatározójává vált. A grémium tagjai teljes egyetértéssel támogatták, hogy a folyóirat profilja kibővüljön, és ahogy a névváltással kap-

csolatosan már említettem, tartalmában is változás történjen: benne a honismereti mozgalmat képviselő írásokkal párhuzamosan, azonos súllyal, a helytörténeti, történelmi szakkikkek, tanulmányok is helyet kapjanak.

Visszatekintve miként látod, hozott fordulatot ez az átalakulás?

Válasszuk ketté a kérdést.

Az már a nyolcvanas évek végén látszott, hogy a mozgalom dinamizmusa nem a régi, annak a tagjai felett, mondjuk így, múlik az idő.

Példának okáért Avas Kálmánnét tudom említeni, aki környezetére nyitott pankaszi asszonyként, mondhatnánk klasszikus honismertetőként tudott csak arra a helyre jellemző információkat leírni és megosztani az egyesületi fórumokon. Ezeket azóta is úgy ismerjük, ahogyan azt akkor tolmácsolta, de ő sajnos már nincs köztünk.

Az összejövetelek, honismereti konferenciák visszatérő módon tűzik napirendjükre az utánpótlás-nevelés fontosságának kérdését. Ebben az ügyben – ne tagadjuk – semmilyen pozitív fordulat sem következett be.

Ahogy azt a közelmúltban lezajlott Vas megyei „Pátria nap” beszámolóiban is hallottuk, megritkult, hézagossá vált a mozgalom, sőt vannak megyék, ahol gyakorlatilag megszűnt a honismereti tevékenység, és ne szépítsük, Vas megyében is eltűnőben vannak a falusi, városi szakkörök. Nagyon hiányoznak azok a falvakban élő értelmiségiek, akik maguk köré gyűjthetnék a lokalitás iránt érdeklődő fiatalokat, azokat, akik a mozgalom utánpótlását adhatnák.

Általános tapasztalat, hogy túlnyomórészt a helytörténetírás is ma arra korlátozódik, ami a világhálón megtalál-

ható. Az érdeklődők internetes közösségi oldalakról szerzik be információikat, és csak elenyésző kisebbség veszi a fáradságot, hogy egy konkrét esemény, egy emléktábla vagy műemlék épület történetének alaposabb megismerése érdekében hagyományos források kutatásával szerezzon bővebb információkat.

Ennek a tendenciának, folyamatnak, nem biztos, hogy jó a kifejezés, de talán ellensúlya lehet egy honismereti, helytörténeti lap, amilyen például a VHHK. Egy nyomtatott kiadvány, amely polcra helyezve időtlen, bármikor kézbe vehető és lehetőséget adhat a „kibertérben” terjedő, sajnos nem mindig megbízható információk ellenőrzésére.

Ennek megtartása mellett fontos lenne, ha az iskolákban teret kaphatna a helytörténet oktatása. Erre az elmúlt évtizedekben többször volt már – sajnos hamvába holt – elképzelés és kísérlet.

Jó lenne tudni, mi az akadálya annak, hogy időközönként, akárcsak havonta egyszer lenne egy helytörténeti óra, amelynek keretében a tanulók megismerhetnék lakóhelyük, iskolájuk neves személyiségeit? Ilyen órák keretében bejárhatnák az ismert emberekhez köthető helyeket, épületeket, felidézhetnék az ott lejátszódott történelmi eseményeket. Ez minden valószínűség szerint inspiráló lenne.

Ezzel egyenértékű fontossággal bírna, ha lennének olyan emberek, akik leírnák településük, lakóhelyük eseményeit, az ott történt, helyben jelentős dolgokat. Egy-egy ilyen krónika információhalmaza felbecsülhetetlen értékkel bírna már napjainkban is, és a jövőben ez még inkább így lesz.

Aki már hozzáfogott egy település múltjának megírásához, az tudja igazán értékelni a Hazafias Népfront által – ne titkoljuk – sokszor kikényszerít-

tett falukrónika-írás jelentőségét. Ezek a nemegyszer kampány jelleggel összeállított írásművek – már, ha megmaradtak – olykor pótolhatatlan dokumentumai a falvak 1960-as, 1970-es éveiben történeteknek.

Levéltáros szemmel nézve, ennek a munkának azért volt egy hátulütője, nevezetesen az, hogy ezek a falukrónikák egy példányban készültek...

Az elkészült falukrónikák pontos száma nem ismert, az „oral history” úgy tudja, hogy ezeket az írományokat a Hazafias Népfront összegyűjtette. Sajnos, amikor a szervezet megszűnt és iratanyaga a levéltárba került, abban csak elenyésző számú falukrónika volt megtalálható. A Népfront irattárában Vas megye több mint 200 településének jó, ha 10%-ától maradtak fenn ezek a művek. Ez is probléma, de az igazi gond, ahogy arról már beszéltünk, az hogy nincsen folytatás...

Ezzel összefüggő nehézség, hogy eltűnőben vannak a falusi helytörténeti gyűjtemények, és ez szintén az ügy iránt elkötelezett személyiségek hiányára mutat.

Ha nincsen, aki ezek jelentőségét átérzve az ügyeket kézben tartja, akkor nem készül falukrónika, elkallódnak a régi használati tárgyak, feledésbe merülnek a helyi ünnepek, hagyományok, szokások.

Saját kutatásaidban milyen helytörténeti forrásokat, anyagokat tudtál hasznosítani?

Már említettem Mesterházy Sándor evangélikus lelkész urat, aki amikor Vidos Józsefnek, az 1848-49-es forradalom egyik jeles megyei képviselőjének életútját dolgoztam fel, az emblemikus személyiség

kemenesaljai kötődéseinek, lakóhelyének, sírjának, leszármazottainak megtalálásában nyújtott számos segítséget.

Jó szívvel emlékezem vissza Orbán Róberttel, az egyik legfelkészültebb és legelkötelezettebb helytörténeti kutatóval való közös munkálkodásunkra, amikor azon dolgoztunk, hogy megtaláljuk azt a házat, ahol 1840 után Blum Márton kereskedő lakhatott.

Mint köztudott: James Joyce *Ulysses* című világhírű regényének főszereplője Leopold Bloom, azaz Virág Lipót elmondja, hogy ősei Szombathelyről származtak.

Ennek a legendának eredtünk a nyomába, és valóban, Szombathely város korabeli adólajstromában a Fő téri adófizetők között ott szerepelt Blum Márton neve. Ennek ismeretében, egy-egy hasonló korú térkép másolatát kézbe véve egyikünk a Fő tér, másikunk a Thököly utca irányából indulva kerestük a házat, végeztük az azonosítást. Jót mulattunk azon, amikor a Fő tér 40-41-es ház átjárójában szembetalálkoztunk, vagyis előre össze nem beszélve, a dokumentumok alapján ugyanarra a helyre jutottunk. Ebben a házban lakott a Blum família, és ez az a kapu, ahol most Joyce alakja „kilép a falból”.

Vannak esetleg kevésbé pozitív emlékeid, emlékeid is?

Sajnos van. Ilyen negatív példa Magyar László szülőházának az esete.

A híres Afrika-kutató Szombathelyen született, de a jó szándékú, ám félrecsúszott kutatás a házat tévesen azonosította.

A véletlen hozta, hogy a Zanelli kereskedő csaláival kapcsolatos adatfeltárás során már a kezembe kerültek olyan dokumentumok, amelyek mindenki számára ellenőrizhető módon igazolhatták, hogy a szülőházként megjelölt épület csak jóval Magyar László születése után került a család birtokába, mégis információim süket fülekre találtak, és az emléktábla ma is a Kossuth Lajos utca 29. számú épület homlokzatán található.

Kétségtelen, hogy azóta sem derült ki, hol is volt az a ház, ahol az édesanya, aki a nevezett család alkalmazottja volt, Magyar Lászlót megszülte, az azonban nem kétséges, hogy a tábla most rossz helyen van.

A honismereti mozgalom jövőjével kapcsolatban milyen meglátásaid vannak?

Bár nem érzem magamat hivatottnak semmilyen nyilatkozattételre, de azt, amit érzek, azt el tudom mondani.

Jómagam akkor voltam részese a honismereti mozgalomnak, amikor abban sok olyan elkötelezett ember vett részt, akik szabadidejüket nem sajnálva nagy odaadással végezték ezt a munkát, de sajnos a számuk napjainkra már nagyon megfogyatkozott.

Nagy kérdés, hogy mit lehetne tenni? Adminisztratív módon ebbe beavatkozni reménytelen dolog volna. Azt kellene elérni, hogy azok az emberek kapjanak nagyobb teret, akik érdeklődnek a helyben történő dolgok iránt, azon személyek aktivizálása pedig talán még fontosabb volna, akik hajlandók lennének kutatómunkával rendszeresen foglalkozni.

LISZT-EMLÉKEK NYOMÁBAN AZ AUGUSZ CSALÁDTÓL SIGRAY KLÁRÁIG

■ Benczik Gyula

Liszt Ferenc és a báró Augusz család kapcsolata jól ismert a zeneszerző rajongói körében. Szekszárd városában mindenütt rábukkanunk a Liszt- és Augusz-kultusz jegyeire, és nem szűkölködünk színvonalas kiadványokban, közleményekben sem, ha jobban szeretnénk ismerni a Liszt–Augusz barátság részleteit.¹

Itt most nem lenne helyénvaló újból elismételni a szekszárdiak körében jól ismert Augusz-ismeretanyagot, helyette ott kezdjük, ahol ez a jelentős kultúrtörténeti epizód véget ért.

1876: Liszt negyedik látogatása Augusznéknál Szekszárdon.² Ekkor a család

teljes létszámban együtt élt a Tolna megyei város előkelő kastélyában: a családfő báró Augusz Antal (69), felesége született Schwab Klára (59), és öt gyermekük, Anna (28), Heléna (26), ifjabb Antal (22), Klára (19) és Imre (17).³

A családtagok ismertetésekor a családfő személyének bemutatásától nyugodtan eltekinthetünk, hiszen *Liszt Ferenc és Augusz Antal barátsága* címmel 2011-ben önálló kötet jelent meg erről⁴. Érdemesebb a család nőtagjaira, gyermekeire több figyelmet szentelni, hiszen – mint köztudott – az Augusz család férfiágon 1886-ban kihalt, a Liszt-emlékek őrzése a hölgyekre hárult. Ami fennmaradt, mind nekik köszönhető.

A báró házastársa, Schwab Klára Bécsben született, hét nyelven beszélő, több hangszeren játszó művelt hölgy, Liszt nagyra becsülte őt, erről számtalan levele tanúskodik.⁵

Az Augusz-lányok szerepe sem mellékes. Az Esztergomi Mise leendő előadása körüli kezdeti huzavonák láttán a család

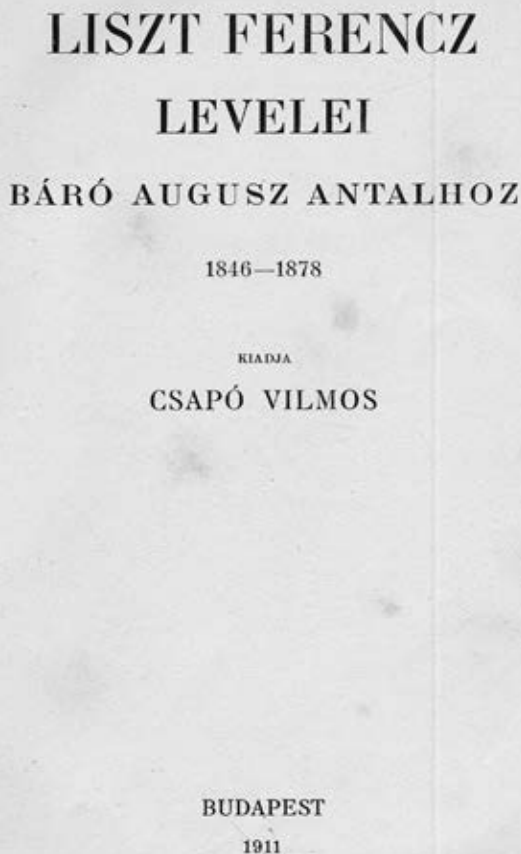
¹ Hadnagy Albert – Prahács Margit: Liszt szekszárdi kapcsolatairól. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből, 2. Szerk. Puskás Attila. Szekszárd, 1969. (továbbiakban: Hadnagy – Prahács, 1969.) 219–265. p.; Vendel-Mohay Lajosné: Liszt-emlékek Szekszárdon. Szekszárd, 1986. (továbbiakban: Vendel-Mohay, 1986.) 152 p. (Múzeumi füzetek); Husek Rezső: Bevezetés Liszt leveleihez. A szekszárdi Liszt-kultuszról. In: Tanulmányok Győre története, Kelet-Tolna 1500–1686, úthálózat 1800 körül, Babits pályakezdése, Liszt levelei. Szerk. Dobos Gyula. Szekszárd, 1997. (továbbiakban: Husek, 1997a.) 299–310. p. (Tolna megyei levéltári füzetek; 6.); Kaczián János: Liszt Ferenc és Augusz Antal barátsága. Szekszárd, 2011. (továbbiakban: Kaczián, 2011.) 159 p.

² Az 1876. évi látogatásról: Hadnagy – Prahács, 1969. 256–258. p.

³ Szluha Márton: Vas vármegye nemes családjai. 1. köt., A–K. Bp., 2011. (továbbiakban: Szluha, 2011.) 60. p.

⁴ Kaczián, 2011.

⁵ Kaczián, 2011. 131–133. p.

Csapó Vilmos könyvének címlapja
Liszt születésének centenáriuma

ifjú hölgytagjai, Anna (18) és Heléna (16) kijelentették: „A Liszt Misét márpedig be fogják mutatni!”⁶ Ez annyira meghatotta a náluk vendégeskedő zeneszerzőt, hogy ezu-

⁶ Liszt Ferencz levelei báró Augusz Antalhoz, 1846-1878. Kiadja Csapó Vilmos. Bp., 1911. (továbbiakban: Csapó, 1911.) 83. p. 27. sz. „... pour petits prophètes (Die Messe von Liszt wird aufgeführt) de votre famille.”; Liszt Ferenc levelei. [Közli Husek Rezső]; In: Tanulmányok. Györe története, Kelet-Tolna 1500-1686, úthálózat 1800 körül, Babits pályakezdése, Liszt levelei. Szerk. Dobos Gyula. Szekszárd, 1997. (továbbiakban: Husek, 1997b.) 333. p. 27. sz. (Tolna megyei levéltári füzetek; 6.) „Legyen szíves átadni tiszteletteljes hódolatomat Augusz asszonynak, valamint gyengédebb üdvözetemet a család kis prófétanőinek (»Liszt miséjét bemutatók«)“ Bécs, 1858. nov. 11.

tán írt leveleiben évekig „prófétanőinek”, „házi prófétáinak”⁸ szólította a két leányt. Az Esztergomi Misét, mint tudjuk, 1856. augusztus 31-én valóban bemutatták. Az elsőszülött nővér, Anna azzal írta be magát a Liszt-kutatás történetébe, hogy az 1865-ös pezsgő szekszárdi napokról, szereplőiről (köztük Lisztről, Bülow-ról, Cosimáról stb.) 17 évesen igényes, aprólékos, a lelkesültséget alig leplező naplót vezetett.⁹ A zongoraművész egyébként külön négykezeseket írt vagy dolgozott át hölgyeink számára.¹⁰

A legfiatalabb nővér, Klára személyét (mint később majd leányaét is) éppen születésének megünneplése (1857) kapcsolja a világhírű zeneköltőhöz: Liszt bölcsődalt ígért a jeles eseményre anyjának, a bárónénak.¹¹

Ennyi előzetes ismeret után visszatérve Liszt és az Augusz család negyedik, utolsó szekszárdi, 1878. évi együttlétére: megállapíthatjuk, hogy ettől kezdődően jobbára baljós, kisebb részben örömteli események sora indult el. Előbb minden jól kezdődött: 1877-ben Augusz Klára férjhez ment a tehető gróf Sigray Fülöphöz, és a férj ivánci kastélyába költözött.¹²

⁷ További „prófétanő” említések: Csapó, 1911. 145. p. 60. sz. (1869), 153. p. 63. sz. (1869), 156. p. 65. sz. (1870)

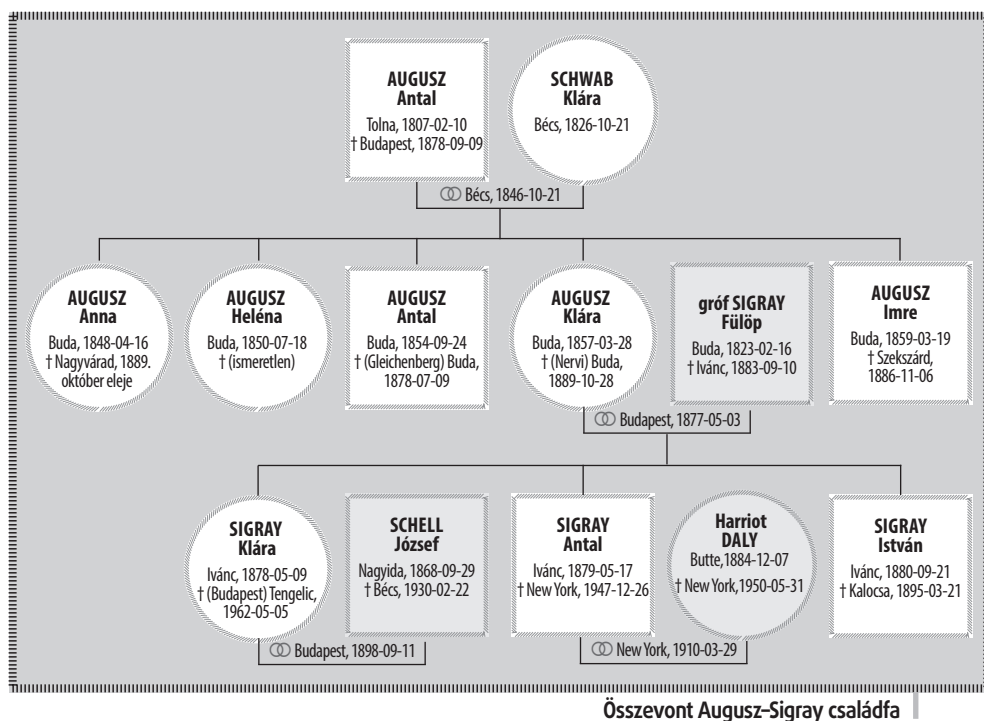
⁸ Uo. 120. p. 47. sz. (1867)

⁹ A teljes szöveg közlése: Hadnagy-Prahács, 1969. 230–244. p.

¹⁰ Husek, 1997b. 347 p. 38. sz. (1866), 371 p. 62. sz. (1869), 402 p. 99. sz. (1874). Az alábbi sorszámú levelek említik Annát, Helénát és Klárát: Csapó, 1911. 94–96. p. 33. sz., 162–164. p. 73. sz., 167–168. p. 76. sz., 177–178. p. 83. sz., 185–187. p. 89. sz., 203–204. p. 102. sz., 217–219. p. 113. sz.

¹¹ Csapó, 1911. 78. p. 21. sz. „Mille respectueuse hommages a Mme d'Augusz (Das Wiegenlied soll komponiert werden)”; Husek, 1997b. 333 p. 21. sz. : „Ezer hódoló tisztelet Augusz asszonynak (a bölcsődalt meg kell írni).“ A levél kelte: Weimar, 1856. dec. 30. Az utalás Augusz Klárára vonatkozott, aki 1857. március 28-án Budán született.

¹² Szluha Márton: Vas vármegye nemes családjai. 2. köt., L–Zs. Bp., 2012. (továbbiakban: Szluha, 2012.) 497. p.

A következő esztendőben, 1878. május 9-én megszületett leányuk, Sigray Klára Iváncon. Liszt levelében gratulált a fiatal anyának, Augusz Klárának és a nagymamává lett Madame Augusznak.¹³

Míndeközben mintha átok ült volna a szekszárdi családon, kevés öröme okot adó esemény történt. 1879 nyarán meghalt szívszélhűdésben gleichenbergi gyógykezeltetése idején Tony, azaz ifjabb Antal (23). Kiváló orientalistaként ismerték (az Augusz családban mindenki rendkívüli nyelvi tehetséget mutatott), és akinek diplomáciai kar-

rierjéhez szülei sok reményt fűztek.¹⁴ Két hónap múlva követte őt az apa, idősebb Antal (71), akinek élete számkra is jól ismert, és aki közel negyven éve, Liszt 1840. évi pesti koncertje óta minden magyarországi, sőt részben külföldi tevékenységében szervezőként részt vett.¹⁵

Nem tudjuk, az eseményeknek mennyiben volt köze ahhoz, hogy 1881 őszén Anna és Heléna a grazi irgalmasrendiek zárdájába lépett.¹⁶

Csak Iváncon volt felhőtlen a boldogság. 1879. május 17-én megszületett Augusz Klárának második gyermeke, Sigray Antal¹⁷, 1880. szeptember 21-

¹³ Csapó, 1911. 220 p. 116. sz. „Recevez me sinceres félicitations sur votre nouvelle situation de grand’papa, et veuillez les dire de ma part, tres respectueusement a Mme la Grand’mere et a la jeune maman Claire.“; Husek, 1997b. 415 p. 118. sz. „Fogadja őszinte szerencsekívánataimat új, nagyapai minőségében, és részemről fejezze ki azokat Augusz asszonynak és a fiatal anyának, Klárának is.“ Weimar, 1878. június 3.

¹⁴ Különfélek. Bárány Augusz Antal elhalálása. = Székesfehérvár és Vidéke, 1878. szept. 28. [2]. p.

¹⁵ Kaczián, 2011. 131–133. p.

¹⁶ Fővárosi hírek. Személyi hírek. = Fővárosi Lapok (továbbiakban: FL), 1881. okt. 30. 1470. p.

¹⁷ Szuha, 2012. 497. p.

Gróf Sigray Fülöpné Augusz Klára sírköve az ivánci családi sírkertben

(A szerző felvétele, 2022.)

én pedig István.¹⁸ Nem sokáig örülhetett itt sem a család: 1883. szeptember 10-én meghalt az apa, Sigray Fülöp.¹⁹

1883: Liszt vejének, Richard Wagner halálának éve.²⁰ Februárban arról adott hírt a sajtó, hogy Liszt egészségi állapotára tekintettel nem megy Bayreuthba a temetésre.²¹ Magyarországon maradt április elejéig, és Szekszárdra készült özvegy Augusznéhoz és családjához.²²

1886-ról nyugodtan mondhatjuk, hogy a gyász éve. Július 31-e a Mester,

Liszt Ferenc halálának napja.²³ A 27 éves, diplomáciai pályára készülő, nőtlen Augusz Imre ez év novemberében tüdőbaj következtében meghalt. Vele a család utolsó férfitagja szállt sírba.²⁴ Végrendeletében minden vagyonát egy Szekszárdon létesítendő szeretetház javára hagyta, anyjával egyetértésben. Később ezt az ivánci árvák jogi képviselői megtámadták, és a vagyon kb. egyharmadának értékében, 90 ezer forintban egyeztek meg Szekszárd városával.²⁵

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Richard Wagner (Lipcse, 1813. május 22.–Velence, 1883. február 13.): német zeneszerző, karmester, esztéta.

²¹ Napi hírek. Liszt Ferenc. = Pesti Hírlap, 1883. febr. 22. 5. p.

²² Különfélék. Liszt Ferenc. = Ország-Világ, 1883. febr. 24. 143. p. Ennek megtörténetéről nem tudunk.

²³ Liszt Ferenc (Doborján, 1811. október 22.–Bayreuth, 1886. július 31.)

²⁴ Vidék. A báró Augusz-család kihalt. = FL, 1886. nov. 7. 2252. p.

²⁵ Az utolsó Augusz végrendelete. = Pesti Napló (továbbiakban: PN), 1886. nov. 17. Melléklet [2.] p. A végrendelet teljes szövege. Lásd még: Vidék. Augusz-intézet. = FL, 1886. nov. 18. 2332. p.

A Kajdacsra kitelepített család Sigray Klára nagymamával 1950. május 1. után
(Schell, 2020. 20. p.)

Mindezzel a tragédiák sora nem ért véget: 1889-ben október elején elhunyt Nagyváradon Augusz Anna apáca, akinek naplójáról fentebb szoltunk.²⁶ Gyászát enyhítendő húga, Klára, Sigray Fülöp özvegye, a tengerparti Nervibe utazott, Genova mellé, ahol néhány héten belül elhalálozott.²⁷ Klárát az ivánci sírboltban férje mellé temették. A három Sigray-unoka, Klára, Antal és István a Vas megyei árvaszék gondnoksága alá került.²⁸

1894-ben Szekszárdon meghalt a család legkiemelkedőbb női alakja, Au-

gusz Antal özvegye, Schwab Klára. Sírját egy csonka család állta körül. Heléna irgalmas nővér súlyos betegsége miatt Bécsben maradt, és csupán az unokák, a három ivánci árva, Sigray Klára, Antal és István lehetett jelen.²⁹ Ők voltak az Augusz-vagyon leendő örökösei.

Az Augusz család szekszárdi pályája véget ért. A családtagokhoz köthető, kiemelkedően gazdag Liszt-emplékanyag későbbi vándorútja sem szokványos, az alábbiakban vázlatosan mutatjuk be.

A szekszárdi Augusz-ház 1894 után a városi Kaszinó kezelésébe került. A megtartott ingóságok (pl. a Liszt-relikviák, köztük a levelek) legalábbis részben Ivánra kerültek. Egy év múlva Kalocsán a piarista kollégiumban meghalt Sigray István, az egyik

²⁶ Vidék. Halálozások. = FL, 1889. okt. 5. 2028. p.

²⁷ Halálozások. Özv. gróf Sigray Fülöpné. = PN, 1889. nov. 4. Esti kiad. [2]. p.

²⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára, Vas vármegye Árvaszéki Hivatalának iratai, Általános iratok 3505/1878.; 796/1891.

²⁹ Kaczián, 2011. 131–133. p.; Szluha, 2012. 60. p.

Sigray Klára gyermekeivel 1910 körül

(Schell, 2020. 6. p.)

örökös, a legfiatalabb testvér.³⁰ 1897-ben Szekszárdon Sigray Klára és Antal közösen birtokolta az árvaszéki kezeletben lévő Augusz-javakat, többek között a szekszárdi járás második legnagyobb szőlejét (32 hold), továbbá 179 hold szántót. 12 alkalmazottat foglalkoztatott a gazdaság.³¹ Anyja halála után négy évvel Sigray Klára 20 éves lett, és férjhez ment a Nagyidán birtokos báró Schell Józsefhez (1898).³² Éppen az értékes szekszárdi Augusz-birtok, Klára hozománya az, ami az ifjú párt Tolna megyébe vonzotta. A Katalin-pusztai (Tengilic, Tolna megye)

³⁰ Merényi-Metzger Gábor: A gróf Sigray család tagjai. = Fons, 2019. 4. sz. 500. p.

³¹ A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája. 2. köt. Gazdaczímtár. Bp., 1897. 118–119. p.

³² Szluha, 2012. 497. p.

megvásárolt, majd felújított kastélyba költöztek, közel Szekszárdhoz.³³

Tudni kell, hogy korábban a család nem járult hozzá a birtokukban lévő rendkívül értékes Liszt-levelek közléséhez. Elutasították a világhírű Liszt-kutató, La Mara (Marie Lipsius) kérését is 1888-ban.³⁴ Egy személynek mindenképpen legfeljebb kincsét jelentette a zeneszerző egyik levele: Sigray Klárának, akinek születésekor (1878) Liszt levélben fejezte ki jókívánságait az édesanyjának, Augusz Klárának és szüleinek. Érthető, hogy a Liszt-levelek leghűsebb őrzője anyja halála után ő volt.

Az elutasítás magyarázata az volt, hogy a kincseket önálló hazai kiadványra érdemeseknek és elegendőnek ítélték a család és barátai körében. 1911-ben Liszt születésének centenáriumán szakmai szenzációnak számított az Augusz Antalhoz írott 117 Liszt-levél szakszerű közlése, a tulajdonos, Sigray Klára hozzájárulásával.³⁵ A közzétevő, Csapó Vilmos tengelici földbirtokos annak idején Augusz Antallal Liszt barátai közé tartozott, nem mellesleg Sigray Klaráék szomszédságában lakott tengelici kastélyában.³⁶ A kötet egyidejűleg németül is megjelent az európai közönségnek szánva.³⁷

1919-ben a Tanácsköztársaság idején az ivánci Sigray-kastély műtárgyait államosítás céljából leltárba vették. Az itt-ott hiányos, olvashatatlan leltárlapból csak annyit sikerült kihámoz-

³³ Serdült Benke Éva: Kastélyok és kastélylakók – sorsok. = Átalvető, 2010. márc. mell. (továbbiakban: Serdült Benke, 2010.) 2. p.

³⁴ Husek, 1997a. 305. p. La Mara (Maria Lipsius): Franz Liszt's Briefe. 1-8. köt. Leipzig, 1893–1905. A kötetek az Augusz család Liszt-levelei nélkül jelentek meg.

³⁵ Csapó, 1911. [5]. p. Dedikáció.

³⁶ Kaczián, 2011. 42–43. p.

³⁷ Liszt Ferenc's Briefe an Baron Anton Augusz, 1846–1878. Hg. von Wilhelm von Csapó. Bp., 1911. 233 p.

Báró Augusz Klára festménye
(Gróf Sigray Antal Emlékhely, Ivánc)

ni, hogy Iváncon volt egy Bécsben készült porcelán Liszt-mellszobor, egy acélmetszet és egy fénykép a zeneszerzőről. (Minden bizonnyal a szekszárdi Augusz-hagyatékából.) Legalábbis, ennyit ismert fel báró Miske Kálmán, akit a feladatra kivezényeltek. (A felmenőkről készült számos portré közül egyet sem tudott a tulajdonosok távollétében megnevezni.)³⁸ Itt kellett lennie az Esztergomi Múzeum nyomatásában megjelent partitúrájának is, amelynek első nyomdai példányát maga Liszt küldte (feltehetően dedikálva) Augusz Antalnak.³⁹

1936-ban, Liszt halálának 50. évfordulóján a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében rendezett kiállításra gróf Sigray Klára, özvegy báró Schell Józsefné kölcsönadta a család birtokában lévő Liszt-gyűjtemény zömét. A lista lenyűgöző.⁴⁰

1945-ben a mauthauseni táborból szabadult Sigray Antal halálos betegen nem tért vissza Ivánca kastélyába, New Yorkba költözött, a Ritz Towerban lakott. 1947-ben karácsony másnapján elhunyt. Az ivánci kastélyból, bár eleinte mentességet élvezett Sigray nyilvánvaló ellenállási tevékenysége következtében, a kommunista hatalomátvételt követően az értékeket, műkincseket ismeretlen helyekre elszállították, elhordták. A Sigray-levéltár, melyet a történész szakértők 1952-ben annál értékesebbnek tartottak, hogy az a szombathelyi levéltárban maradjon, az Országos Levéltárba került, ahol 1956-ban a forradalom alatt az orosz ágyúk által okozott tűzvészben minden darabja el-

pusztult. Ha bármi Liszt-dokumentum volt köztük, abból semmi nem maradt.⁴¹

Az igazi megpróbáltatások sora nem ért véget. 1950-ben özvegy Sigray Klárát és gyermekeit a tengelici kastélyból kilakoltatták a közeli Kajdacsra. A könyvtárat, műtárgyakat szekerekkel Szekszárdra, közgyűjteményekbe szállították, számuk útközben megfogyatkozott.⁴² A szekszárdi levéltárba 55 Liszt-levél került 1950 tavaszán, Schell József, Sigray Klára fia „felajánlásával”.⁴³ A forradalom után szorult anyagi helyzetükben a leszármazók megváltak a Liszt-levelek másik nagyobb, 59 darabos együttesétől. Ezt immár az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárába adta le Schell József.⁴⁴ 1962-ben meghalt az utolsó Augusz-unoka, Sigray Klára Budapesten. Tengelicen temették el.⁴⁵ A család az utolsó pillanatig őrizte a legbecesebbet, a Klára születését ünneplő Liszt-levelet, ami Csapó Vilmos fent említett könyvében az utolsó előtti, a 116. számot kapta.⁴⁶ Aztán 1986 előtt valamikor ez is múzeumba került.⁴⁷

⁴¹ Benczik Gyula: Ivánc. [Bp.], [2000]. 90–92. p. (Száz magyar falu könyvesháza)

⁴² Vendel-Mohay, 1986. 13. p.; Serdült Benke, 2010. 2. p.; Schell József: Megint ősz lesz. Emlékkönyv egy vadászfestőről. [Pusztazámor], 2020. (továbbiakban: Schell, 2020.) 17–18. p.

⁴³ Vendel-Mohay, 1986. 13. p.; Husek, 1997a. 306. p.; Serdült Benke, 2010. 5–6. p.; Károly István – Cserna Anna: Augusz család. In: Családi levéltárak repertóriumai 1. Szerk. Cserna Anna. Szekszárd, 1999. 15. p. (Segédletek; 1.)

⁴⁴ Vendel-Mohay, 1986. 13–14. p.; Husek, 1997a. 306. p.; Serdült Benke, 2010. 6. p.

⁴⁵ Szluha, 2012. 497. p.

⁴⁶ Hadnagy – Prahács, 1969. 7. p. (és a 35. lábjegyzete) szerint a család megtartotta a 116. és 117. leveleket.

⁴⁷ Serdült Benke, 2010. 6. p. „... volt olyan levél, melyben Liszt Ferenc apai nagyanyám, Sigray Klára születéséhez gratulált. Ezeket később édesanyám adta el a múzeumnak szorult helyzetében.”; Vendel-Mohay, 1986. 14–16. p., a levél fényképe, szövege és fordítása, megjegyzésekkel: ui. 133–140. p.

³⁸ Zsámbéky Monika: Két Vas megyei kastély műkincsállománya 1919-ben. = Vasi Szemle, 1989. 1. sz. 119–120. p.

³⁹ Csapó, 1911. 71. p. 20. sz. és 225. p. Jegyzetek 20.1.; Husek, 1997b. 330. p. 21. sz. (Zürich, 1856. nov. 20.)

⁴⁰ Vendel-Mohay, 1986. 11–13. p.

A PÉNZÜGYI INTÉZMÉNYRENDSZER VÁLTOZÁSAI VAS VÁRMEGYÉBEN A 20. SZÁZAD ELEJÉN¹

3. RÉSZ

■ Halász Imre

A századfordulóig az erőteljesen kapitalizálódó Vas vármegyében 1878 és 1899 között a pénzintézetek száma majdnem két és félszeresére, az alaptőke összegében majdnem tizenegyszeresére, az összesített mérlegfőösszeg pedig 6,3-szorosára növekedett, és meredeken nőtt az összesített pénztárforgalom. Mindezek egy dinamikus – ha nem is töretlen – gazdasági fejlődés mutatói.

Az ezredfordulóra Vas vármegyében kialakultak a regionális piacközpontok, ezek kezdetben a járási székhelyek voltak. Ugyancsak kialakultak a mikroregionális pénzpiacok, és a takarékpénztárak között egyre erősödött a forgalom. 1899-ben 37 takarékpénztár és 35 hitelszövetkezet nyújtotta pénzintézeti szolgáltatásait.²

¹ Jelen tanulmány a Vas vármegyei pénzintézetek létrejöttét ismertető tanulmány harmadik, befejező része. Az első rész a Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények (továbbiakban: VHHK) 2018. 2. számában (26–35. p.), a második rész a VHHK 2019. 2. számában (56–63. p.) jelent meg.

² 36 takarékpénztár és az Osztrák-Magyar Bank mellékhelye a Szombathelyi Takarékpénztárral szerződve. Halász Imre: The network of financial institutions and capital accumulation in Vas county in the second half of the 19th century. In: Economic and social changes. His-

AZ OSZTRÁK-MAGYAR BANK MEGJELENÉSE ÉS TERJESZKEDÉSE VAS VÁRMEGYÉBEN

A 20. század elején Éhen Gyula, Szombathely korábbi polgármestere nagyon jó látleletet adott a megye gazdaságáról, benne a pénzintézetekről. Éhen a Közgazdasági Szemlében megjelent tanulmányában kiemelte, hogy az elmúlt évtizedekben napról napra folyamatosan növekedett az áruforgalom, ennek húzóágazata az egyre modernizálódó mezőgazdaság volt, mely az ipartelepítéssel együtt magával hozta a hitelviszonyok fejlődését is. Számos pénzintézet alakult, ebbe beleértendő a takarékpénztárak fiókjai és kifizetési helyei is. A századfordulót követően a Vas vármegyei pénzintézetek forgalma a sokszorosára növekedett. A helyi gazdaság életét to-

torical facts, analyses and interpretations. Ed. by Zoltán Kaposi, Virág Rab. Pécs, 2021. 61–71. p. (továbbiakban: Halász, 2021.) (Studies on economic and social history from southern Transdanubia; 1.)
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23767/kaposi-rab-economic-and-social-changes-wgeshrchasp-pecs-2021.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (Megtekintve: 2022. július 1.)

év	korona	év	korona
1900	16.022.000	1907	142.136.000
1901	69.190.000	1908	166.360.000
1902	76.665.000	1909	189.214.000
1903	84.314.000	1910	210.289.000
1904	93.024.000	1911	253.269.000
1905	108.753.000	1912	294.426.000
1906	120.935.000	1913	276.709.000

Az Osztrák-Magyar Bank szombathelyi fiókjának pénztári forgalma, 1900–1913

Forrás: Magyar Compass 1901–1914.

vább lendítette, amikor – az addig a soproni fiók mellékhelyeként Szombathelyen már jelen lévő³ – Osztrák-Magyar Bank 33 fiókjának egyikeként 1900-ban bankfiókot létesített lovag d'Elvert Lajos fiókgazgató irányításával,⁴ így a hitelbírálat már közvetlenül Szombathelyen történt, ezáltal az igénylő a korábbinál jóval egyszerűbben és rövidebb idő alatt jutott az igényelt kölcsönhöz. A bankfiók 1905-re már a legnagyobb pénzügyi forgalmat realizálta Vas

vármegyében, jóllehet a betételhelyezés nem tartozott az üzletágai közé.

Az Osztrák-Magyar Bank szombathelyi fiókjának üzletfelei között kiemelkedő számban szerepeltek a kereskedők, akik 3,5%-os kamatra kapták a hiteleket. A bankfiók jelentős lombardhitelezést is folytatott.⁵ A vállalkozások azért (is) fordultak az Osztrák-Magyar Bank fiókjához, mert a helyi alapítású takarékpénztárak üzletágaiktól függően majdnem ennek duplájával, 5-6%-os kamattal hiteleztek. Éhen 707 kereskedő cégről tett említést, ezeknek több mint fele, 456 kereskedő a megyeszékhelyen működtette vállalkozását.

Az Osztrák-Magyar Bank fiókjának 1904-es pénztári forgalma⁶ magasan kiemelkedett a helyi alapítású pénzügyi intézetek közül. A többi, részvénytársasági formában működő takarékpénztár közül 63.130.025 koronás összforgalmával kiemelkedő Mezőgazdasági Takaré- és Hitelbank forgalma is csak a kétharmada volt az Osztrák-Magyar Bank helyi fiókjának úgy, hogy 684.305 korona betétet is kezelte. Ez a két pénzügyi intézet első sorban tőkekihelyezéssel, vállalkozásfinanszírozással foglalkozott.

³ A Szombathelyi Takarékpénztár volt a soproni fiók mellékhelye. Mihók-féle magyar compass. (1912-től Nagy Magyar Compass.) Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1889–1900. 27. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1899. 47. p.

⁴ Mihók-féle magyar compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1900–1901. 28. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1900. 50. p. és Mihók-féle magyar compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1901–1902. 29. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1901. 74. p. A fiókját vezető a Magyar compass adatai alapján 1900–1904 között d'Elvert Lajos, 1905–1906-ban Szerencsi Ede, majd 1907-től Vollnhofer Ferenc. d'Elvertet 1908-ban tanácsosi rangban a bank bécsi központjába helyezték, közben egyre több feljelentés érkezett ellene hűtlen kezelés miatt, ezért 3200 koronás nyugdíjjal nyugállományba helyezték. Am egymást érték a feljelentések váltohamisítás, „csalárd bukás” büntetése miatt, s a banknak mégis feljelentést kellett tenni. A Szombathelyre visszaköltözött egykori bankfőnököt 1913-ban magánokirathamisításért Bécsben tartóztatták le, végül 1913. december 22-én 23 rendbeli váltohamisításért nyolc hónapi börtönre ítélték. Büntetése idején a szombathelyi börtönirodán dolgozott, ám 1914. február 9-én agyhártyagyulladásban meghalt.

⁵ Éhen Gyula: Vas vármegye közgazdasági leírása, III. = Közgazdasági Szemle, 1905. 34. köt. (továbbiakban: Éhen, 1905.) 856. p.

⁶ Éhen, 1905. tanulmánya megírásának évében realizált adatok alapján. A fiókját vezető forgalma: Mihók-féle magyar compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1905–1906. 33. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1905. 9. p.

A fiók két mellékhelyet működtetett, ahol hitelbíráló tanács nem működött, hanem a váltóleszámitólást egy, az Osztrák-Magyar Bankkal szerződésben álló takarékpénztár végezte, így 1901-től Celldömölkön (korábban Kiscellenben) a Kemenesaljai Közgazdasági Hitelbank,⁷ majd 1905-től a Szentgotthárdi Takarékpénztár is az Osztrák-Magyar Bank szerződéses partnere lett.⁸ A fiókintézet folyamatosan növekvő pénztári forgalma 1912-ben érte el csúcspontját, ekkor már több mint háromszorosa volt az 1904. évi, és több mint 18 szorosa az 1900. évi forgalomnak.⁹

Az első világháborút megelőző másfél évtizedben a szombathelyi fiók 10-12 főből álló hitelbíráló tanácsában összesen 24 személy döntött a hitelek-ről, jelentős részben bankszakemberek. Az 1913. évi testület tagjai közül Borsics Béla dr., a Szombathelyi Takarékpénztár elnöke (1907-től tag), herényi Gothard Sándor a Mezőgazdasági Takaré- és hitelbank elnöke, Reiszig Alajos a Szombathelyi Általános Takarékpénztár elnöke és Ungár Zsigmond a Szombathelyi Iparosok Takarékpénztár igazgatóságának tagja a kezdetektől a bíráló bizottság tagja volt, ahogy Kaiser Lajos, Pohl Sándor, és Weiner Károly is. Dr. Sággy István 1903-tól, Legáth Gábor, Müller Ede 1904-től, Wolf Izsó 1907-től, míg sárvári és felsővidéki gróf Széchenyi Rezső 1912-től volt a grémium tagja.¹⁰

⁷ Mihók-féle magyar compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1902–1903. 30. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1902. 19. p.

⁸ Mihók-féle magyar compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1906–1907. 30. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1906. 10. p.

⁹ Nagy magyar compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1913–1914. 41. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1913. (továbbiakban: Magyar compass, 1913.) 39. p.

¹⁰ Magyar compass, 1902–1914. évfolyamai alapján. Minden esetben az első említést tüntettük fel.

A VAS VÁRMEGYEI TAKARÉK-PÉNZTÁRAK A 20. SZÁZAD ELEJÉN

Éhen tanulmánya szerint 1904-ben egy év alatt a 39 pénzügyintézet – az Osztrák-Magyar Bank fiókját is beleszámítva – 316.854.408 koronás összeforgalmat bonyolított le, ebből a 38 pénzügyintézetben 52.089.620 korona volt a betétek összértéke, mutatva a megtakarítási hajlandóságot. A gazdaság- és városfejlesztő polgármester ezt sajnálatosnak nevezte, mert szerinte ezt a passzív tőkét is vállalkozásfejlesztésre fordítva további jelentős tőkeállományt lehetett volna a gazdaságba áramoltatni. Gazdaságfejlesztési szempontból igaza volt ugyan, de ennek az összegnek jelentős része természetes személyek elsősorban biztonsági célú megtakarításai voltak, melyek a betétesek – döntő mértékben könyves betétesek – létbiztonságát (is) szolgálták.¹¹

Ezt a képet tovább árnyalja a kivándorlók által repatriált jövedelmek folyamatosan növekvő állománya. A hazautalt összegek egy jelentős részét mindenekelelt a Pinkavölgyben és a Szentgotthárdi járásban az átlagot meghaladó mértékben földteher-mentesítésekre fordították. A takarékpénztárak ekkorra már több mint egymillió korona értékben kezeltek hazautalt betéteket. Ez elsősorban a Pinkafői Községi Takarékpénztár mérlegében mutatkozott meg markánsan, ahol 2.748.126 korona volt az éves összeforgalom, miközben 2.147.212 korona betétet kezeltek. De hasonló volt az arány a Pinkafői Takarékpénztár esetében is, ahol 1.568.745 koronás éves forgalom mellett 1.438.942 korona összegű volt a betétállomány. Hasonló lehetett a helyzet Nagy-Német-Szentmihályon (ma Grosspetersdorf, A) és Felsőörön (ma: Oberwart, A) is; az előbbi eseté-

¹¹ Éhen, 1905. 857. p.

ben 2.380.578 koronás összeforgalomnál 1.155.127 volt az elhelyezett betétek összege. Ugyanezek az értékek a Felsőőri Takarékpénztár esetében 6.825.734 illetve 2.588.497 korona; a másik pénztárnál, a Felsőőri Járási Takarékpénztárnál kevesebb összegekkel, de hasonló arányt láthatunk. Éhen ezt is paragon heverő pénznek minősítette, és annak a reményének adott hangot, hogy a visszavándorlók ezeket az összegeket is vállalkozásba fogják fektetni.¹²

A vármegye gazdaságának fejlődési trendjét tükrözi, hogy a századfordulótól az első világháborúig tartó szűk másfél évtizedben 15 új pénztárat és négy bankfiók jött létre, közben három és félszeresére növekedett az Osztrák-Magyar Bank szombathelyi fiókin-tézetének pénzforgalma.

A banképítés következő szintje a fiókok létrehozása volt, ezeknek a fiókoknak egy része később önálló takarékpénztárrá fejlődött úgy, hogy a részvényeinek jelentős részét az alapító birtokolta. Ennek mintájára Vasváron a Szentgotthárdi Takarékpénztár fiókpénztárát 1908-ban önálló részvénytársasággá fejlesztett Járási Népbank ugyanígy részese lett a Járási Téglagyár rt., későbbi nevén az Első Vasvári Téglagyár alapításának.¹³

A Kemenesaljai Közgazdasági Hitelbank 1906-ban takarékpénztárt alapított a 3900 lakosú Veszprém vármegyei Szentgál községben, mely önállóvá válása után szelvénybevéltő helye maradt.¹⁴

¹² Uo. 856–857. p. A takarékpénztárak adatainak forrása: Mihók-féle magyar compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1903–1904. 31. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1903. 311–312., 576–577., 624–625. p.

¹³ A cég 1935-ben felszámolás alatt állt. Központi Értesítő, 1935. aug. 8. 32. sz. 568. p. További ipari cég alapítására nincs adat a pénzügyi évkönyvben.

¹⁴ Magyar compass, 1913. 1329. p.

A banképítés hagyományos módszere volt a bankfiókok létrehozása. Idővel néhány esetben ezeket a bankfiókokat önálló részvénytársasággá fejlesztették, különböző arányú tulajdonhányadot birtokolva. Bankfiókot hozott létre a körmendi Vas-Zalamegyei Első Takarékpénztár Celldömölkön, a Kemenesaljai Takarékpénztár Jánosházán, a Pinkavölgyi Takarékpénztár Kisunyomban, Csehimindszenten és Gyepüfüzesen, a Szombathelyi Takarékpénztár Kőszegen, a Némétújvári Takarékpénztár Pusztaszentmihályon és Strémben.

Kisebb jelentőségű volt, hogy a takarékpénztárak székhelyüktől bizonyos távolságra fizetőhelyet, fiókpénztárt hoztak létre; itt betéteket lehetett elhelyezni, kisebb kölcsönöket felvenni, szelvényeket beváltani, de teljes körű pénztárat szolgáltatás nem volt elérhető. A Gyánfalvai Takarékpénztárnak fiókpénztára volt Pusztaszentmihályon, fizetési helyet működtetett Radafalván, a Pinkafői Községi Hitelpénztár Alhón, a Szentgotthárdi Takarékpénztár Felsőrönökön, Kőszegszerdahelyen, Királyfalván, Némethidegkúton, Rábakeresztúron, Vasdobrán, Vasszentmihályon, Vasváron és – megyehatárt átlépő akvizícióként – Zalalövön, a Szentgotthárdi Általános Takarékpénztár Radafalván, Körtvélyesen, és Felsőszölnökön, valamint a Hegyháti Takarékpénztár Hosszúperesztegen.

A harmadik lehetőség az affiliáció volt, Vas vármegyében négy ilyenről van tudomásunk. Az affiliált pénztárak esetében új részvénykibocsátáskor a működő takarékpénztár részvényeinek bizonyos részét a nagyobb tőkeerővel rendelkező takarékpénztárak vásárolták meg, melyek ezzel tulajdoni részesedést szereztek. Ilyen akvizíció volt 1910-ben, amikor a Szombathelyi Takarékpénztár a vasvári Hegyháti Takarékpénztár 400 darab 100 korona né-

vértékű részvényét felvásárolta.¹⁵ Az igazgatóságába bekerült a Szombathelyi Takarékpénztár elnöke, ezáltal közvetlen felügyelet alatt volt a szombathelyi pénztézet befektetése. De ugyanilyen akvizíciót láthatunk a celldömölki Kemenesaljai Takarékpénztár és a Muraszombati Takarékpénztár esetében is.¹⁶ A Muraszombati Takarékpénztárral való egyre szorosabb kapcsolat kezdete az volt, amikor a szombathelyi pénztézet 400 ezer koronás alapítókével 1911-ben létrehozta a Muravidéki Takarékpénztárt, mely nem bizonyult életképesnek és 1912. július 21-vel fuzionált a Muraszombati Takarékpénztárral. A szombathelyi és a muraszombati pénztézet érdekközösségre lépett.¹⁷

A Kemenesaljai Takarékpénztár története azért is érdekes, mert kezdetben a felszámolt körmendi székhelyű Vas-Zalamegyei Első Takarékpénztár fiókja volt, később ez alakult át részvénytársasággá, majd a Szombathelyi Takarékpénztár affiliálta.¹⁸ Ezzel gyakorlatilag megmentették a takarékpénztárt, és a legtokeerősebb vármegyei pénztézet nemcsak védőernyőt, hanem felügyeletet is biztosított.

A pénzügyi szolgáltatást bővítette, hogy egyes takarékpénztárak budapesti bankokkal kötöttek szerződést, érdekközösségre léptek velük, így a szelvénybevéltáskor nem kellett a kibocsátó takarékpénztár székhelyére utazni. Ez egyrészt azt jelentette, hogy Vas vármegyei lakosok fővárosi pénztézetek részvényeit egyre jelentősebb számban birtokolták, de azt is – bár jelentősen alacsonyabb összegben –, hogy egyre több fővárosi lakos portfóliója tartalmazott Vas vármegyében kibocsátott részvényeket.

A felfelé ívelő periódust két országosan ismertté váló csőd árnyékolta be. Az egyik a kezdetektől intenzív banképítést felmutató Vas-Zalamegyei Népbankot, későbbi elnevezéssel a Vas-Zalamegyei Első Takarékpénztárt és a Szombathelyi Városi Takarékpénztárt, a másik a Kiscelli Takarékpénztárt érintette. Ez utóbbi olyan mértékű sikkasztás volt, melyet a takarékpénztárak reformjáról 1899-ben összehívott miskolci értekezlet is tárgyalt.¹⁹ A Kiscelli Takarékpénztár bukásához a takarékpénztár vezérigazgatójának, Rosenberg Lajosnak a sikkasztása vezetett, aki a könyvelővel, Riedt Károllyal összejártsva több mint két évtized alatt mintegy egymillió koronával károsította meg a pénztézetet, míg az előbbi esetében inkább a helytelen döntések sorozata vezetett a felszámoláshoz. A körmendi takarékpénztár élén a nagy tekintélyű és sikeres alapítót fia, a kiváló sportoló, de nem annyira kiváló politikus és bankigazgató ifjabb Udvarny Ferenc követte, aki a körmendi mellett a Szombathelyi Városi Takarékpénztárt is vezette, sőt 1904-ben Budapesten megalapította a Központi Néptakarékpénztárt. Így rövid idő alatt egyszerre három takarékpénztárt sikerült csődbe vinnie, végül mindhárom pénztézet végelszámolás alá került, és egyúttal csődbe jutott az idősebb Udvarny ezer aranyforintos alapítványa is, melynek pénzügyeit – akkor – saját bankja, a Vas-Zalamegyei Első Takarékpénztár kezelte, így a dominóelv a pénztézeteken túlmenően is érvényesült. A felelősség elől Udvarny elmenekült Törökországba, ahol elfogták ugyan, de megszökött és 1912-ben nyoma veszett.²⁰

¹⁹ Jirkovsky Sándor: Takarékpénztáraink és a miskolczi 1899-es értekezlet. = *Közgazdasági Szemle*, 1942. 85. köt. 439–440. p.

²⁰ Elfogták Udvarny Ferencet. = *Budapesti Hírlap*, 1912. márc. 21. 10. p.; A Vas vármegyei bankcsődokról részletesen: *Imre Halász*: Untreue Verwaltung um die Jahrhundertwende bei den Geldinstituten im Komitat Vas. In: *Explorations into the*

¹⁵ Magyar compass, 1913. 1521. p.

¹⁶ Uo. 1370. p.

¹⁷ Uo. 960. és 963. p.

¹⁸ Uo. 493. p.

Az 1903-ban alakult pénzüntézetek érdekképviselői szövetségének, a Pénzüntézetek Országos Egyesülésének (POE), melyet a jelenlegi Magyar Bankszövetség az elődjének tekint, Vas vármegyében 13 tagja volt.

Az egyes biztosítótársaságok úgy építették ki hálózatukat, hogy főügynökségi szerződést kötöttek tőkeerős takarékpénztárakkal. Az Első Magyar Általános Biztosító főügynökségeként működött a celldömölki Kemenesaljai Közgazdasági Hitelbank, az Első Magyar Általános Biztosító Társaság Vas vármegyei főügynöksége a Szombathelyi Takarékpénztár volt, a Hungária Általános Biztosító a szombathelyi Nyugatmagyarországi Gazdasági Takarékpénztár. A Trieszti Általános Biztosítótársaság (Generali) Vas vármegyei felügyelőisége a Vármegyei Központi Takarékpénztár volt, főügynöksége pedig a monyorókeréki Pinkavölgyi Takarékpénztár. Összesen négy biztosítóintézet ügynöksége volt jelen a megyében.

További sajátosság a magánbankok pénzpiacra való jelenléte. A Magyar Compass a magán leszámítoló bank- és váltóüzletek között két szombathelyit említ meg: az egyik a Grünwald testvérek váltóüzlete és nagytózsdeje volt, ahol Feleki Ignác szerepel működtetőként, továbbá ugyanebben az üzletágban működött Weisz Gusztáv megyeszékhelyi cége is.²¹

AZ ÜZLETÁGAKRÓL

Itt csak felsorolás szintjén tudjuk megadni az üzletágakat. A legkisebb fiókban is volt lehetőség a betételhelyezés-

Social and Economic History of Hungary from the 18th to 21st Century Ed. by Zoltán Kaposi, Virág Rab. Pécs, 2023. 70-80. p. (Studies on Economic and Social History from Southern Transdanubia III.) <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/34959/SESHST-03.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Megtételezve: 2023. június 1.)

²¹ Magyar compass, 1913. 2029. p.

re, a váltóműveletekre és a kölcsönfelvételre. A teljes portfólió viszont csak a legnagyobb piacörzettel rendelkező takarékpénztárakban volt elérhető. Idegen tőke elhelyezése esetén záloglevél, takaréketet (túlnyomórészt takarékpénztáraknál, ahol nagyon sok volt a könyves betét), pénztárjegy (nagyon kevés), folyószámla-műveletek (döntően, de nem kizárólagosan a nagyobb forgalmú takarékpénztáraknál) voltak az engedélyezett üzletágak. Az aktív műveletek üzletágai voltak a kölcsönök, a váltótárca, előlegezés értékpapírokra (saját részvény kivételével) és kézizálogokra (nem romlandó áru, nemesfém, különböző értékű tárgyak), folyószámlahitel, jelzálogkölcsön (leggyakoribb), készpénzkölcsön (záloglevél kölcsön is, földhitel), továbbá a kötelezvény (szinte kizárólag a szövetkezeteknél, ritkán takarékpénztáraknál), ingatlan ügyletek és a közraktározás, ez utóbbi első sorban a mezőgazdasági profilú pénzüntézeteknél. Máshol nem említett üzletág volt a Celldömölk székhelyű Kemenesaljai Közgazdasági Hitelbanknál, ahol 1903 óta a Vas megyei Gazdasági Egyesület közvetítésével tenyészüzösök kihelyezésével is foglalkoztak a Földművelésügyi Minisztérium 80.000 korona támogatásával.²²

VAS VÁRMEGYE PÉNZINTÉZETEI 1913-BAN

Az első világháború előtti utolsó pontos kimutatást az 1912. december 31-i mérlegadatok alapján lehet elkészíteni. Miután hosszabb elemzésre a területi korlátok nem adnak lehetőséget, így csak a legfontosabb összefoglaló adatokat tudjuk közreadni.

²² Uo. 494. p.

Település és [1920 utáni neve] lakosságszám	A pénztézet neve (az alakulás éve és a tervezett működés ideje)	Ménlegösszeg [ebből állampapír]		Összforga- lom 1912	Megjegyzés
		1911	1912		
		korona			
ALHÓ [Markt Allhau A]	Alhói Takarékpénztár Rt. (1913–1963)	n.a.	n.a.	n.a.	
CSEHIMINDSZENT	Pinkavölgyi Takarékpénztár Rt. Monyorókerék fiókja	a fióknak nincs saját mérlege, üzleti eredménye a létrehozó takarékpénztár mérlegében szerepel			
CELLDÖMÖLK [korábban Kiscell] 5000	Kemenesaljai Takarékpénztár Rt. (1890–1950) A megszűnt Vas-Zalamegyei Első Takarékpénztár Rt. fiókjából alakult részvénytársasággá	1.613.171	1.841.689 [1.689]	23.914.670	é: Szombathelyi Takarékpénztár Rt.
FELSŐÓR [Oberwart A] 3410	Kemenesaljai Közgazdasági Hitelbank Rt. (1893–1943)	3.670.273	3.306.790 [100.000]	56.000.000	POE OMB n. r: Szentgáli Takarékpénztár Rt. bf: Első Magyar Általános Biztosító Rt. m: Kemenesaljai Önszegélyző Szövetkezet
FELSŐLENDVA [Gornja Lendava SI]	Felsőőri Takarékpénztár Rt. (1872–1962)	5.038.137	5.381.845	8.974.138	
GYANAFALVA [Jennersdorf A] 2166	Felsőőri Járási Takarékpénztár Rt. (1894–1924)	968.836	1.031.808	2.752.772	
JÁNOSHÁZA 3457	Felsőőri Általános Takarékpénztár Rt. (1894–1924)	2.008.410 [288.000]	2.251.081 [281.800]	4.555.711	
	Felsőlendvai Takarékpénztár Rt. (1912–)	n.a.	n.a.	n.a.	
	Gyanafalvai Takarékpénztár Rt. (1891–1921)	3.249.481	3.639.638	4.887.130	fp: Pusztaszenthimály fh: Radafalva
	Jánosházai Takarékpénztár Rt. (1872–)	1.828.748 [54.300]	1.630.372 [50.640]	5.601.258	
	Jánosháza-vidéki Takarékpénztár Rt. (1896–1926) a Kemenesaljai Takarékpénztár Rt. alapítása	2.108.558	2.088.068	n.a.	

Település és [1920 utáni neve] lakosságszám	A pénzintézet neve (az alakulás éve és a tervezett működés ideje)	Ménlegfőösszeg [ebből állampapír]		Összforgalom 1912	Megjegyzés
		1911	1912		
		korona			
KISUNYOM	Sorokmelléki Takarékpénztár Rt. (1911–1961)	56.671	116.785	n.a.	
	a Pinkavölgyi Takarékpénztár Rt. alapítása				
KÖRMEND 5334	Körmendi Takarékpénztár Rt. (1871–1996)	4.890.464 (1910) [158.375] (1911)	5.073.273 (1911) [147.787] (1912)	21.279.179	POE
	Körmendi Általános Takarékpénztár Rt. (1895–1945)	580.888	598.688	4.816.997.	KHK POE
KŐSZEG 7076	Központi Takarékpénztár Rt. (1910–1940)	722.705 [45.350]	968.970 [42.225]	14.982.220	
	Kőszegi Takarékpénztár Rt. (1844–1927)	12.077.178 [379.466]	12.292.313 [360.570]	16.082.988	
	Kőszegi Általános Takarékpénztár Rt. (1876–)	3.667.443	3.683.648 [85.170]	10.947.438	
MONYORÓKERÉK [Eberau A] 881	Szombathelyi Takarékpénztár Rt. kőszegi fiókja (1910–)	a fióknak nincs saját mérlege, üzleti eredménye a létrehozó takarékpénztár mérlegében szerepel			
	Pinkavölgyi Takarékpénztár Rt. (1898–1948)	2.254.575	2.473.911	51.269.855	POE, fi: Kisunyom, Csehimindszent, Gyepüfűzes, r: Sorokmelléki Takarékpénztár Rt., bf: Generáli megyei főügynöksége
MURASZOMBAT [Murska Sobota S] 2134	Muraszombati Takarékpénztár Rt. (1873–)	3.834.970	5.263.562 [5.000]	19.496.668	é: Szombathelyi Takarékpénztár Rt., r: Felsőlendvai Takarékpénztár Rt., heti betétbiztosítás az Univerzallal társulva
	Délvas megyei Takarékpénztár Rt. (1884–1950)	1.744.827	1.875.628	22.193.996	POE
	Muraszombati Mezőgazdasági Rt. Bank (1898–1928)	2.548.641	3.031.687 [42.225]	26.716.312	r: Szarvaslakvidéki, Péterhegyvidéki, Vasnidegkuti Takarékpénztárak

Település és [1920 utáni neve] lakosságszám	A pénztézet neve (az alakulás éve és a tervezett működés ideje)	Ménlegfőösszeg [ebből állampapír] korona		Összforgalom 1912		Megjegyzés
		1911	1912	1912	1912	
		n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	
	Muravidéki Takarékpénztár Rt. (1911–) a Szombathelyi Takarékpénztár Rt. alapít- totta, 1912-ben beolvadt a Muraszombati Takarékpénztár Rt.-be					
NÉMETÚJVÁR [Güssing A] 2008	Németújvári Takarékpénztár Rt. (1872–) Németújvári Járásai Takarékpénztár Rt. (1901–)	2.186.074 [27.150] 167.125	2.499.563 [25.335] 173.144	24.960.403		f: Pusztaszentmihály, Strém
ÓRISZENTPÉTER 1105	Németújvári Takaré- és hitelpénztár Rt. (1894–1924) a Rába-Lapincs-völgyi Takarékpénztár Rt. alapítása	1.015.239	1.009.705	1.009.705		POE
PÉTERHEGY [Felső-Petrocz, Gornji Petrovci sl]	Órségi Takarékpénztár Rt. (1892–1922)	1.234.463	1.349.827	11.690.312		
PINKAFŐ [Pínkfend A] 2845	Péterhegyvidéki Takarékpénztár Rt. (1907–1957) a Muraszombati Mezőgazdasági Bank Rt. alapítása	301.165	315.296	1.087.000		
	Pinkafői Takarékpénztár Rt. (1870–)	2.628.953	2.775.619	10.934.552		
	Pinkafői Községi Hitelpénztár Rt. (1872–)	4.598.104 [95.344]	4.928.194	n.a.		flr. Alhó
PUSZTASZENTMIHÁLY [Sankt Michael im Burgenland A] 1062	Gyanafalvai Takarékpénztár Rt. fiókpenztára	a fióknak nincs saját mérlege, üzleti eredménye a létrehozó takarékpénztár mérlegében szerepel				
ROHONC [Rechnitz A] 3913	Németújvári Takarékpénztár Rt. fiókjá Rohonci Takarékpénztár Rt.	1.574.544 [16.000]	1.656.765 [16.000]	4.732.653		a létrehozó takarékpénztár mérlegében szerepel

Település és [1920 utáni neve] lakosságszám	A pénzüstézet neve (az alakulás éve és a tervezett működés ideje)	Ménlegfőösszeg [ebből állampapír]		Összforgalom 1912	Megjegyzés
		1911	1912		
		korona			
	Rohonci Általános Takarékpénztár Rt. és Önszegélyző Egylet részvénytársaság. (1910–1960)	111.008	162.738	1.157.634.	
SÁRVÁR 2491	Sárvári Első Takarékpénztár Rt. (1868–1899)	5.018.405 [409.818]	5.752.960 [374.664]	77.807.340	
	Sárvár Vidéki Takarékpénztár Rt. (1876–1906)	1.775.820	1.920.432	10.499.905	
STRÉM [Strém A]	Németújvári Takarékpénztár Rt. fiókja	a fióknak nincs saját mérlege, üzleti eredménye a létrehozó takarékpénztár mérlegében szerepel			
SZARVASLAK [Rogasovci SI]	Szarvaslakvidéki Takarékpénztár Rt. (1907–1957) Muraszombati Mezőgazdasági Bank Rt. alapítása	224.371	217.490	n.a.	
SZENTELEK [Stegersbach A] 2958	Szenteleki Takarékpénztár Rt. (1891–1911)	1.472.351 [26.064]	1.518.971 [24.321]	9.021.701	sz: Németújvári Járási Takarékpénztár
SZENTGOTTHÁRD 2084	Szentgotthárdi Takarékpénztár Rt. (1871–1901)	9.073.733 [99.500]	9.949.947 [93.335]	120.000.000 POE	OMB m fi: Felsőőrnök, Kőszegszerdahely, Királyfalva, Német- hidegkút, Rábakeresztúr, Vasdobra, Vasszentmihály, Vasvár, Zalalövő alapításai: Járási Népbank Rt. Vasvár, Zalalövői Népbank Rt. sz: intézetnél, Járási Népbank Rt. Vasvár, Zalalövői Népbank Rt., Budapesteni: Magyar Általános Hitelbank Rt. r: Németújvári Takaré- és hitelpénztár Rt.
	Rába-Lapincs-völgyi Takarékpénztár Rt. (1882–1942)	815.764	767.976	1.553.009	
	Szentgotthárdi Általános Takarékpénztár Rt. (1892–)	5.375.130	4.761.747	n.a.	fizetési helyek : Radafalva, Körtvényes, Felsőszőlők
	Ipar- és gazdasági Népbank Rt. (1912–1962)	n.a.	n.a.	n.a.	

Település és [1920 utáni neve] lakosságszám	A pénzintézet neve (az alakulás éve és a tervezett működés ideje)	Ménlegfőösszeg [ebből állampapír] korona		Összforgalom 1912	Megjegyzés
		1911	1912		
SZOMBATHELY 32.000	Osztrák-Magyar Bank Rt. Szombathelyi Fiókintézete	a fióknak nincs saját mérlege, üzleti eredmé- nye a létrehozó bank mérlegében szerepel	294.426.000	OMB nr: Celldömölk Szentgotthárd	
	Szombathelyi Takarékpénztár Rt. (1867–feloszlásig)	23.000.671 23.214.548	618.106.369	POE f: Kőszeg é: Pesti Hazai Első Takarékpénztár Rt. bf: Első Magyar Általános Biztosító Rt. megyei főügy- nöksége af: Kemencsaljai Takarékpénztár Rt. Celldömölk, Hegyháti Takarékpénztár Rt. Vasvár, Muraszombati Ta- karékpénztár Rt.	
	Szombathelyi Általános Takarékpénztár Rt. (1873–1953)	8.921.665 9.282.324	52.972.884	POE	
	Vas megyei Takarékpénztár Rt. (1885–1925)	7.182.923 6.293.437 [579.238] [537.701]	171.158.288	POE	
	Mezőgazdasági Takaré- és hitelbank Rt. (1897–1947)	6.938.362 7.397.120 [529.869] [461.488]	299.473.358	POE é: Magyar Általános Hitelbank Rt. sz: intézetnél, Budapesten: Magyar Általános Hitelbank Rt. nr: filléresegylet, társulatokra osztva	
	Szombathelyi Iparosok Takarékpénztára Rt. (1905–1955)	1.621.760 1.718.702 [10.400] [15.021]	43.285.795	POE	
	Nyugatmagyarországi Gazdasági Takarékpénztár Rt. (1907–)	1.514.361 1.287.577	28.556.403	POE bf: Hungária Általános Biztosító Rt. é: Belvárosi Takarékpénztár Rt. l: községi hitelszövetkezetek	
	Vármegyei Központi Takarékpénztár Rt. (1911–1961)	1.133.577 1.453.141 [8.808]	31.873.515	POE bf: Trieszti Általános Biztosítársaság Rt. (Generali) Vas vármegyei felügyelősége	
	Szombathelyi Egyházmegyei Takarékpénztár Rt. (1912–2002)	n.a.	n.a.	n.a.	
	Szombathely r. t. város zálogüzlete	n.a.	n.a.	n.a.	

Település és [1920 utáni neve] lakosságszám	A pénztézet neve (az alakulás éve és a tervezett működés ideje)	Mértékegység [ebből állampapír] 1911 1912		Összforga- lom 1912	Megjegyzés
		korona			
VÁROSSZALÓNÁK [Schlauning A] 1242	Városszalónaki Takarékpénztár Rt. (1882–1914)	1.525.076	1.494.884 [376.481]	2.762.532	sok kisegítőegyleti kölcsön
VASVÁR 3172	Hegyháti Takarékpénztár Rt. (1873–)	1.695.529	1.632.106	19.478.787	POE af: Szombathelyi Takarékpénztár Rt. f: Hosszúpereszteg
VÉP 2166	Vasvári Takarékpénztár Rt. (1897–1927)	1.617.165	1.917.294	29.821.359	
VASHIDEGKÚT [Čankova SJ] 522	Járásí Népbank Rt. (1908–1938) a Szentgotthárdi Takarékpénztár Rt. fiókpenztárát fejlesztette önálló részenyitársasággá	1.750.284	1.870.353	31.917.333	r: Járásí Téglagyár Rt. (később Első Vasvári Téglagyár)
Szombathelyi magánbankok	Vép és Vidéke Takarékpénztár Rt. (1896)	670.886	737.411	n.a.	
	Vashidegkút-vidéki Takarékpénztár Rt. (1911–1961) a Muraszombati Mezőgazdasági Bank Rt. alapítása	58.989	84.886	n.a.	
	Feleki Ignác Weisz Gusztáv	n.a.	n.a.	n.a.	a Grünwald testvérek váltóüzlete és nagytőzsdéje

Forrás: Nagy magyar compass. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv, 1913–1914. 41. évf. 1. rész. Szerk. Galánthai Nagy Sándor. Bp., 1913.

RÖVIDÍTÉSEK: POE | a Pénztézetek Országos Egyesülésének tagja

OMBm | Osztrák-Magyar Bank mellékhelye

af | affiliált

bf | biztosítótársaság főigénynöksége

é | érdekközösségben

fh | fizetőhely

fp | fiókpenztár

l | létesít

m | működtetri

n.a. | nincs adat

r | részes

sz | szelvénybevéltás

AZ ÉVTIZED MÉRLEGE

1912. december 31-én Vas vármegye 27 településén volt valamilyen pénzügyi szolgáltatás. 52 takarékpénztár működött, 15-tel több mint 1899-ben.²³ Ez rendkívül jelentős gyarapodást jelent. További növekmény az öt bankfiók és a két fiókpénztár. A takarékpénztárak ezenkívül összesen 17 további kifizetőhelyet létesítettek. A pénzintézetek hálózatát bővíti az Osztrák-Magyar Bank jelenléte és a Szombathegyen működő két magánleszámítoló intézetet is. Nyolc esetben voltak a takarékpénztárak részesek további pénzintézetek létrehozásában, és öt saját pénzintézetükön kívüli – köztük fővárosi – szelvénybeváltó lehetőséget is biztosítottak ügyfeleiknek különböző pénzintézeteknél.

A vármegyei pénzügyi központja a megyeszékhely volt, ahol ekkor nyolc részvénytársasági formában működő és két magán pénzintézet kínálta szolgáltatásait, továbbá a városnak volt egy

zálogüzlete, amit szintén a pénzügyi intézetekhez számít a jogszabály. Szombathely piacörzete lefedte a teljes megyét, mellette több nagyobb mikroregionális pénzügyi piac jött létre – Celldömölk, Kőszeg, Körmend, Muraszombat, Németújvár, Szentgotthárd és Vasvár központtal. Összesen 2.846.687.058 korona éves forgalmat (1912) dokumentált a Magyar Compass, ebből 294.426.000 koronát az Osztrák-Magyar Bank szombathelyi fiókintézeténél mutattak ki, melybe beleszámít a két mellékhely forgalma is.

Nyolc takarékpénztár nem közölte az éves forgalmát. Ebből az OMB fiók eredménye nélkül 1.248.426.612 korona volt a szombathelyi pénzintézetek forgalma – mintegy fele a megyeinek –, úgy, hogy az újonnan alakult Szombathelyi Egyházmegyei Takarékpénztár adatait sem ismerjük.

Vas vármegye és Szombathely városa tehát erőteljes növekedést realizált a „boldog békeidők” utolsó másfél évtizedében.

²³ Vö.: Halász, 2021. 67-68. p.

„HAZA AMERIKÁBÓL!”

VAS VÁRMEGYEI KIVÁNDORLÓK PORTRÉI, 1914–1916

■ Bajzik Zsolt

A 19. század végétől Magyarországról is tömegek indultak neki a nagyvilágnak, hogy munkát találjanak. Kereset hiányában Vas vármegyéből is sokan vállaltak idénymunkát a szomszédos Alsó-Ausztriában és Stájerországban, de a tengerentúlra való vándorlás ennél is nagyobb arányokat öltött. *„Egy gondolat és egy biztos tudat férköztött be az emberek elméjébe s ez az, hogy munkával és szorgalommal sok pénzt lehet keresni Amerikában.”*¹ – fogalmazta meg Éhen Gyula 1905-ban.

A Magyarországról kivándorlók a világ minden részébe eljutottak, de legtöbben az Egyesült Államokba távoztak.² Az 1900-as évektől a kormánypolitikának egyre inkább az előterébe került a külföldre irányuló migráció, amelyet különféle rendelkezésekkel igyekeztek korlátozni. A magyar törvény-

hozás az 1. világháború kitöréséig három olyan jogszabályt alkotott, amely a kivándorlással foglalkozott. Az 1881. évi 38. törvénycikk még csak a kivándorlási ügynökök tevékenységét szabályozta, amelyhez belügyminisztériumi engedélyre volt szükség. Az 1903. évi 4. és az 1909. évi 2. törvénycikkek már a kivándorlás egészét szabályozták, ugyan nem tiltották azt, de a munkaképes és a katonaköteles ifjak távozása elé már bizonyos akadályokat gördítettek.³ Az 1903. évi törvény 2. paragrafusában úgy rendelkeztek, hogy *„azok, a kik a véderőtörvényen alapuló állítási vagy szolgálati kötelezettség alatt állanak, csak az erre illetékes hatóságoktól nyert engedéllyel vándorolhatnak ki.”*⁴ Az 1909. évi törvény pedig azzal súlyosbította ezt a szabályozást, hogy az engedélyt csak akkor adhatták ki, ha a folyamodó a 100 és 1000 korona között megállapított óvadékot előzetesen letette. Azok részére pedig, akik útleveél nélkül, a hatóságok kikerülésével kívántak eltávozni a hazájukból, elfogásuk esetére két hónapos fogházat és 600

¹ Éhen Gyula: Vas vármegye közgazdasági leírása. Bp., 1905. 48-50. p. (Megyei monográfiák; 16.)

² Rácz István: Kísérletek az Egyesült Államokba irányuló magyarországi kivándorlás korlátozására. In: Egyetemes történeti tanulmányok, 5. Szerk. Tokody Gyula. Debrecen, 1971. (továbbiakban: Rácz, 1971.) 57. p. (Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae. Series historica; 13.)

³ Rácz, 1971. 64-65. p.

⁴ 1903. évi IV. törvénycikk a kivándorlásról. In: Magyar Törvénytar. 1903. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1904. 51. p.

koronáig terjedő pénzbüntetést helyezett kilátásba.⁵ A törvény felhatalmazta a kormányt még arra is, hogy a védkötelesek tömeges kivándorlása esetén az eltávozásukat egy-egy évre akár általánosan, akár az egyes törvényhatóságokra nézve megtilthassa. A hatóságok erőfeszítései ellenére, a határőrizet sajátosságai miatt, illetve annak eredményeként, hogy az északi kikötőkből induló hajókon nem ellenőrizték a kivándorlók okmányait, az 1914. évet megelőző időszakban tovább folytatódott a katonakötelesek kivándorlása, és annak csak az 1. világháború kitörése vetett véget.⁶

A belügyminiszter a kivándorlás csökkentése tárgyában – 205.578/1913. szám alatt – kiadott egy körrendeletet, amelyben népjóléti bizottságok alakítására szólította fel a településeket. Ebben felhívta a figyelmet arra a „növekedő veszélyre, mellyel az utóbbi időben tömegessé vált kivándorlás az országot fenyegeti. A kivándorlás elleni küzdelem ma már az állam legfontosabb életkérdései közé tartozik, teljes erőfeszítéssel arra kell törekedniünk, hogy a bajt, ha gyökerestül ki nem is írhatjuk, de legalább enyhíthessük és csökkentjük.”⁷ A belügyminiszter ezért azt kérte a társadalomtól, ha nagyobb mértékű kivándorlást észlelnek, akkor alakítsanak ún. népjóléti bizottságokat. Kutassák a távozás okait és állapítsák meg a teendőket, amelyek segítségével elejét tudják venni a bajnak. Miután nem volt hatékony határőrizeti ellenőrzés, ezért az 1914 tavaszán megalakított népjóléti bizottságok nem tudták megfékezni az

országból történő nagyarányú kivándorlást, de az 1. világháború kitörése gyökeresen új helyzetet teremtett ebben az ügyben.⁸

A hadban álló európai országok lezárták a határaikat, ez megakasztotta a további népességmozgást, és egyben meggátolta a hazatérés lehetőségét is. Mivel a korábban kivándoroltak tekintélyes része a hadköteles férfiak közül került ki, a közigazgatási szervek feladatává tették, hogy agitáljanak a lakosság körében, hogy a hazának szüksége van azokra is, akik az ország területét elhagyták.⁹ A háborúra készülődve már 1914. július 27-én – 5474/1914. M.E. szám alatt – kiadott körrendeletben megtiltották a hadköteles korúak elutazását, amelynek következtében a hadüzeneteket követően erősen lecsökkent a fiatal férfiak távozása Magyarországról. Az Egyesült Államok ekkor még nem hadviselő fél, ezért az oda irányuló kivándorlás előtt nem záródott be teljesen minden kapu.¹⁰ A 142.873/1914. B.M. körrendelet megtiltotta a védkötelesek kivándorlását, még azoknak is, akik az 1909. évi 2. törvénycikk 2. paragrafusa alapján az engedélyt már megkapták. Ezeknek a személyeknek a már kiadott útlevelét is be kellett vonni.¹¹

⁸ Uo.

⁹ Bajzik Zsolt: Kivándorlás Vas megyéből a 19. század második felétől az 1. világháborúig. In: Előadások Vas megye történetéről IV. Etnikai változások Vas megyében a 10–20. században. Szombathely, 2004. 210. p. (Archivum Comitatus Castriferrei; 1.)

¹⁰ Pálvölgyi Balázs: Lehetetlen küldetés. A magyar migrációs politika kihívásai, 1900–1924. = Századok, 2018. 1. sz. 136. p.

¹¹ 142.873/1914. B.M. körrendelet. A magyar királyi ministerium által az 1912. :XXX. t.-c. 62. §-a 6. bekezdésében megjelölt védkötelesek kivándorlásának betiltására és a fegyveres erő kötelékében tartozó egyének részére az útlevelék kiadásának beszüntetésére vonatkozólag kiadott rendeletek = Belügyi Közlöny, 1914. aug. 2. 501. p.

⁵ Rácz, 1971. 65. p.

⁶ Pálvölgyi Balázs: A kivándorlás ellenőrzésének lehetőségeit keresve. Állampolgársági jog és a katonaköteles személyek kivándorlásának problémája Magyarországon, 1870–1914. = Jegtörténeti Szemle, 2016. 2. sz. 30. p.

⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára (továbbiakban: HU-MNL-VaML) IV.428.b. 3690/1914.

A hadviselő országokból kivándoroltak körében jelentős volt a harci lelkesedés, amelyről a Clevelandben megjelenő *Szabadság* című magyar lapban is tudósítottak. Az ottani osztrák-magyar konzulátuson naponta százával jelentek meg a katonaköteles fiatalok. Az újságcikk szerint a jelentkezők döntő többsége a magyar nemzetiségűek közül került ki, akik messzi vidékekről érkeztek oda, hogy teljesítsék hazafias kötelezettségüket. Közöttük igen sok németajkú magyar is jelentkezett, de tekintélyes számmal képviseltették magukat a horvátok is.¹²

Nuber Sándor¹³ New York-i főkonzul a háború kitörését követő napokban a következőket jegyezte meg: „Teljesen felesleges lett volna az, hogy hivatalos felhívásban értesítsem az Északamerikai Egyesült Államok területén tartózkodó alattvalóinkat hadkötelezettségükre és arra, hogy annak elmulasztása milyen következményekkel jár. Népünk a sajtóból amúgy is értesült az események felől és a háború kitörését követő első héten 37000 hadköteles jelentkezett a hivatalomban. Jellemző, hogy a jelentkezettek 73%-a magyar honos volt, 17%-a a szorosán vett osztrák tartományokból eredt és a maradék megoszlott a nemzetiségek között...”¹⁴

Az Egyesült Államokban élő kivándorolt magyarokat és szervezeteiket a háború erős érzelmi konfliktusba keverte, mivel többségük nézeteit a ha-

zai kötődéseik és a kinti magyar újságok befolyásolták, amelyek kezdetben még a központi hatalmak érdekeit közvetítették. Ebből következett, hogy az ország hadba lépését követően a tengerentúlon élő védköteles magyar fiatalok közül sokan jelentkeztek katonai szolgálatra az Osztrák–Magyar Monarchia amerikai konzulátusain. A hirtelen felbuzduláson kívül még az is ösztönözte őket, hogy a törvény szerint a magyar állampolgároknak a mozgósítást követően vissza kellett volna utazniuk a hazájukba. Az antanthatalmak tengeri blokádja következtében a katonai szolgálatra jelentkezők azonban nem tudtak hazatérni Európába.¹⁵

Puskás Julianna a kivándorlásról írt kötetében úgy fogalmazott ezzel kapcsolatban, hogy a „háború eseményei, az a tény, hogy szeretteik, családjaik veszélybe kerültek, apa, testvér, sógor a fronton harcol, s hogy személyes kapcsolat lehetősége az otthonmaradottakkal megszűnt, a kivándoroltakban még az eltűnő érzelmeket, az elfelejtett emlékeket is a felszínre hozta.”¹⁶ Az itthoni újságok is arról tudósítottak, hogy az országnak minden épkezézláb emberre szüksége lehet, és ezért a hatóságoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a külföldre, főleg az Amerikába kivándorolt hadkötelesek hazajöhessenek.¹⁷

Az 1914. augusztus 1-jei általános mozgósítást követően Sándor János¹⁸ belügyminiszter 144.910/1914. szám alatt körrendeletet bocsátott ki a védkötelesek külföldről történő vissza-

¹² Amerikában soroznak. = Pécsi Napló, 1914. szept. 15. 3. p.

¹³ Perekedi Nuber Sándor rendkívüli követi és meghatalmazott miniszteri címmel felruházott I. osztályú főkonzul. Az előnévvel a nemességet 1903. jún. 20. Nuber Sándor chicagói konzul kapta.

¹⁴ Horváth László: Adatok Detk község első világháború előtti kivándorlásához. Heves megyei kivándorlás III. In: Agria, 31–32. Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve. Szerk. Petercsák Tivadar, Szabó J. József. Eger, 1994. 175–176. p.

¹⁵ Puskás Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880–1940. Bp., 1982. (továbbiakban: Puskás, 1982.) 303. p.

¹⁶ Puskás, 1982. 303–304. p.

¹⁷ Háborús hírek. Hadiparancs a honvédséghez. = Világ, 1914. aug. 7. 6. p. (továbbiakban: Háborús hírek, 1914.)

¹⁸ Sándor János (Marosvásárhely, 1860. november 14. – Budapest, 1922. július 16.): Politikus, főispán, belügyminiszter.

hívása tárgyában.¹⁹ Ebben felhívták a hatóságok figyelmét arra, hogy támogassák az idegenbe távozott katonakötelesek visszajövetelét a hazánkba.²⁰ A rendelet szerint „sokan vannak, kik meggondolatlanul védkötelezettségük megsértésével elhagyták az országot, s akiket eddig csak az igazságos büntetéstől való félelem tartott az idegen földön vissza.”²¹ A külföldre távozott védköteles személyek büntetlen hazatérését az uralkodó – Ferenc József²² – 1913. május 2-án kihirdetett közkegyelme tette lehetővé.²³ A bevonulásra kötelezettek a legközelebbi osztrák–magyar konzulátusnál megkaphatták az összes útiköltségüket, ahol a rendelet szerint azonnal jelentkezniük kellett.²⁴

Hogy mennyien hagyták el az országot engedély nélkül, azt pontosan nem tudjuk. De érdekes adatokat találunk abban az 1914 márciusában készített szentgotthárdi járási összeírásban, amelyben az előző év során Amerikába távozók számát gyűjtötték össze. E szerint 14 körjegyzőségből 183-an útlevéllel, míg 297-en – többnyire a védköteles férfiak – útlevél nélkül hagyták el a szülőföldjüket.²⁵ Vas megyében a határhoz közel lévő településekről gyalogosan szöktek át Stájerországba, és az ottani vasútállomásokról indultak tovább

a kiválasztott úti céljuk felé. A határon túl már nem kellett az útlevél – elegendő volt a munka- vagy cselédkönyv, a községi bizonyítvány –, mivel a hajóstársaságoknak csak a kiutazók száma és az ebből eredő haszon számított.²⁶

A külföldön tartózkodó állításköteleseket felszólították, hogy záros határidőn belül keressék fel valamelyik külképviseletet, vagy térjenek haza, és haladéktalanul jelenjenek meg a magyarországi sorozóbizottság előtt.²⁷ Az Érdekes Újság szerint a háború megmozdította az Egyesült Államokban élő magyarokat, és tömegesen jelentkeztek a konzulátusokon, hogy minél előbb harcba indulhassanak. Számos képet közölt az újság a New York-i osztrák–magyar főkonzulátus előtt sorakozó magyarokról és a tüntető felvonulásukról.²⁸

Az USA-ba távozókat – a Véderőről szóló 1912. évi 30. törvénycikk végrehajtása tárgyában kibocsátott utasítás 64. paragrafusa alapján – a magyarországi sorozóbizottság előtt való megjelenés alól felmentették, de a kinti osztrák–magyar konzulátus előtt orvosi vizsgálaton kellett megjelenniük. Ha alkalmasnak találták az egyént, akkor elküldték a rá vonatkozó iratokat az illetékes hazai törvényhatóságnak, hogy az állítási lajstrom megfelelő rovatába jegyezzék be: az illető „fogyatkozás nélkül alkalmas” a katonai szolgálatra. A háború miatt nem közlekedtek a hajójáratok Európa irányába, ezért a sorozott személy tényleges szolgáltatételre nem tudott megjelenni. Új bevonulási határidőt jelöltek ki ezért számára, amelyet az állítási lajstrom „Észrevétel” rovatába jegyeztek be.²⁹

¹⁹ 144.910/1914. B.M. számú körrendelete. A védköteles kivándorlók visszahívása. = Belügyi Közlöny, 1914. aug. 4. (továbbiakban: 144.910/1914. B.M. számú körrendelete, 1914.) 513–514. p.

²⁰ Háborús hírek, 1914.

²¹ Vissza Amerikából. = Pesti Hírlap, 1914. aug. 7. 5. p. (továbbiakban: Vissza, 1914.)

²² I. Ferenc József (Bécs, 1830. augusztus 18.–Bécs, 1916. november 21.): Osztrák császár, magyar és cseh király, az Osztrák–Magyar Monarchia első uralkodója (1867–1916).

²³ Vissza, 1914.

²⁴ 144.910/1914. B.M. számú körrendelete, 1914.

²⁵ HU-MNL-VaML-IV.428.b. 3321/1914.

²⁶ Rácz, 1971. 73. p.

²⁷ HU-MNL-VaML-IV.405.b. V.16518/1915.

²⁸ Magyarok háborús tüntetése Amerikában. = Érdekes Újság, 1914. szept. 13. 23. p.

²⁹ HU-MNL-VaML-IV.405.b. V.23431/1915.

Az amerikai konzulátusokon történt orvosi vizsgálat során állapították meg a védköteles személy alkalmasságát – esetleg az alkalmatlanságát –, amelyről egy részletes jegyzőkönyvet készítettek. Az Osztrák–Magyar Monarchia philadelphiai konzulátusán dr. Osterheimer Mór vizsgálta meg az állításköteleseket, és készítette el a páciensekről az orvosi szakvéleményét. Az alkalmatlan személyek testi „fogyatkozásának” létezéséről a főkonzulnak vagy a helyette eljáró beosztottnak is meg kellett győződnie. A jegyzőkönyv végére pedig belenyomtatták, hogy „*Tekintettel az elrendelt mozgósításra nevezett egyszersmind utasítottatt, hogy haladéktalanul térjen vissza a Monarchiába és jelentkezék az illetékes katonai hatóságnál.*”³⁰

A honvédelmi minisztérium felhívta a törvényhatóságok figyelmét még arra is, hogy az állításkötelesek személyazonosságát a községi előjáróságnak megküldött fénykép alapján azonosítsák, amelynek a hátoldalára, esetleg egy papírlapra jegyezzék fel a személyazonossági záradékot. Ezenkívül meg kellett állapítaniuk, hogy az illető mikor távozott külföldre. A községi bíró által a fényképre ráírt záradékot egy járási tisztviselővel is hitelesítették, majd az iratokat a honvédelmi minisztériumnak küldték meg.³¹

Az 1. világháború számos vonatkozásban változást hozott a fényképek használatában. Ezt bizonyítja a közelmúltban előkerült 67 darab fénykép, amelyek az 1914 előtti Vas vármegye Szentgotthárdi járás településeiről az USA-ba kivándorolt fiatal védköteles férfiakat, illetve néhány esetben feleségüket és gyermeküket ábrázolják. Ezek az egykor valószínűleg több pél-

dányban készült fotók igazán értékes történeti források, mivel nem hivatalos célra készülhettek, hanem az otthon maradt családnak, rokonságnak szánták őket. A többségükről kideríthető, hogy kiket ábrázoltak, az illetők honnan származtak, hol és mikor készültek a felvételek. Az előírásoknak megfelelően ezeknek a képeknek hátuljára a philadelphiai vagy a New York-i, egy esetben a Wilkes-Barre-i konzulátus alkalmazottjának – magyar vagy német nyelvű – hitelesítési záradéka és pecsétje került rá először. A philadelphiai konzulátuson a legtöbbször Reményi József,³² illetve néhányszor Járgocsi dr. Péterffy Ernő alkonzul, míg New Yorkban egy Göndöcs (?) nevű alkalmazott hitelesítette a képeket.³³

A konzulátusokon elkészült iratokat és a leadott fotókat ezt követően Magyarországra küldték, ahol a Szentgotthárdi járás főszolgabírája és az adott községi bírók az aláírásukkal, hivatali pecsétjükkel igazolták a fényképen szereplő személy azonosságát.³⁴ Sajnos a felvételek többségét nem hitelesítették a községi előjárók, ezért csak néhány település nevét lehetett beazonosítani, amelyek között szerepel: Apátistvánfalva, Csörötnek, Felsőrönök, Gasztony, Királyfalva (ma: Königsdorf, Ausztria), Kondorfa, Liba (ma: Minihof-Liebau, Ausztria), Orfalu, Permise (ma: Kétvölgy része), Rábatótfalu (ma: Szentgotthárd része), Újbalázsfal-

³² Reményi József (Pozsony, 1891. december 1. – Cleveland, USA, 1956. szeptember 25.): Joseph Reményi, amerikai magyar író, irodalomtörténész. Az első világháború előtt és alatt az Amerikai Egyesült Államokban konzulátusi tisztviselő volt osztrák-magyar szolgálatban, ott is telepedett le és újságírással foglalkozott.

³³ HU-MNL-VaML-IV.428.b. Kivándorlók képei 1914-1915.

³⁴ HU-MNL-VaML-IV.428.b. Kivándorlók képei 1914-1915.

³⁰ HU-MNL-VaML-IV.405.b. V.17748/1915.

³¹ HU-MNL-VaML-IV.405.b. V.17710/1915.

375.896
1914. — IV. szám.

HIRDETÉS

a védköteles korú kivándorlók visszahívása ügyében.

A m. kir. belügyminiszter úr f. hó 1-én 144.910–1914. szám alatt a következő leiratot intézte hozzám:

A monarchia fenyegetett érdekeinek védelme fegyverre szólította az ország véderejét.

Az elrendelt általános mozgósítás alkalmából tömegesen és lelkesen jelentkeztek véderő törvényünk alapján a hadkötelezettség teljesítésére hivatottak.

S akkor midőn az ország jelenvaló védköteles férfínépessége az ország védelmére harcba megy, nem szabadna hiányozni azoknak sem, kik az elmúlt időkben munkakeresés céljából az ország területét elhagyták, de akiknek szívében tudom ma is melegen élni a hazához való ragaszkodás nemes érzése.

Sokan lehetnek, akikhez a nagy távolság miatt nem jut el a haza hívó szózata vagy már csak későn értesülnének róla.

De sokan vannak azok is, kik annak idején meggondolatlanul, védkötelezettségük megsértésével hagyták el az országot s akiket eddig csak az igazságos büntetéstől való félelem tartott az idegen földön vissza.

Ő Császári és Apostoli Királyi Felségének 1913. évi május hó 2-án kelt legfelsőbb elhatározása alapján kihirdetett közkegyelem ez utóbbiaknak is lehetővé teszi most már a visszatérést.

A közzétett behívásnál is azonban közvetlenebb hatással van a távollevőkre hozzátartozóik hívó szava, mert ezekhez köti őket a vér és a rokoni kapcsolat.

A hozzátartozók tehát egyúttal hazafias kötelességüknek felelnek meg akkor, ha a hozzájuk közelállókat a mozgósításról, s illetőleg a közkegyelem tényéről értesítik s maguk részéről is levél útján buzdítják őket és hatnak rájuk a hazajövetelre.

A bevonulásra kötelezettek megkaphatják összes útiköltségeiket a legközelebbi osztrák-magyar konzulátusnál, ahol azonnal jelentkezniük kell.

S csak mert ismerem hazánk népeinek szülőföldjéhez való ősi ragaszkodását, meg vagyok győződve, hogy a hozzátartozók felhívása még azokra is hatással fog lenni, akikben esetleg már a hosszú távollét következtében meggyengült a hazájához való ragaszkodás érzése.

Sándor János s. k.,

m. kir. belügyminiszter.

Midőn ezt a leiratot — az amnesztia ügyében f. hó 2-án közzétett hirdetésemre való utalással — közhírré teszem, felhívom a közigazgatási hatóságokat s azoknak minden tisztviselőjét és hivatalos közegét, legyenek szívesek honfitársainkat távollevő hozzátartozóik visszahívására irányuló ténykedésre maguk is buzdítani és azok támogatására és segítségére lenni.

Budapest, 1914. augusztus 7.

Bárczy István s. k.,
polgármester.

BUDAPESTI SZÉKSZÓFŐNYOM
HÁZNYOMDÁJA — 1914 —

Hirdetés a védköteles korú kivándorlók visszahívása ügyében
(= A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár első világháborús plakátgyűjteménye, 1914. aug. 7. 4910.)

va (ma: Apátistvánfalva része), Patafalva (ma: Poppendorf im Burgenland, Ausztria). A különböző méretű képek többsége amerikai műtermekben készült, és egy részük levelezőlap – correspondence feliratos – hátlapú kartonlapra másolt felvétel.³⁵ A közel 50 évig kedvelt vizitkártyát ez a fajta levelezőlap szorította ki a használatból, mivel ez lett a legolcsóbb műtermi fénykép ebben a korszakban.³⁶ A legtöbb alkalommal csak egy illető látható a fotókon, de előfordult két és három személy szereplésével is, ilyenkor áthúzták a „felesleges” egyén portréját. A műteremben készült esküvői képeken együtt szereplő párok esetében gyakran levágták a felvételtől az ifjú feleséget.³⁷

A kabinet méretű, kartonra kasírozott fényképek egy részének a készítési helye is megállapítható, amelynek segítségével be lehet azonosítani, hogy hol, mely államokban tartózkodhattak a Vas vármegyéből egy jobb élet reményében „kitántorgott” férfiak. Hat fotóstúdió jelzése alapján kiderült, hogy Bethlehem (Pennsylvania, USA), Allentown (Pennsylvania, USA), Northampton (Massachusetts, USA), New Britain (Connecticut, USA), St. Louis (Missouri, USA) és New Brunswick (New Jersey, USA) városok fényképész stúdióiban álltak a fotómasina elé a fiatal emberek. Ez utóbbi településen Szabó István „magyar fényképész” felirattal látta el a kabinetportréit.³⁸ A képeken gyakran ugyanaz a műtermi környezet, bútor és háttér látható, amelyből arra lehet következtetni, hogy a védköteles egyének együtt keres-

ték fel, vagy egymásnak ajánlhatták az adott a fényképészt.³⁹ A férfiak általában ünnepi viseletben – zakóban, mellényben, vasalt élű nadrágban és néha kabátban – örököstették meg magukat. Az öltönyhöz magas szárú, lekerekített orrú, fűzős cipőt, vagy – a korban nagy slágernek számító – gombos bokacipőt húztak. Keményített, állógallérú vagy széles, lekerekített, lehajtott gallérú fehér inget vettek a zakó alá, melyhez változatos színű és formájú nyakkendőt kötöttek, vagy csokornyakkendőt tettek. A fotók egy részén megjelenik a kalap, amelyet ekkor az utcai öltözet tartozékaként nagyon változatos formában viseltek. Ezek közül láthatunk Brixton sapkát, Girardi és Panama, valamint széles karimájú, elől lehajló, hátul felfelé ívelő és féloldalasán hordott Fedora kalapokat is. A felvételeken a férfiak frizurája rövid, oldalra vagy hátrafésült, az arcuk borotvált. A fotók felén különféle – alig serkenő, rövid, nyírott vagy pödört, felfelé kunkorodó – bajuszokat láthatunk.⁴⁰

A védkötelesekről készült fényképek megőrizték ezeknek az egyszerű embereknek az arcát, az alakját, a viseletét, és talán egy kicsit a személyes történetüket is. Az is megállapítható, hogy a fotográfusnál mindannyian a legjobb és a legelőnyösebb pózban, ünnepi ruhában és rendezett frizurával igyekeztek megőrkíteni magukat az utókornak.⁴¹ További kutatásokat igényelne az, hogy kiderítsük, mi történt a fotókon szereplő személyekkel, hazatértek-e a háborút követően Magyarországra, vagy esetleg örökre az Egyesült Államokban maradtak. Ezekre a kérdésekre jelenlegi ismereteink alapján nem tudunk még választ adni.

³⁹ Uo.

⁴⁰ HU-MNL-VaML-IV.428.b. Kivándorlók képei 1914-1915.

⁴¹ Stemplerné Balog, 2009. 5. p.

³⁵ HU-MNL-VaML-IV.428.b. Kivándorlók képei 1914-1915.

³⁶ Stemplerné Balog Ilona: Történelem és fotográfia. Bp., 2009. (továbbiakban: Stemplerné Balog, 2009.) 112. p.

³⁷ Uo.

³⁸ HU-MNL-VaML-IV.428.b. Kivándorlók képei 1914-1915.

Magyarok háborús tüntetése Amerikában

A háború megmozdította az Amerikában élő magyarokat is, seregestől jelentkeztek kint konzulátusainknál és sietnek haza, hogy harcba szállhassanak. Képeink a new-yorki magyarság jelentkezését és tüntetéseit ábrázolják. 1. A háború első híre a new-yorki konzulátus előtt. – 2. A new-yorki osztrák-magyar főkonzulátus előtt jelentkeznek a magyarok és osztrákok. – 3. A német konzulátus előtt jelentkeznek a németek. – 4. Magyarok és németek háborús tüntetése New-Yorkban. – 5. Magyarok tüntető felvonulása. – 6. Várják a háborús híreket.

(Hemisch Edward felvételei)

Magyarok háborús tüntetése Amerikában
(= Érdekes Újság, 1914. szept. 13. 23. p.)

Az újbálaszfalvi illetőségű Doncsicz István 1916-ban hitelesített portréja

(A fényképek lelőhelye: HU-MNL-VaML-IV.428.b.)

Domján István
1914-ben hitelesített portréja

A csörötneki illetőségű Kukor József
1914-ben hitelesített portréja

Az újbalázsfalvi illetőségű Doncsecz Ferenc
1915-ben hitelesített portréja

Doncsecz Ferenc 1915-ben hitelesített
portréjának hátoldala

A libai illetőségű Müller Ferenc
1915-ben hitelesített portréja

Az orfalui Karba Károly és családja
1915-ben hitelesített portréja

Bauer Alajos
1914-ben hitelesített portréja

Simitz Ludwig és társai
1914-ben hitelesített portréja

Weinhofer József és felesége
1914-ben hitelesített portréja

A patafalvai Jandl Ágoston és társa
1914-ben hitelesített portréja

GRÓF LÁSZLÓ

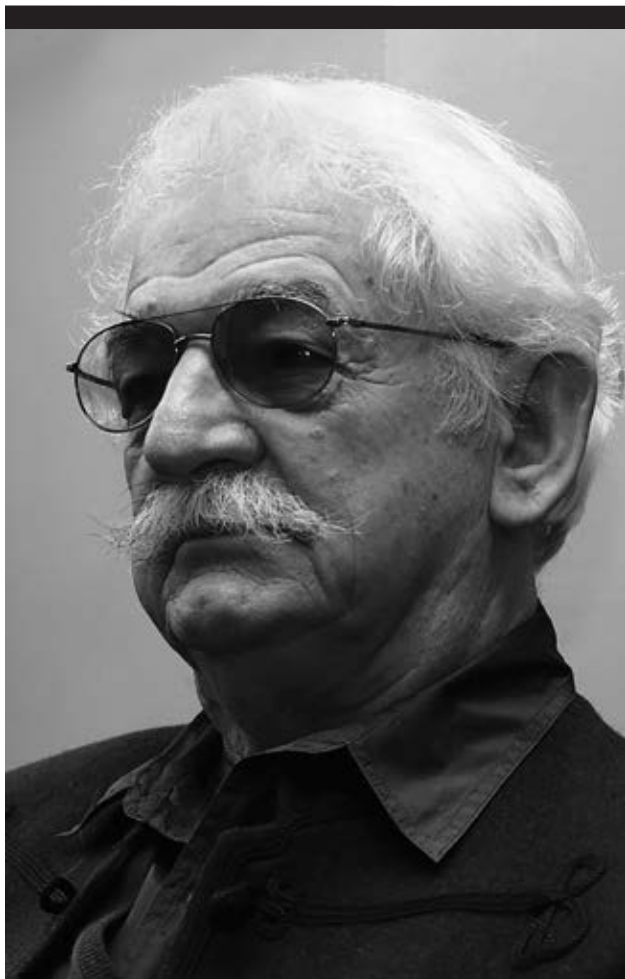
(1933–2020)

■ Feiszt György

Oxfordban, 2020. április 6-án elhunyt Gróf László térképtörténész, az angol Királyi Földrajzi Társaság tagja. A Szombathelyen született, Sárváron élő fiatalember a tejiparban dolgozott, és 1956 novemberében emigrált Angliába.

Hazájához való kötődését a Magyarországról kapott levelek bélyegeinek összegyűjtése tette szorossá. Filatéliai szenvedéllyel fejlesztett, szisztematikus gyűjteményei több nagy-britanniai kiállítás aranyérmét nyerték el. Egyik alapítója volt az Egyesült Királyságban működő „Hungarian Philatelic Society”-nek. Az egyesület félévenként megjelenő értesítőjét négy évtizeden át szerkesztette. E munkásságának elismeréseként a Magyar Filatéliai Tudományos Társaság 1986-ban tagjai sorába választotta. Sárvár postatörténetéről írt monográfiája 1994-ben Szombathelyen jelent meg.

Az „Oxford University” Helytörténeti Fakultását elvégezve, az angliai szalmafonásról írta meg diplomamunkáját, amelyet professzora javaslatára, a Barracuda Kiadó *Children of straw* címmel, önálló kötetként adott ki. A nagy népszerűséget aratott helytörténeti

mű 2002-ben napvilágot látott második kiadása a magyarországi és erdélyi szalmafonó hagyományokról írt fejezettel kibővítve jelent meg.

A szülőföldjére rendszeresen hazalátogató Gróf László történeti érdeklődése természetesen fordult szűkebb hazájának, Vas megyének és ősei városának, Sárvárnak múltja felé. Az 1960-as évektől kutatta és gyűjtötte Magyarország régi térképeit. A kartográfiaival kapcsolatos kutatási eredményeit hazai és nemzetközi szaklapokban rendszeresen publikálta. Figyelemmel kísérte a történelmi relikviákat áruba bocsátó londoni árveréseket. A felbukkanó, Vas megyéhez köthető ritkaságokat megvásárolta és hazahozta. 1985-ben Sárvár városnak adományozta a Nádasdy Vármúzeumban azóta állandó kiállításon látható, több tucat 16–17. században nyomtatott térképlapból álló „*Carta Hungarica*” térképgyűjteményét. Így került a múzeumba Matthias Greischer két híres, a sárvári várat ábrázoló metszete és Nádasdy Tamás országbíró saját kézírású levele. A Vas Megyei Levéltárnak egy ritkaságszámba menő 18. századi hadműveleti térképet adományozott.

A kartográfus szakma Európa-szerete Gróf Lászlót tartja Abraham Ortelius munkássága vezető szakértőjének. Több mint 100 lapból álló Ortelius-gyűjteménye ma már az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményét gazdagítja. Munkatársa és szakmai konzulense volt Szántai Lajos unikális, 1996-ban megjelent Magyarország 16–19. századi nyomtatott térképeit publikáló, két kötetes *Atlas Hungaricus*ának.

Gróf László nevéhez fűződik a magyar kartográfia elmúlt évtizedeinek talán legnagyobb felfedezése. Több ország könyvtáraiban végzett, minden

részletre kiterjedő kutatással kiderítette, hogy az 1760-ban Baselben kiadott monográfia mellékleteként megjelent első magyar nyelvű világrészterképeket az erdélyi Bod Péter készítette. Ennek köszönhetően az egykori magyarigéni (ma: Ighiu, Románia) református lelkész napjainkban már nemcsak a magyar irodalomtörténet és teológia, hanem a kartográfia panteonjában is méltó helyet kapott. A kartográfiai felfedezés iránt megnyilvánuló érdeklődés hozadéka volt, hogy a témakörben az elmúlt másfél évtizedben Feiszt György levéltáros barátjával Erdély közel száz településén több mint kétszáz előadást tartottak. Bod Péter kartográfiai tevékenységéről Gúdor Kund Botond erdélyi kutató kollégájával 2019-ben monográfiát publikáltak.

Gróf László az országokon átívelő szakmai és baráti kapcsolatok megteremtésben is utolérhetetlen volt. Kultúrtörténeti missziójának köszönhető, hogy a Sárvári Folklórnapi rendezvényeinek visszatérő szereplője lehetett a kelta hagyományokat őrző és ápoló Morris dancing angliai tánccsoport, majd ezt viszonzva angliai előadókörutat tehetett a sárvári Regös Együttes. Az ő kezdeményezésének és fáradhatatlan szervező munkájának eredménye volt az is, hogy a város 2013-ban monográfiát szentelt Gottesmann Alfrédnek, az 1964-ig Sárváron élt, napjainkra már-már elfeledett nagybányai festőművésznek.

Gróf Lászlót családja, hozzátartozói, barátai, közeli és távoli ismerősei megrendülten gyászolták.

A halálhíréről szóló internetes bejegyzést több mint félezren együttérzően kommentálták: „*Mindig csodáltam a végtelen energiád, szenvedélyed és a mindent megőrző memóriád*” – fogalmazta

egyikük. „Minden év májusa ünnep volt számunkra, mert ő eljött Erdélybe előadást tartani, beszélgetni, kérdezni az itt élő magyarok kisebb vagy nagyobb küzdelmeiről. Értette és érezte azt, mit jelent kisebbségben élni és megmaradni.” – írta egyik háromszéki barátja.

Egy angol tisztelője így búcsúzott tőle: „Jó, hűséges és segítőkész barát volt, nagyon fog hiányozni mindenkinek, nekem is. Sokat tett Magyarorszáért, de Angliának is nagy előnye lett, hogy ide költözött! Nyugodjék békében!”

Így legyen!

BIBLIOGRÁFIA

- Perfins of Hungary. Compil. Vojtech Maxa, Dave Malyon, Les Grof. [Rugby], [1975]. 50 p.
- Ortelius' maps of Hungary. = The Map Collector, 1979. Issue No. 6. 2-11. p.
- Sárvár a XVI-XVIII. század térképein. = Vasi Szemle, 1981. sz. 95-115. p.
- Burned for his beliefs. The story of Michael Servetus. = The Map Collector, 1982. Issue No. 21. 8-13. p.
- Carta Hungarica. Térképgyűjtemény, 1540-1841. [Nádasy Ferenc Múzeum, Sárvár]. Bp., 1988. 191 p.
- Children of straw. The story of a vanished craft and industry in Bucks, Herts, Beds and Essex. Buckingham, 1988. 124 p.
- Néhány gondolat a térképek és a helytörténet világából. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 1990. 92-95. p.
- Anon (Vavassore), Ungaria, c.1538 [pre-1526?], Venice. [Chinnor, Oxford], [c1991?]. 4 p.
- The recent discovery of a „lost” map of Hungary. = The Map Collector, 1991. Issue No. 57. 18-19. p.
- Magyarország térképei az Ortelius atlaszokban. = Cartographica Hungarica, 1992. 1. sz. 26-36. p.
- Marsigli gróf élete, I-VI. rész. = Cartographica Hungarica, 1992. 2. sz. 9-23. p.; 1993. 3. sz. 25-29. p.; 1994. 4. sz. 46-50. p.; 1996. 5. sz. 12-17. p.; 1998. 6. sz. 18-24. p.; 2000. 7. sz. 31-36. p.
- Sárvár postatörténete. Szombathely-Sárvár, 1994. 219 p.
- Kenedics József Vas vármegye térképe. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 2000. 3. sz. 54-57. p.
- Children of straw : the story of a vanished craft and industry in Bucks, Herts, Beds and Essex. 2. ed. Buckingham, 2002. 128 p.
- Bod Péter nyomában Erdélyben. = Cartographica Hungarica, 2004. 8. sz. 40-57. p.
- Bod Péter térképei. = Geodézia és Kartográfia, 2004. 2. sz. 34-40. p.
- 200 éve hunyt el Kenedics József (1756-1809) geometra, az első nyomtatott Vas vármegyei közigazgatási és a szombathelyi egyházmegyei térkép alkotója. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények, 2009. 3. sz. 5-10. p.
- John Speed Magyarország térképei. In: Szőnyi Antikváriuma. 31. könyvkiadás. [Bp.], 2014. 77-84. p.
- Gúdor Kund Botond – G. L.: Bod Péter, a kartográfus. Sepsiszentgyörgy, 2019. 142 p.
- Gúdor Kund Botond – G. L.: Cartografural Péter Bod. Sfânti Gheorghe, 2019. 130 p.

DR. OSZKÓ ZOLTÁN

(1929–2020)

■ Feiszt György

Oszkó Zoltán 1929. november 22-én született Szombathelyen. Korán árván maradt. Őt és nővérét édesanyjuk Hosszúperesztegen egyedül nevelte. A tehetséges tanuló a hatodik osztály elvégzése után kapta meg az Országos Magyar Falusi Tehetségmentési Alap ösztöndíját, így vették fel a Premontrei Rend Szombathelyi Szent Norbert Gimnáziumába. Innen került a Kőszegi Tanítóképzőbe, amelynek elvégzése után 1950-ben kapta meg kinevezését a Szentgotthárd-Rábakethelyi Általános Iskolába.

Sorkatonai szolgálata idején ezredkönyvtáros lett, énekkart, futballcsapatot, színjátszó csoportot szervezett. A katonaidejének letöltése után érkezett Kemenesaljára. Egyházashetyén tanító, majd osztályfőnök beosztásban vezette az úttörőcsapatot, és kinevezték a helyi kultúrotthon igazgatójának. Itt ismerkedett meg és kötött házasságot 1955. július 26-án Szalai Erzsébettel, aki az ő ösztönzésére szerzett történelem-testnevelés szakos végzettséget, majd a Pécsi Tanárképző Főiskolán magyar-történelem szakos diplomát.

A tanár úr sportkört szervezett, színdarabokat rendezett, és bekapcsolódott a honismereti mozgalomba. 1967 és 1970 között végezte el az ELTE Bölcsészettudományi Karának történelem kiegészítő tagozatát, majd pár év múlva megírta *A közigazgatás és a népképviselő fejlődése és ellentmondásai* című doktori dolgozatát.

A bobai tanítóskodás mellett egy évtizeden át végezte a járási tanulmányi felügyelői feladatokat. 1968. szeptember 1-jén nevezték ki a Celldömölki Eötvös Loránd Általános Iskola igazgatójának: az intézmény vezetését 1990. december 31-i nyugdíjazásáig látta el.

Zoli bácsit – ahogy nevezték – szerették a gyerekek és a szülők, tisztelték a kollégái. Határozott és közvetlen vezető volt. Tanácsai, észrevételei mögött szakmai tudás, pedagógusi tapasztalat, emberi bölcsesség húzódott. Életelve volt, hogy a gyengébbeket támogatni, a tehetségeseket gondozni kell. Igazgatóként, gyermeket szerető, jó humorú és vidám pedagógusként alakította a diákközösséget, és kollégái útját is odafigyeléssel egyengette.

Szeretett tanítani. Ars poeticáját így fogalmazta meg: „Aki hivatásának tartja a tanítást, annak rengeteg örömet ad a gyerekek nevelése.” Pedagógusi pályájának különleges pillanata volt, amikor 2019 szeptemberében felbontotta az épületben 1969-ben elhelyezett időkapszulát, és a jelenlévők boldogan olvashatták az egykori diákok félévszázados üzeneteit.

Nyugdíjba vonulása után is aktív közéleti tevékenységet folytatott.

Nagy energiával vett részt a honismereti mozgalomban. Kiemelten fontosnak tartotta az egykori iskolája névadójára emlékező programok szervezését.

Gyakran idézte Eötvös Lorándnak „Múltékony életünkben arra törekszünk, hogy valami maradandót alkossunk” – mondását. Ennek szellemében alkotott Zoli bácsi is maradandót.

A Celldömölki Honismereti Kör aktív tagjaként példamutató munkát végzett. Helytörténeti tanulmányai a helyi periodikákban, pedagógiai szakfolyóiratokban, valamint a Vasi Honismereti és Helytörténeti Közleményekben jelentek meg. Büszke volt arra, hogy 1991-ben megírhatta az Eötvös Loránd Általános Iskola száz évének és 2010-ben a celldömölki kesztyűgyárnak a történetét. Fáradhatatlanul végezte helytörténeti kutatásait, és ezekről rendszeresen tartott előadásokat. Pedagógiai életútjáért 1998-ban Vas Megye Közgyűlésének az Önkormányzat Szolgálatáért Kitüntető Oklevele és Emlékplakettje Oktatási Tagozata elismerésben részesült.

Gyakran elmondta véleményét a városról, az aktuális tennivalókról. Közéleti tevékenységét az önkormányzat 2004-ben Celldömölk 25 éves jubileumi városi ünnepségén Celldömölk Városért Érdemérem kitüntetéssel ismerte el.

Oszkó Zoltánt tevékeny életének 91. évében, 2020. szeptember 8-án érte a halál. Tisztelői, élükön az önkormányzat vezetőivel, a városi temetőben vettek tőle végső búcsút.

KRÓNIKA

2020. JANUÁR–DECEMBER

■ Szalainé Bodor Edit – Tóth Kálmán

Január

3. Emlékkiállítás nyílt *30 éve szabadon* címmel a szombathelyi Weöres Sándor Színházban. A tárlat, amelyet Békés Márton történész, a Terror Háza Múzeum kutatási igazgatója nyitott meg, idézetekkel, fényképekkel és korabeli cikkekkel mutatta be a kommunista rendszer és az elmúlt 30 év meghatározó pillanatait.

15. A Vasi Múzeumbarát Egylet szervezésében, *Neves „Vas megyei” régészek emlékezete* címmel Ilon Gábor régész előadást tartott a Savaria Múzeumban. Az előadó Miske Kálmán (1860–1943), Fettich Nándor (1900–1971) és Mozsolics Amália (1910–1997) munkásságát idézte fel.

16. A Berzsenyi Dániel Könyvtárban bemutatták Gál József *Rekviem a drámai szopránért: Németh Mária emlékezete 1897–1967* című kötetet. A kiadványt a szerző mellett az érdeklődők figyelmébe ajánlotta Benke Éva Radnóti-díjas pedagógus, dr. Vörös Ottó, a Csaba József Honismereti Egyesület elnöke és Farkas Imre nemeskoltai polgármester. Az egykori alkalmazottak utódokra hagyományozott emlékeit P. Hajmási Erika és Kiss Judit idézték fel. A program társszervezője a körmen-di Csaba József Honismereti Egyesület és a Nemeskoltáért Egyesület volt.

17. Dr. Fettich Nándor régész, ötvös, az MTA tagja születésének 120. évfordulója alkalmából emléknapot rendeztek Acsádon. A résztvevők délután a kultúrházra áthelyezett emléktáblánál tisztelgettek a tudós életműve előtt.

A MNL Vas Megyei Levéltára kiállítótermében megnyílt Sütő Éva iparművész *Zászlójelek és minitextilek* című kiállítása. Dr. Melega Miklós levéltár-igazgató köszöntötte az egybegyűlteket, majd Tóth Csaba Munkácsy-díjas festőművész mutatta be a tárlatot.

18. Huszonhatodik alkalommal adta át a Községi Kultúráért díjakat a Dr. Kiss Gyula Kulturális Egyesület, ezúttal a cell-dömölki Kemenesaljai Művelődési Központban. Elsőként a baráti kör képviselőjében Horváth György mondott köszöntőt, majd Fehér László helyi polgármester beszélt a város kulturális kínálatáról. Az elismerést 2020-ban tizenegyen kapták meg.

Jubileumi ünnepséget tartott a 20 éves Ivánci Népdalkör. Köszöntőt mondott V. Németh Zsolt, kiemelkedő nemzeti értékek felügyeletéért felelős miniszteri biztos, majd Bedi Józsefné, a népdalkör vezetője ismertette a kör történetét, végül Gyarmati Tiborné polgármester köszöntötte a dalosokat.

19. Huszadik alkalommal rendezték meg Rumban a helyi születésű neves szobrászművészről elnevezett Rumi Rajki István Kulturális Napokat. A megnyitón köszöntőt mondott dr. Balázs Péter megyei jegyző. A zenés műsor után, a művelődési házban Tóth Csaba Munkácsy-díjas festőművész ajánlotta a jelenlévők figyelmébe *A világ a festők szemével* című kiállítást, amelyet Lökkös József és Katona László munkáiból rendeztek.

20. A magyar kultúra napja alkalmából átadták a Kresznerics Ferenc-díjakat Celldömölkön. A 2020. év kitüntetettjei: Pálné Horváth Mária, a Kemenesaljai Művelődési Központ és Könyvtár igazgatója és Nagy Gábor, a Soltis Lajos Színház alapítója, vezetője.

A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár a magyar kultúra napja alkalmából saját készítésű rövidfilmmel jelentkezett, amelynek célja volt egyrészt felvillantani a könyvtáros szakemberek – kedvenc lírai és prózai alkotások választása által – kultúrához fűződő személyes viszonyát, másrészt szemléltetni az irodalom sokszínűségét. A 26 könyvtáros és könyvtári dolgozó által szabadon választott szépirodalmi mű előadása az intézmény különböző pontjain került rögzítésre, így a néző nemcsak az irodalomban, hanem a könyvek házában is rövid sétát tehetett az ünnep alkalmából.

22. Megtartották a Boldog Batthyány-Strattmann László emlékévé első rendezvényét Körmenden. (2020-ban volt a herceg orvos születésének 150., 2021-ben pedig halálának 90. évfordulója.) A megjelenteket Bebes István polgármester köszöntötte, majd Kovács Andorné, Batthyány-Strattmann László szülőfaluja, Dunakiliti polgármestere mutatta be a településen élő kultuszt. A kitüntetésben 2020-ban dr. Császár Tamás, a Zala Megyei Szent Rafael Kórház geriátriai króni-

kus belgyógyászati és rehabilitációs osztályának osztályvezető főorvosa részesült. A díjátadó után dr. Székely János megyés püspök szentmisét celebrált a Szent Erzsébet-plébániatemplomban.

25. Családi délutánra hívta a közönséget a Smidt Múzeum. A *Nők a romantika korában* című programban tárgyaló foglalkozás, matinékonzert és tárlatvezetés szerepelt; az intézmény biedermeier termében Szommer Ildikó, a Szent Márton Intézet vezetője kalauzolta az érdeklődőket.

A Rotary Club Szombathely – a szombathelyi Pannónia étteremben – megtartotta hagyományos bálját, amelyen átadták a 2019-ben odaítélt Kiss Sándor-díjat. A kitüntetést – a kuratóriumi döntés alapján – Biczó-Takács Lilla díszlettervező, látványtervező iparművész érdemelte ki.

28. A Berzsényi Dániel Könyvtárban bemutatták az *Életünk* című folyóirat 2019. évi 9–10., a város vendéglátás-történetét az 1800-as évektől a rendszerváltásig feldolgozó lapszámát. A vendégeket Alexa Károly főszerkesztő köszöntötte. A kerekasztal-beszélgetés résztvevői Pammer István, Végh Lajos, Végh András és Kiss Ervin vendéglátós szakemberek, valamint Bajzik Zsolt levéltáros voltak. A beszélgetést moderálta Gergő Judit szerkesztő-műsorvezető.

Február

6. A 70 éves Kamper Lajos kőszegi születésű grafikusművész és a 80 éves Erhard Ehm osztrák képzőművész, építész mérnök alkotásaiból nyílt kiállítás a kőszegi Jurisics-vár lovagtermében. A tárlat szervezője a 2020-ban alapításának 15. évfordulóját ünneplő Kőszegi Művészeti Egyesület volt.

A kőszegi labdarúgóklub felvette a legendás Aranycsapat középhátvédjének, Lóránt Gyulának a nevét. (Az új név: Kőszegi Lóránt Gyula Football Club.)

7. A szlovén kultúra napja alkalmából ünnepséget tartottak a szentgotthárdi színházteremben. Megemlékeztek az Országos Szlovén Önkormányzat működésének 25. és a Szentgotthárdi Szlovén Rádió (Radio Monošter) megalakulásának 20. évfordulójáról is. Köszöntőt mondott Kovács Andrea, a Magyarországi Szlovének Szövetségének elnöke és Olga Belec államtitkár. Az esemény keretében elismerésben részesült Mukics Ferenc, a rádió főszerkesztője és Ropos Márton, aki csaknem 25 éven át az Országos Szlovén Önkormányzat elnökeként tevékenykedett.

12. Dr. Simon Endréné Pável Juditot, Pável Ágoston nyelvész, néprajzkutató, költő lányát énekekkel, zenével, verssel, filmvetítéssel köszöntötték tisztelői a Savaria Múzeum dísztermében 95. születésnapja alkalmából. Az ünnepelt életútjának mozaikjai Tanai Ibolya kérdései alapján villantak fel: Zeneakadémia, közgazdasági tanulmányok, a domonkos nővérekkel eltöltött évek, ének- és történelemtanítás, helytörténeti gyűjtés és publikálás, a Szent Márton Könyvtár felélesztése. Az eseményt a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének Szombathelyi Csoportja, a Pável Ágoston Szlovén Kulturális Egyesület, a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum, a Smidt Múzeumért Alapítvány, a Szombathelyi Szlovén Önkormányzat és a Vasi Múzeumbarát Egylet szervezte.

13–14. Megtartották a *Vasi őrtüzek* című kétnapos konferenciát. A program Békássy Ferenc, zsennyei születésű költő kastélykertbeli sírjának megkoszorúzásával kezdődött, majd az első napon, a kastélyban irodalmi előadások hangzottak el, többek között Turboly Lilla költő és meseíró, Weiner-Sennyey Tibor költő és esszéista, Farkas-Kovács László költő, Sinkó Adrienn költő és gyógypedagógus, valamint Gergye Rezső, a vasvári művelődési ház vezetője közreműködésével.

15. A 40. születésnapját ünneplő celldömölki Soltis Lajos Színház jubileumi díszelőadásaként Csehov *A három nővér* című darabját láthatta a közönség, Sardar Tagirovsky rendezésében.

17. A 2019-es év régészeti, építészeti és restaurátori kutatásainak eredményeiről számoltak be *A jáki Szent György-templom történetének ismeretlen fejezetei* című konferencián a Szombathelyi Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnázium dísztermében. Levezető elnök volt dr. Zágórhidi Czigány Balázs, a vasvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény igazgatója. A vendégeket dr. Székely János megyés püspök köszöntötte. A tanácskozást a Szombathelyi Egyházmegye, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár és a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége szervezte.

17–18. A magyar széppróza napja alkalmából a Berzsenyi Dániel Könyvtár, a Cicelle Aranyháromszög Művészeti és Kulturális Társaság és a Savaria University Press Alapítvány bemutatta a *„Szel el ne hordja...”: Cicelle-konferenciák, 2012–2019* című könyvet, másnap pedig Ambrus Lajos író szerzői estjére került sor. Az 1. emeleti hírlapolvasóban kiállítás nyílt évfordulós írók munkáiból, első kiadású kötetiből.

18. *A zsidók szerepe és részvétele a polgárosodásban Magyarországon* címmel szakmai konferenciát rendezett a kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete (FTI-iASK) a Zwingerben. A bevezető előadást Zima András egyetemi docens tartotta.

20. A Szombathelyi Képtár 35 éves születésnapja alkalmából tárlat nyílt a Savaria Múzeumban (a Szombathelyi Képtár felújítása miatt) *Művészek, stílusok, események, jelenségek* címmel. Csapláros Andrea, a Savaria Múzeum igazgatója köszöntő szavait Czenki Zsuzsanna általános igazgatóhelyettes, míg Cebula

Anna, a Szombathelyi Képtár igazgatója megnyitóbeszédét Tanai Ibolya tolmácsolta. A 35 év – 35 műalkotás koncepcióra felfűzött kiállítást dr. Gálig Zoltán művészettörténész rendezte.

22. Horváth Lajos, az egykori 83. gyalogezred főhadnagya naplószerű visszaemlékezéseinek és fényképgyűjteményének digitalizált változatát mutatták be a szombathelyi Smidt Múzeumban, a Savaria Múzeum és a Szent György Lovagrend szervezésében. Köszöntőt mondott Csapláros Andrea múzeumigazgató, a hagyatékot bemutatta Tóth Róbert történész-muzeológus.

25. A Magyar Levéltárosok Egyesülete által alapított az Év Levéltára országos rangú díjat vehette át a MNL Vas Megyei Levéltára a szombathelyi megyeháza dísztermében. Az ünnepi eseményen házigazdaként jelen volt Harangozó Bertalan kormány megbízott. Köszöntőt mondott Majthényi László, a Vas Megyei Közgyűlés elnöke, majd Horváth Soma alpolgármester és Szóllás Péter, az Emberi Erőforrások Minisztériuma Könyvtári és Levéltári Főosztályának vezetője méltatta a kitüntetett intézmény tevékenységét. Az eseményen felszólalt még dr. Szabó Csaba, a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója és Tyekvicska Árpád, a Magyar Levéltárosok Egyesületének választmányi tagja. A díjat dr. Melega Miklós igazgató vette át az egyesület elnökétől, dr. Kenyeres Istvántól.

26. A Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubja *Helyek – épületek – építészek* sorozatában Tangl Balázs történész (Smidt Múzeum) előadást tartott *A szombathelyi huszárlaktanya története a dualizmus korában* címmel. A program társszervezője a Vasi Múzeumbarát Egylet volt.

28. A celldömölki KMKK Mórítz Galériában Torjay Valter alkotásaiból kiállítás nyílt, valamint bemutatták a festőművész *Önvallomás* című kötetét. A tárlatot

Tóth Csaba Munkácsy-díjas festőművész ajánlotta a résztvevők figyelmébe.

29. Műsort adott a szombathelyi Ungaresca Táncegyüttes – korábbi művészeti vezetője és koreográfusa, Horváth János (Gedi) 75. születésnapja tiszteletére a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központban.

Az év élőlényeit bemutató ismeretterjesztő előadásokra és családi délutánra került sor a Savaria Múzeumban. A házigazda intézmény és az MTA Vas Megyei Tudományos Testülete közös rendezvényének programjában dr. Vig Károly (Savaria MHV Múzeum) *Az év rovára a tavaszi álganéjtúró*; dr. Szinetár Csaba (ELTE Savaria Egyetemi Központ) *Az év hala a süllő*; Dankovics Róbert (Savaria MHV Múzeum) *Az év hullője a keresztes vipera*; dr. Gyurácz József (ELTE Savaria Egyetemi Központ) *Az év madara az erdei fülesbagoly*; Molnár Gábor (Árpád-házi Szent Margit Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium, Kőszeg) *Az év városi madara a vörösbegy*; Takács Árpád (Őrségi Nemzeti Park) *Az év emlőse a vidra*; dr. Schmidt Dávid (Soproni Egyetem) *Az év gombája a csoportos csészegomba*; dr. Mesterházy Attila (Hortobágyi Nemzeti Park) *Az év vadvirága a nemes májvirág*; Keszei Balázs (Jurisich Miklós Gimnázium, Kőszeg) *Az év fája a tatár juhar*; Pődör György (Szombathely) *Az év ásványa a turmalin* és *Az év ősmaradványa az óriás őscápa* című előadásai szerepeltek.

Március

2–4. Nagyszabású rendezvénysorozatra került sor a 2. világháború idején Szombathely ellen végrehajtott, a Sarlós Boldogasszony Székesegyházat is súlyosan megrongáló légitámadás 75. évfordulója és a Foucault-féle ingakísérlet első szombathelyi bemutatójának 140. évfordulója alkalmából. A székesegyházban megismételt ingakísérlet ünnepélyes el-

indításában dr. Székely János megyés püspök, dr. Nemény András polgármester és dr. Puskás Tivadar volt polgármester működtek közre. A kísérlet tudományos hátterét a helyszínen megtekinthető tablókiállítás és ismeretterjesztő film révén ismerhették meg az érdeklődők.

A Városháza aulájában vitéz Fonyódi László gyűjteményéből, Horváth Soma alpolgármester ajánlásával kiállítás nyílt „*Kívül-belől leselkedő halál elől...*” – *A 2. világháború momentumai képekben, szombathelyi vonatkozásokkal* címmel.

A megyeháza dísztermében emlékkonferenciára került sor, amelynek levezető elnöke Mayer László, a Vasi Szemle főszerkesztője volt. A tanácskozás résztvevőit Harangozó Bertalan kormány megbízott (Vas Megyei Kormányhivatal), Császár István plébános (Szombathelyi Főplébánia) és dr. Nemény András polgármester (Szombathely Megyei Jogú Város) köszöntötte. A konferencián dr. Soós Viktor Attila PhD, történész (Nemzeti Emlékezet Bizottság, Budapest) *A szombathelyi bombázások társadalmi hatásai*; Nagy Lajos Endre ny. vízügyi osztályvezető (Szombathely) *A bombázás egy 10 éves gyermek szemével*; Nagylaki András tanár (Brenner János Nevelési Központ, Szombathely) *A szombathelyi légitámadás pusztító eszközei*; Czírók Zoltán repüléstörténész (Szombathely) *Az 1945. március 4-i légitámadás amerikai szemszögéből*; Gyarmati András festő-restaurátor (Szombathely) *A szombathelyi székesegyház sérült művészeti értékeinek restaurálása* című előadásai hangzottak el. Zárásként a szerzők, Lendvai Rezső és Koltay Ferenc bemutatták *A szombathelyi székesegyház bombázása* című kötetet. Az emlékkonferencia helyszínén megtekinthető volt a MNL Vas Megyei Levéltára dokumentumaiból és Kern István magángyűjteményéből összeállított tárlat.

Március 4-én délben, a légitámadás kezdetére emlékezve megszólalt a székesegyház Mária-harangja, majd Lakner-Bognár András orgonaművész játéka és Lendvai Rezső egyházközségi világi elnök (Székesegyházi Főplébánia) emlékező gondolatai hangzottak el a székesegyházban.

Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata kegyeleti megemlékezésére két helyszínen került sor. Az Árpád-házi Szent Erzsébet-plébániatemplom (ferences templom) Assisi Szent Ferenc Kollégiuma Thököly Imre utcai homlokzatán elhelyezett emléktáblánál tartott ökumenikus szertatás keretében imát mondott Horváth Achilles OFM házfőnök, plébános, Jakab Bálint Mihály református lelkész és Gregersen-Labossa György evangélikus lelkész. Koszorúzási ünnepséget tartottak az ELTE Savaria Egyetemi Központ D épülete (Berzsenyi tér 2.) homlokzatán elhelyezett emléktáblánál is.

A székesegyház északi falán elhelyezett emléktábla avatási ünnepségén áldást Császár István plébános, avatóbeszédet dr. Puskás Tivadar volt polgármester mondott. Az emléktáblát Ferenczy Ádám kőfaragó és Kékesi Gábor szobrászművész készítette. Az eseménysorozat a székesegyházban, dr. Székely János megyés püspök által celebrált szentmisével ért véget.

Az emléknapok megszervezésében együttműködő szervezetek: Agora – Szombathelyi Kulturális Központ, ELTE Gothard Asztrofizikai Observatórium és Multidiszciplináris Kutatóközpont, ELTE Savaria Egyetemi Központ, MNL Vas Megyei Levéltára, Savaria MHV Múzeum, Szent Erzsébet Plébánia, Szombathely MJV Önkormányzata, Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár, Szombathelyi Főplébánia, Szombathelyi Székesegyházért Alapítvány, Vas Megyei Kormányhivatal, Vasi Múzeumbarát Egylet.

3. A Medve sajtó 90. évfordulóját ünnepelték a répcelaki sajtgyárban.

6. A kőszegi Jurisics-vár lovagtermében *Női művészek* címmel kiállítás nyílt a fennállásának 15. évfordulóját ünneplő Kőszegi Művészeti Egyesület szervezésében. A tárlat egyben tisztelgés volt az Európában száz évvel ezelőtt kezdődött nőmozgalmak előtt is. Az összeállítást Czenki Zsuzsanna, a Savaria MHV Múzeum általános igazgatóhelyettese ajánlotta a jelenlévők figyelmébe.

11. Sz. Hábetler Márta szombathelyi festőművész képeiből kiállítás nyílt a répcelaki Répce Galériában. A Nyitott Tér Kulturális Közhasznú Egyesület és a Répcelaki Művelődési Ház és Könyvtár által szervezett tárlatot Torjay Valter festőművész nyitotta meg.

22. Megalakulásának 20. évfordulóját ünnepelte a magyar roncsderbibanokság meghatározó együttese, az Auto-Crash Szombathely SE.

24. 75 éve számolták fel a Kőszeg környékén 1944 novemberétől 1945 március végéig működő táborokat. Ennek kapcsán az egykori téglagyár barakkjaiban mártírhalált halt munkaszolgálatosokra emlékeztek.

Május

12. A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár játékot hirdetett a Haladás Sportegyesület megalakulásának 100. évfordulója apropóján. A kilenc fordulás vetélkedő 2020. június végéig tartott és összesen 100 kérdést tartalmazott. A helyes megoldást beküldők között a játék végén értékes nyereményeket sorsoltak ki.

Június

3. *Vérző Magyarország* címmel konferenciát rendeztek a trianoni békediktátum 100. évfordulója alkalmából a szombathelyi Őrvidék Házban. Az elsősorban Vas vármegyére koncentráló 8 előadás elhangzása és a megemlékező kiállítás meg-

nyitása előtt Hende Csaba, az országgyűlés alelnöke és dr. Székely János megyés püspök mondott köszöntőt.

4. Bognár Béla soproni gyűjtő 175 darabból álló képeslap-kollekciójából és 14 trianoni falvédőjéből nyílt tárlat a trianoni békediktátum aláírásának 100. évfordulója alkalmából a szombathelyi Puszkás Galériában. A Vasi Múzeumbarát Egylet által szervezett eseményt dr. Melega Miklós, a MNL Vas Megyei Levéltára igazgatója nyitotta meg.

13–17. A Vasi Múzeumbarát Egylet és a Savaria Múzeum 19. alkalommal rendezte meg a régmúlt korok iránt érdeklődő felső tagozatos diákok számára a napközis régésztábort. A programok ezúttal a római kori utak, utazás témaköréhez kapcsolódtak.

14. Részben közadakozásból készült trianoni emlékművet avattak a csákánydoroszlói plébániakertben.

17. A Vasszécsenyben élő Varga Bernadett iparművész szakrális kárpitjaiból nyílt kiállítás *Ars Sacra* címmel a Martineum Felnőttképző Akadémia konferenciatermében, dr. Prokopp Mária művészettörténész nyitóbeszédével.

21. A karanténhelyzet feloldását követően, a Kőszegi Várszínház első eseményeként a helyi születésű Gergy Krisztián táncművész, koreográfus, rendező első önálló képzőművészeti kiállítása nyílt meg *Levitációk* címmel a Jurisics-vár lovagtermében. Köszöntőt mondott Vojnich Erzsébet festőművész.

22. Időszaki kiállítás nyílt a Berzsényi Dániel Könyvtár 2. emeleti olvasótermében *Könyvtári plakátok fesztiválja: válogatás szombathelyi nagyrendezvények posztereiből* címmel. A galériakiállítás keretében – a könyvtár helyismereti gyűjteményéből – azoknak a nagy múltú városi rendezvényeknek a plakátjaiból állítottak össze 9 tablónyi válogatást, amelyek évről

évre megrendezésre kerülnek, ám idén a koronavírus-járvány miatt elmaradtak.

23. A Szombathelyi 11-es Huszár Hagyományörző Egyesület megtartotta hagyományos ezrednapját az egykori huszárlaktanya udvarán. Megemlékeztek a trianoni békediktátum 100. évfordulójáról és felavatták a helyreállított huszárszobrot. A programon részt vett Habsburg-Lotharingiai Sándor királyi herceg, az Aranysarkantyús Vitézi Lovagrend nagymestere is.

27. A *Tündérszép Ilona és Árgyélus királyfi* című előadás szabadtéri premierjével és az *Álomkergetők* című album bemutatójával ünnepelte Celldömölkön a Soltis Lajos Színház megalakulásának 40. évfordulóját.

29. Megkezdődött a 25. Nemzetközi Nyári Egyetem Kőszegen. Szervezői voltak a Kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete (FTI-iASK), a Társadalmi és Európai Tanulmányok Intézete (ISES), a Pannon Egyetem, az Erasmus+ Program és a kőszegi UNESCO Tanszék. A nyári egyetem, amely a koronavírus-járvány miatt online került megszervezésre, július 3-ig tartott. A nemzetközi kurzust *Keringő a bizonytalansággal*, a szekciókat *Megpróbáltatások és átalakulások Közép- és Kelet-Európában 1989-től a COVID 19-ig* címmel hirdették meg a szervezők.

30. Kiállítás nyílt *Szent II. János Pál pápaságának története bélyegeken és képeslapokon* címmel a szombathelyi Szily János Látogatóközpontban. Steindl Rezső gyűjteménye a Szentatya születése 100. évfordulójának állított emléket. A megnyitón Perger Gyula plébános, püspöki referens, az intézmény igazgatója és dr. Székely János megyés püspök idézte fel a szentatya életútját.

Webes szemináriummal zárult a magyar-szlovén határtérség több mint 120 települését érintő, öt héten át tartó

E-documenta Pannonica nemzetközi projekt, amelynek eredményeképpen a terület kulturális örökségét dokumentáló adatbázis jött létre három szlovén és két magyar (Savaria Megyei Hatóköri Városi Múzeum, MNL Vas Megyei Levéltára) partner együttműködésével.

Július

4. Az Órségben 1950. június 23-án kezdődtek meg a kitelepítések. Ennek 70. évfordulója alkalmából *És mindenik talpra tudott állni!* címmel vándorkiállítás nyílt az őriszentpéteri művelődési házban, az Órségi Kitelepítéseket Kutató Egyesület szervezésében. A megnyitó után a résztvevők a református templom kertjében megkoszorúzták a kitelepítettek emlékhelyét.

10. Ünnepléses keretek között átadták Őriszentpéteren az Órségi Vadászati Kiállítást befogadó, az egykori orvosi rendelő átalakításával és felújításával kialakított épületet. (Gömbös Mátyás vadász-mester magángyűjteményének 17 évig Magyarorszábatfa adott otthont.)

11. Tizedik alkalommal rendezte meg a Klapka György Lovas Polgárőr és Hagyományörző Egyesület a *Communitas Fidelissima* elnevezésű, határ menti falvakat érintő Húségtúrát. (Azokat a településeket járják végig a résztvevők, amelyek 1923-ban a Magyarországhoz való tartozás mellett döntöttek.)

18. A sitkei művelődési házban tartotta megalakulásának 40. évfordulóját a Soltis Lajos Színház. Egykori és ma is aktív színjátékosok, a színház sorsát egyengető támogatók és színházi segítők gyűltek össze az eseményen.

Augusztus

1. Kercaszomoron emlékművet avattak – dr. Gulyás Gergely, a Miniszterelnökséget vezető miniszter, V. Német

Zsolt országgyűlési képviselő és Kapornaky Sándor polgármester részvételével – az 1920. évi, 100 évvel ezelőtti szomoróci fegyveres felkelés résztvevői előtt tisztelegve. Az uzsai bazaltkőből készített alkotásra 25 név került fel.

5. A majdan a szombathelyi Éva-malom homlokzatát díszítő 1800 téglát láttak el szombathelyiek kézjegyükkel a városházán. Az épületben Schrammel Imre Kossuth-díjas keramikusművész által a városnak ajándékozott 111 alkotás kap majd helyet.

7. Szakács László celldömölki származású festőművész hagyatékából rendeztek kiállítást a celldömölki Mórítz Sándor Galériában. A Vasvári Békeház anyagából származó emlékkiállítás a művész eddigi legjelentősebb gyűjteményes tárlataként nyílt meg. Megnyitóbeszédet mondott Tóth Csaba Munkácsy-díjas festőművész.

10. Rendhagyó kirakatkiállítást nyitott a Savaria Tendency Art Group Művészeti és Kulturális Egyesület a szombathelyi Kilences elnevezésű vendéglátóipari egység udvarán. Többségében helyi művészek alkotásait tekinthették meg az érdeklődők a Fő tér környéki kirakatokban. A megnyitón közreműködött Erdei Zsuzsanna egyesületi elnök és Horváth Soma alpolgármester.

10–14. Ötödik alkalommal szervezte meg az Örökségőr tábor a Vasi Múzeumbarát Egylet. A szergényi néprajzi és helytörténeti gyűjtemény gondozási és dokumentálási munkálataiban ezúttal 5 diák és 2 felnőtt önkéntes vett részt.

11. Újrarendezték és megújították a szombathelyi Katonatorténeti Kiállítást az Aréna utcában. (A Hadtörténeti Múzeum visszakerítte a műtárgykölcsönzési szerződéssel eddig bemutatott tárgyakat, a hiányt magángyűjtők anyagából pótolták.) A megnyitón felsorakoztak a helyi katonai

hagyományörző szervezetek képviselői: a Savaria Legio, a Fekete Sereg, a 11-es huszárok, a 83-as gyalogezred és a k.u.k. matrózok mai utódai, akik mindannyian támogatták a megújult kiállítás létrehozását.

17. II. János Pál pápa születésének 100. évfordulójára adta ki a Szülőföld Könyvkiadó Steindl Rezső bélyeg-, boríték- és képeslapgyűjteményének válogatását *A függetlenség szentje* címmel. A bemutatót a székesegyházban tartották.

20. Tizedik alkalommal adták át a Szombathelyi Sajtófotó-kiállítás és Pályázat díjait. A fotókból összeállított tárlat a Weöres Sándor Színházban nyílt meg.

Jubileumi kiadvánnyal ünnepelte 15 éves fennállását a körmendi Batthyány Lovasbandérium. A Körmendi Napok részeként a Városi Kiállítóteremben bemutatott, fotókkal és személynévtáblákkal gazdagon illusztrált kiadványt Koltay János szerkesztő méltatta. Köszöntőt mondott és a bandérium zászlójára a jubileumi szalagot felűzte Hadnagyiné Vörös Márta igazgató.

30. Határon átnyúló projekt részeként átadták Kőszegen a megújult és kibővült Koronaörző Emlékhelyet. Az ünnepi eseményen részt vett dr. Kovács Vilmos ezredes, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka.

Szeptember

5. Jubileummal egybekötött falunapot tartottak Szentgotthárd Máriaújfalu városrészén, abból az alkalomból, hogy 85 éve, 1935-ben jött létre a település Rábakissfalud és Talapatka községek egyesítésével.

Konferenciát rendezett a Batthyány Örökségközpontban a Csaba József Honismeret Egyesület és a Körmendi Kulturális Központ, Múzeum és Könyvtár. Az elhangzott előadások Nyugat-Magyarország első világháború utáni eseményeit elevenítették fel.

7. Megújult és új funkcióval egészült ki a kőszegi bencés rendház és gimnázium 340 éves épülete. A Pannonhalmi Főapátság és a helyi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete (FTI-iASK) közös ünnepségén Hortobágyi T. Cirill főapát szentelte fel az épületet. Az avatással egy időben leleplezték az egykori kisgimnáziumnak emléket állító márványtáblát.

10. A Berzsényi Dániel Könyvtár helytörténeti klubja szervezésében Sánta Sára könyvtáros, doktorandusz (ELTE) előadást tartott *Schönvisner István és Szombathely* címmel. Bevezetőt mondott Rétfalvi Balázs, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár gyűjteményvezetője.

12. Halogy 800 éves születésnapját ünnepelték, valamint megtartották az elszármazottak találkozóját *Halogyi Érték Tér* címmel a faluházban. A község életét megőrkítő mintegy 200 darab archív fényképből azonos címmel nyílt kiállítás.

A császári és királyi 83. gyalogezred arany vitézségi éremmel kitüntetett hősének, vitéz Varga József póttartalékos tizedesnek avattak emléktáblát a káldi temetőben. Az ünnepi esemény szervezője a helyi önkormányzat és a Szent György Lovagrend volt.

Régi szlovén feliratú sírkövekből készült emlékfalat avattak az apátistvánfalvai templom szomszédságában az Országos Szlovén Önkormányzat kezdeményezésére. A felszentelését dr. Székely János megyés püspök celebrálta, beszédet mondott Holecz Károly, az Országos Szlovén Önkormányzat elnöke és Fodor Sándor polgármester.

25. alkalommal rendezték meg a közel 70 km-es Rába-maratont Körmend és Molnasszecsőd között. A jubileumi sporteseményen 110 kajakos és kenus állt rajthoz.

Kenyeriben átadták vitéz Pócza Gyula tartalékos szakaszvezető emléktábláját. (Az 1. világháborúban a soproni 76-os

császári és királyi gyalogezredben szolgált, harcolt az isonzói és a doberdói ütközetekben.) Az ünnepségen Babos Sándor őrnagy, az MH 11. Katonai Igazgatási és Érdekvédelmi Iroda vezetője mondott beszédet.

15. *Pitykétől a bicskáiig: Fémművésesség a vasi hagyományos közösségek életében* címmel, hagyományos, népi mesterek által megmunkált fémeszközökből nyílt kiállítás a Vasi Múzeumfaluban. A tárlat kurátori feladatait dr. Horváth Sándor néprajzkutató, a skanzen intézményvezetője látta el.

18. Felavatták Szombathelyen a Magyar Cserkészszövetség III. Nyugat-magyarországi Kerülete újjáépített székházát. Az apropót az adta, hogy 100 évvel ezelőtt került sor a szövetség első közgyűlésére.

Tóth Imre fényképészmester, fotóművész 80. születésnapja alkalmából, a 91. Ünnepi Könyvhét keretében tárlat nyílt saját alkotásaiból a Berzsényi Dániel Könyvtárban. A kiállítást az érdeklődők figyelmébe ajánlotta Benkő Sándor MÚOSZ nagydíjas fotóriporter.

A 2. világháború idején Vas megyében játszódó és itt is forgatott *A Pásztor* című film díszbemutatójára került sor a szombathelyi Savaria moziban. A film levetítése után az alkotók és a színészek közreműködésével közönségtalálkozóra került sor.

21. Megkezdődött az 53. Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetem a Vas Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Egyesület szervezésében. A 2020. évi előadások a trianoni békediktátumnak a városok fejlődésére gyakorolt hatásaival foglalkozott.

23. *A trianoni békediktátum előzményei és következményei Vas vármegyében* címmel rendezték meg a megyei levéltári napot. Az MNL Vas Megyei Levéltára programját online is közvetítették.

25. A Szombathelyi Vívóakadémia Sportegyesület tavasszal átadott új vívó-

terme felvette Komatits József, helyi születésű vívó, törvívó olimpikon, a sportág kiemelkedő alakjának nevét.

Ötvös Loránd-kiállítás nyílt a celldömölki Sághegyi Múzeumban. A fizikus és a hegy kapcsolatát bemutató emlékszoa a múzeum állandó tárlata.

26. Új hősi emlékművet és új teret avattak Csemeszkopácson. A fekete gránit obeliszket Merkli Ferenc plébános állította meg.

A rábagyarmati falumúzeum megnyitásának 50. évfordulójára emlékeztek a községben. Az ünnepségen – amelyen részt vett Kevy Albert, a Vas Megyei Értéktár Bizottság elnöke is – a helyi színjátszók fellépése után, Horváthné Boldizsár Borbála polgármester emlékezett a rábagyarmati színjátszás 100 éves évfordulóján, valamint a Vasdiplomás Ács Lászlót is köszöntötték.

30. A Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány pályázata keretében *Harminc éve szabadon - Amit lebontottunk...* címmel helyeztek el köztéri installációt a szombathelyi Március 15. téren. Minden hazai megyeszékhelyen állítottak történelmi hírmondó oszlopot, ahol valaha Lenin-szobor állt. A Vas megyei megyeszékhely volt az első helyszín.

Október

3. Órimagyarósd 750 éves évfordulóját ünnepelték kopjafaavatással.

5. *Gyógyító könyvek* címmel kamarakiállítás nyílt a Berzsényi Dániel Könyvtár 1. emeleti hírlapolvasójában, amelynek keretében a könyvtár gyűjteményében található orvosi és botanikai témájú régi nyomtatványokból láthattak változatást az érdeklődők.

8. A Szombathelyi Szépítő Egyesület alapszabályát az 1885. október 18-án tartott városi közgyűlés fogadta el. A ci-

vil szervezet megalakulásának 135. évfordulója alkalmából tárlat nyílt *A szépek legilletékesebb és leghűbb ápolói* címmel a Berzsényi Dániel Könyvtár földszinti előadótermében. A vendégeket dr. Baráthné Molnár Mónika könyvtárigazgató üdvözölte, köszöntőt mondott Putz Attila városi képviselő, a kulturális, oktatási és civil bizottság elnöke, a tárlatot megnyitotta Bódi Livia, a Szombathelyi Szépítő Egyesület elnöke.

9. A Magyar Nemzeti Múzeumban adták át a 2020-as Közösségi Múzeum elismeréseket. A díjat olyan muzeális intézmények részére ítélik meg, amelyek közösségi alapon működnek, összehangolt közösségi munkát folytatnak, tevékenységükbe bevonják a helyi lakosokat, civil szervezeteket. A nyugat-dunántúli régióban a szentgotthárdi Pável Ágoston Helytörténeti és Szlovén Nemzetiségi Gyűjtemény részesült az elismerésben.

14. Átadták a szombathelyi püspöki palota dísztermének restaurált, *Isteni gondviselés* című freskóját, amely Franz Anton Maulbertsch alkotása. Az ünnepi eseményen dr. Perger Gyula, a Szily János Egyházmegyei Gyűjtemény és Látogatóközpont igazgatója és dr. Székely János megyés püspök mondott beszédet.

15. A császári és királyi 11. huszárezred történetéről készített filmet mutatták be online. A film alkotói Boros Ferenc és Horváth Zoltán, elkészítésében közreműködött a Szombathelyi 11-es Huszár Hagyományőrző Egyesület és a Vasi Múzeumbarát Egylet.

17. Megalakulásának 35. évfordulóját ünnepelte az osztkői Hegypásztor Kör, amelynek keretében a szőlőhegyen pinceszínház avattak.

19. A magyarországi szerzetesrendek fölösztatásának 70. évfordulója alkalmából emlékülést és szentmisét tartottak a szombathelyi székesegyházban.

A program keretében előadást tartott Rétfalvi Balázs, a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár gyűjteményvezetője, dr. Zágorhidi Czigány Balázs, a vasvári Domonkos Rendtörténeti Gyűjtemény igazgatója és Boros Zoltán, a Pannonhalmi Főapátsági Levéltár levéltárosa. Az egyházi szertartást dr. Székely János megyés püspök celebrálta.

24. Felavatták II. Rákóczi Ferenc fejedelem tölgyfa szobrát a győrvári kuruc hagyományőrző napon.

28. Születésének 100. évfordulója alkalmából emléktáblát kapott a jákfai polgármesteri hivatal falán dr. Kovács József, a település első, szabadon választott polgármestere.

31. Emléket állítottak a sárvári evangélikusok két, egykor közöttük szolgáló lelkésznek: a 210 évvel ezelőtt született Ráhnner Máténak, valamint a 450 éve született és 400 éve püspökké választott Zvonarics Mihálynak. Az emléktáblák a gyülekezeti ház falán helyezték el, leleplezésükre szabadtéri istentisztelet keretében került sor.

November

5. Drimmer László (1925–2009) festőművész, grafikus tiszteletére emlékkiállítás nyílt a Berzsényi Dániel Könyvtár és a Vasvári Békeház Képzőművészeti Gyűjtemény szervezésében.

7. Novákválván bemutatták a korábban épült, jurtát formázó épületben a 60 millió forintból létesített képtárat. Az új bemutatóhely 26 olajfestménybe sűrítve jeleníti meg a magyar történelem legfontosabb időszakait az őstörténetől napjainkig. Takács Gábor, az üdülőfalut üzemeltető vállalkozó köszöntője után Hende Csaba országgyűlési képviselő adta át a beruházást. A festményeket Kertai Zoltán festőművész készítette.

Az Erdődy család tiszteletére tartottak rendezvényt Vépen. Az egybeülteket Dömötör Gábor, a vépi értéktár bizottság elnöke köszöntötte, az est előadója dr. Varga Szabolcs főiskolai docens, a Pécsi Hittudományi Főiskola tanészkezetője volt, aki a Délvidék, a mai Horvátország, azon belül Szlavónia kora újkori történetét meghatározó Zrínyi és Erdődy család kapcsolatáról beszélt.

14. Istentisztelettel és szoboravatóval ünnepelték Répcelakon az evangélikus templom felszentelésének 150. évfordulóját. A jubileumi istentiszteleten Szemerei János, a Nyugati (Dunántúli) Evangélikus Egyházkerület püspöke hirdetett ígét, majd átadták a Radó Kálmán téren a Répcelaki Evangélikus Népiskolának emléket állító „sziklán álló makettet”. Az emlékmű Veres Gábor alkotása.

27. Online nyílt meg a Savaria Múzeum új, vadászati témájú kiállítása. A *Vadászat – közel a természethez* című tárlat nyitőeseményén Csapláros Andrea igazgató és Gagyai István, az Országos Magyar Vadászkamara Vas Megyei Területi Szervezete elnöke mondott beszédet. A kiállítás-hoz online tárlatvezetés, múzeum-pedagógiai programok, kvízek is kapcsolódnak.

December

6. A kőszegi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete (FTI-iASK) fennállásának 5. évfordulója alkalmából kötet jelent meg *Képes Könyv Kőszeg KRAFT* címmel.

9. Megnyílt a Vas Megyei Építész Kamara hagyományos rendezvénye, a Vasi Építészeti Biennálé. A kiállítást – a vírushelyzetre való tekintettel – ezúttal a Savaria Filmszínház előtt, a vasi építészek munkáit pedig a mozi kirakataiban lehetett megtekinteni. A megnyitón Rauscher Miksa-díjban részesült Czeiner Gábor okleveles építészmérnök, Szentgotthárd volt főépítésze.

A
"Szombathelyi fejező egyesület"
alapszabályai.

1 §.

Az egyesület czíme: a "szombathelyi fejező egyesület."
Az egyesület czélja.

2 §.

Az egyesület czélja Szombathely városainak és környékének
fasorok és ültetvények, díszkertek és sétányok által is egyéb
módon eszközölhető fejeztése, a rendszeres és fejeztett berkek
gondozása és feun tartása, valamint a községi közhasznú és
közérdegyű ügyeink elmozdítása.

Kivétel.

3 §.

Az egyesület a kitűzött czél elmozdítására az alábbiak szerint:

1° A városi közérdegyűt és magánosokat eszközölésére
egy-egy berkeknek, kerteknek vagy sétányoknak eszményitása-
ra felkéri és felhívja.

2° A városi közérdegyűt testületének tudtával és beleegye-
zésével anyagi és eszközös támogatása mellett az egyesü-
let jövedelmeiből, faszorokból, sétányokból, ültetvényekből
állít elő, egyes berkeknek szőlőket, fejeztet, gondoz,
feun tart.

A czél elmozdítására szolgáló eszközök.

4 §.

A kitűzött czél elmozdítására szolgáló eszközök.

1° Az egyesület alapító tagjainak adományai, me-
lyeknek nemcsak kamatai, hanem a földiek is helyesen

Ára: 1500 Ft